

Prenumerera på SLS nyhetsbrev!

SLS nyhetsbrev innehåller information om det senaste som pågår inom SLS – från boknyheter till forskningsrön och pärlor ur SLS arkiv. Brevet är gratis och sänds ut per e-post med några veckors mellanrum. Sänd ett e-postmeddelande med rubriken "SLS nyhetsbrev" till adressen nyhetsbrev@sls.fi. Din prenumeration bekräftas med ett svarsmeddelande.

Vill du bli medlem i SLS?

Medlemsavgifter: årsmedlemmar 20 euro, ständigt medlemskap 800 euro. Sänd din anmälan om medlemskap till adressen nedan. Som medlem får du årsboken *Historiska och litteraturhistoriska studier* gratis samt 50 % rabatt på ett exemplar av varje bok i SLS skriftserie (om ej annat anges). Ansökningsblankett och information om medlemskapet får du genom att kontakta oss per telefon eller e-post (kontaktuppgifter nedan).

SVENSKA LITTERATURSÄLLSKAPET I FINLAND **125** 1885-2010

SVENSKA LITTERATURSÄLLSKAPET I FINLAND
Riddaregatan 5
00170 Helsingfors

SLS ARKIVCENTRUM I VASA
Handelsplanaden 23
65100 Vasa

Tfn (09) 61 87 77 (gemensam växel)
info@sls.fi www.sls.fi
Öppet vardagar 9.00–16.00

källan

NR 2 2010

SVENSKA LITTERATURSÄLLSKAPET I FINLAND

125

1885-2010

TEMA

Tidig finlandssvensk litteratur

KÄLLAN - 2 / 2010

*En litteratur mellan politik och estetik ~ Litteratur sprungen ur den svenska jorden
Arkivens värld möter skolans ~ Sällskapsdjur till glädje och tröst ~ Skrivär du taalspråk?*

4 En litteratur mellan politik och estetik

27 Sällskapsdjur till glädje och tröst

- 3 Framgångar och utmaningar. Ett lyckosamt jubileumsår är till ända
- 4 En litteratur mellan politik och estetik
- 7 Litteratur sprungen ur den svenska jorden
- 10 Narren versus skalden
- 13 Kolumn: Blinda fläckar
- 15 Elmer Diktonius goes Susan Sontag
- 16 Arkivens värld möter skolans – två arkivpedagogiska projekt för högstadier
- 19 Nytt liv i gamla herrgårdssamlingar
- 21 Internationell bokhistorisk konferens i Helsingfors
- 23 Skriv du taalspråk? En enkät om talspråk i skrift

Susan Sontag -pristagaren Benjamin Mier-Cruz

Arkivväskan

- 27 Sällskapsdjur till glädje och tröst. Berättelser om människans bästa vän
- 34 Tur, tydor och trolldom. Folkkultursarkivets pristävling nr 51
- 36 Villaavslutning, venetiansk afton eller veneziad – en webbenkät om sommarens sista fest
- 39 Alexander Armfelt – ministerstatssekreterare i S:t Petersburg
- 43 Talad svenska i Finland – i dag och i går
- 45 Hur lär sig finska elever svenskans strukturer?
- 49 Författarmanus, fängelsebrev, fotografier och filmer – nyförvärv till arkivsektorn
- 53 Aktuellt från SLS
- 55 Nya böcker
- 62 SLS:s föredragsserie

Medverkande i detta nummer: Claes Ahlund, Ronja Boije, Nina Edgren-Henrichson, Carola Ekrem, Petra Hakala, Katja Hellman, Valter Holmström, Ann-Marie Ivars, Christer Kuvaja, Nelly Laitinen, Pia-Maria Niemitalo, Marika Paavilainen, Magnus Pettersson, Agneta Rahikainen, Marika Rosenström, Robert Schweitzer, Lisa Södergård

God Jul & Gott Nytt År

Svenska litteratursällskapet vill sända en julhälsning som värmer bättre än julkort – vi tackar därför alla medlemmar, kunder och samarbetspartner för det gångna året med en donation till Finlands Röda Kors.

SVENSKA LITTERATURSÄLLSKAPET I FINLAND

KÄLLAN. Svenska litteratursällskapet informerar 2/2010 (sjuttionde årgången). Utgivare: Svenska litteratursällskapet i Finland, Riddaregatan 5, 00170 Helsingfors. www.sls.fi tfn (09) 61 87 77 e-post info@sls.fi

Ansvarig utgivare: Magnus Pettersson Layout: Antti Pokela Redaktion: Malin Bredbacka-Grahn, Nina Edgen-Henrichson, Mikael Korhonen, Christer Kuvaja, Heidi Orava, Magnus Pettersson Fotograf (när inte annat anges): Janne Rentola. Arkivbilder ur egna samlingar Tryck: Painoyhtymä Oy / Östra Nylands tryckeri, Borgå 2010 ISSN 1237-8356

Omslagsbild: Gunnar Björling i mitten tillsammans med vännerna Carl Gustaf "Mammo" Neovius och skådespelerskan Gudrun Mörne vid Brunnsparakens strand i Helsingfors. I bakgrunden skymtar Sveaborg.

Framgångar och utmaningar

Ett lyckosamt jubileumsår är till ända

”**D**et finlandssvenska i språk, skrift och tradition” var temat för en föreläsningkväll som sällskapet arrangerade i Kristinestad den 10 mars 2010 som ett led i firandet av sällskapets 125-årsjubileum. Nu inför årsskiftet kan det vara på sin plats med en kort uppsummering av jubileumsåret, en detaljerad rapport följer i början av nästa år i årsredovisningen för 2010.

Året inleddes den 5 februari med en magnifik årshögtid på Finlands Nationalopera med efterföljande jubileumsbankett. Republikens President Tarja Halonen och Svenska Akademien hedrade festligheterna med sin närvaro. Därefter följde evenemangen tätt och vi väljer här att plocka några höjdpunkter ur paletten.

Under våren gjorde sällskapets anställda och förtroendevalda föreläsningsturnéer till universitetsorter i Finland och Sverige samt till arbetar- och medborgarinstitut i svenskbygderna. Bland dessa var kvällen i Kristinestad en i raden. Sällskapet ville genom turnéerna nå ut till en publik utanför huvudstadsregionen. Föreläsningsserierna i sällskapets hus tog fasta på pågående verksamhet inom sällskapet. Under våren presenterades forskning under rubriken ”En-, två- eller flerspråkig? SLS-forskning i fokus” och under hösten gjordes nedslag bland andra aktiviteter under rubriken ”Från ankdam till avantgarde”.

Ur bokutgivningen noteras några böcker med direkt anknytning till jubileet, bl.a. Bo Finnes *Donatorernas bok. Människor-*

”*Digitaliseringen av kulturarvet i Finland har under året tagit ett stort steg framåt. Genom sina unika arkivsamlingar är litteratursällskapet en av de viktiga kulturbärande institutionerna i Finland.*”

na bakom fonderna i Svenska litteratursällskapet i Finland och Ögonblick och evighet. Kulturskatter i Svenska litteratursällskapets arkiv och bibliotek. För första gången utgav sällskapet en bok på finska, Kari Tarkiainens *Sveriges Österland. Från forntiden till Gustav Vasa* (Finlands svenska historia, del 1) med titeln *Ruotsin Itämaa. Esihistoriasta Kustaa Vaasaan*. På hösten utkom del 2 av historieverket, Nils Erik Villstrands *Riksdelen. Stormakt och riksprängning 1560–1812*.

Första volymen av Zacharias Topelius Skrifter, *Ljungblommor*, utgavs samtidigt som den elektroniska Topeliusutgåvan www.topelius.fi lanserades. Den vetenskapliga utgåvan av Topelius samlade verk är sällskapets största åtagande genom tiderna och den har väckt intresse i hemlandet och utomlands.

Ett internationellt vetenskapligt seminarium ordnades i oktober under rubriken ”Literary Societies in the Age of Nationalism”. Sällskapets vetenskapliga nämnder ordnade vetenskapliga seminarier bl.a. i Helsingfors och Vasa.

Digitaliseringen av kulturarvet i Finland har under året tagit ett stort steg framåt. Genom sina unika arkivsamlingar är littera-

tursällskapet en av de viktiga kulturbärande institutionerna i Finland. Tack vare statliga s.k. stimulansbidrag som riktades till statliga och privata minnesorganisationer vidtogs samordnade åtgärder för att trygga digitaliseringen av dokument, fotografier, filmer och ljudband i sällskapets arkiv med tanke på att säkerställa åtkomsten och långtidsförvaringen. Fältet är enormt, men de steg som tagits visar att den valda vägen är den rätta. Som ett av många synliga resultat kan nämnas digitaliseringen av *Finlands svenska folkdiktning*, vars första band, *Äldre dansmelodier*, nu finns på webben, www.sls.fi.

De framgångar som noterats har varit möjliga tack vare den expertis och starka ekonomi sällskapet förfogar över. Högt ställda kvalitetskrav, långsiktighet och nytänkande förenat med traditioner och målinriktade framtidsvisioner ska också framöver vara vägledande för verksamheten och för hur sällskapet betjänar sina målgrupper. Medlemskåren ska ses som en självklar och angelägen målgrupp, vid vilken större uppmärksamhet kommer att fästas i framtiden. ■

MAGNUS PETERSSON

Magnus Pettersson är kanslichef vid SLS

En litteratur mellan POLITIK *och* ESTETIK

Den finlandssvenska litteraturen föddes inte med Runeberg eller Topelius, utan en generation senare. Den uppstod i en konflikt mellan en växande svensketsrörelse, en snabb modernisering och nya estetiska rörelser kring det förra sekelskiftet. Det är denna konflikt som utgjort studieobjekt för forskningsprojektet "Tidig finlandssvensk litteratur: program och praktik".

RONJA BOIJE

– **Vi** ville forska i motsättningen mellan ideologi och litteratur – vad som förväntats att författarna ska leverera och vad de litterära projekten de facto vittnar om, säger projektledaren Holger Lillqvist för SLS-projektet "Tidig finlandssvensk litteratur: program och praktik" som pågick från och med 2007 till och med 2009.

De ideologier som tjänat som kontext har inkluderat såväl poetik och könsroller som språkpolitik och klasskamp. En av de viktigaste kontexterna är ändå den ideologiska svenskhet som uppkom som en reaktion på finskhetsrörelsen, och idén om det svenska har också angett tidsramarna.

– Startpunkten var given eftersom 1880-talet var den period när fenomenet finlandssvenskhet som ideologisk markör gjorde sig gällande. Vi ville följa hur detta förändrades in i mellankrigstiden fram till 1930-talet. Det blev ett naturligt och tillräckligt tidsspänn för att se förändringen med krig, moderniseringen och värdeförändringen som bakgrund.

Samarbete mellan Åbo och Helsingfors

Som bäst färdigställs de monografier och doktorsavhandlingar som utgör resultatet av forskningen. Medan forskarna Kristina Malmio, Eva Kuhlefeldt och Lillqvist är knutna till Helsingfors universitet har de övriga medverkandena, Michel Ekman och Julia Tidigs, sin akademiska hemvist i Åbo Akademi.

– Vi har tidigare haft ganska mycket samarbete inom ramen för litteraturvetenskapliga nämnden inom SLS, och doktorander och graduskribenter träffas regelbundet, men det här forskningsprojektet var något nytt.

Att genomföra ett större projekt med flera involverade forskare är över huvud taget rätt ovanligt inom ämnet litteraturvetenskap, där praxis är att den akademiska forskningen utförs av enskilda doktorander och forskare.

» Olika infallsvinklar som till exempel litteratursociologi och poetikforskning rymdes inom projektet och det innebar både konfrontationer och överlappningar. Vi kunde ställa varandra ganska tigha frågor.”

Arbetsmetoden inom detta projekt gick ut på att deltagarna hade självständiga projekt, men samtidigt fick utbyte av varandra vid interna seminarier.

– Där mötte olika metoder varandra, vi kompletterade och konfronterade varandra. Olika infallsvinklar som till exempel litteratursociologi och poetikforskning rymdes inom projektet och det innebar både konfrontationer och överlappningar. Vi kunde ställa varandra ganska skarpa frågor, säger Lillqvist som menar att detta var ett produktivt sätt att arbeta för att påverka varandra i god mening och göra resultaten mer genomskinliga.

Överlappningar och olika perspektiv

Den historiska kontexten erbjöd den gemensamma grunden för forskarna, medan de särskiljande perspektiven skapade dynamik inom gruppen.

– Medan Michel Ekman tar upp hur författarna förhåller sig till svenskets- och finskhetsrörelsen, diskuterar Kristina Malmio hur Diktonius gör sin finska identitet till ett litterärt kapital och Julia Tidigs hur flerspråkighet används inom litteraturen. De olika perspektiven har gjort det extra tacksamt att diskutera.

Vinsten med projektet var den input och det diskussionsklimat som gruppen innebar, och syftet har inte varit att leverera ett sammantaget resultat.

– Det var en process där vi träffades gång på gång och det gjorde en stor skillnad i grunden, och det är viktigare än att vi skulle generalisera resultaten till något slags minsta gemensamma nämnare.

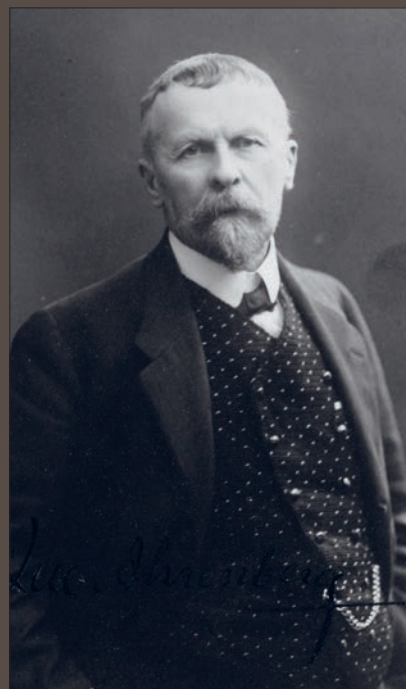
Förhoppningen är även att forskningssamarbetet mellan de svenskspråkiga litteraturinstitutionerna i Helsingfors och Åbo ska vara början till något nytt.

– Nya idéer föds hela tiden, men eftersom konkurrensen inom Finlands Akademis ramar är så hård kan man hoppas på nya litteraturprojekt i SLS:s regi, menar Holger Lillqvist. ■

Ronja Boije är fil.mag. (nordisk litteratur) och medverkar som frilans i detta nummer av Källan

Holger Lillqvist i sitt arbetsrum vid Helsingfors universitet. Samtidigt som han ledde SLS-projektet skötte han även sin heltidstjänst som tf. professor i nordisk litteratur.

Hagar Olsson och Jac. Ahrenberg

Tidig finlandssvensk litteratur: program och praktik

Holger Lillqvist Symbolismens arv under mellankrigstiden

Holger Lillqvist har studerat hur sekel-skiftets symbolism har påverkat den finlandssvenska litteraturen på 1920- och 1930-talen. Han har studerat författarna Runar Schildt, R. R. Eklund, Kerstin Söderholm, Gunnar Björling och Rabbe Enckell, och argumenterar för att symbolismens introverta hållning varit en viktig utgångspunkt även för mellankrigsförfattarna samtidigt som de förhållit sig ambivalenta till det symbolistiska arvet.

– Symbolismen är på ett intrikat sätt en del av mellankrigslitteraturen och modernismen, men gjorde det också svårt för författarna. Traumatiske upplevelser som moderniseringen och första världskriget gjorde det till ett etiskt moment att inte skildra enbart jaget och dess medvetande utan också jaget i världen. Men när det gäller att se och reagera på omvärlden är den jagcentrerade symbolismen inte den mest tacksamma basen att arbeta från eftersom den historiska kontexten endast på ett väldigt indirekt sätt varit synlig i den symbolistiska litteraturen, säger Lillqvist.

Julia Tidigs Litterär flerspråkighet

Julia Tidigs har intresserat sig för vad som händer med en text där flera språk förekommer och har undersökt fenomenet litterär flerspråkighet i Jac. Ahrenbergs och Elmer Diktonius författarskap. Hos Ahrenberg förekommer exempelvis ryska, latin, franska och italienska medan Diktonius strör in ryska och finska i sina svenska texter. Tidigs har sett på flerspråkigheten i relation till den nationalromantiska uppfattningen om modersmålet som en grundläggande del av identiteten och något som håller samman nationen.

– Bland det mest spännande jag upptäckt är hur dynamiskt flerspråkigheten kan fungera, den kan gå i flera riktningar samtidigt. Hos Ahrenberg uttrycker den både kosmopolitism och nationalism, och hos Diktonius skapar den en regionalt präglad modernism, menar Tidigs.

Flerspråkigheten har delvis använts för att gestalta flerspråkiga eller icke-svenskspråkiga miljöer, men vissa språk kan också knytas till vissa sammanhang som när Ahrenberg använder italienska i samband med musik eller erotik.

Eva Kuhlefelt Kön och dekadens hos Hagar Olsson

Eva Kuhlefelt har undersökt Hagar Olssons tidiga prosatexter ur ett könsperspektiv. Doktorsavhandlingen fokuserar på hur Olssons romaner rubbar det vedertagna könsystemet samtidigt som de innehåller både civilisationskritik och dekadentematik.

– Ett exempel är romanen *Det blåser upp till storm* från 1930 som behandlar aktuella frågor som kvinnofrigörelse, fri sexualitet, socialism och pacifism. Det politiska får sin förlängning i det privata genom huvudpersonernas erotiskt fria kärleksrelation. Det intressanta är dock att Olsson konsekvent kopplar maskulina egenskaper till den kvinnliga huvudpersonen, medan mannen tillåts representera en position som vanligtvis tillskrivs kvinnor. Romanen kan alltså läsas som en skildring av kvinnlig maskulinitet respektive manlig femininitet trots att den utkom i en tid där könsrollerna var starkt cementerade, framhåller Kuhlefelt.

Michel Ekmans och Kristina Malmios forskningsprojekt behandlas i enskilda artiklar på s. 7–12.

Litteratur

sprungnen ur den svenska jorden

Det var i ett Finland där de språkliga maktförhållandena snabbt förändrades som den tidiga finlandssvenska litteraturen verkade. En blomstrande fennomani och en nymornad finsk litteratur tvingade de svenskspråkiga författarna i slutet av 1800-talet att förhålla sig till idén om det svenska och det finska. Michel Ekman har studerat hur den svenska litteraturen reagerade på 1800-talets nationalitetsrörelser.

RONJA BOIJE

Arvid Mörne gjorde den karga finlandssvenska skärgården till en symbol för ett utsatt men envist folk. Foto Axel Öström, Nagu 1930.

– **D**et uppkom en finsk litteratur av hög klass och småningom blev den svenska litteraturen tvungen att profilera sig. Det blev allt tydligare att den är en minoritetslitteratur fastän man inte alls tänkte i de banorna ännu. Om ännu Topelius helt problemfritt kunde skriva som en svenskspråkig finne, så blev generationen efter honom tvungen att välja. De som valde svenskan måste förklara varför, säger Michel Ekman.

Som en del av SLS-projektet ”Tidig finlandssvensk litteratur: program och praktik” har han nyligen avslutat en monografi om hur åtta finlandssvenska författare förhöll sig till språkproblematiken under perioden 1899–1944. De behandlade författarskapen är Arvid Mörne, Jacob Tegengren, Jarl Hemmer, Gustaf Mattson, Sigrid Backman, Bertel Gripenberg, Elmer Diktonius och Rabbe Enckell. Av dessa är det Arvid Mörne (1876–1946) som var mest ideologiskt svensk och han utvecklade sina tankar som både författare, politiker och litteraturhistoriker.

– Hos Mörne är författarskapet och hans roll som litteraturhistoriker dialogiska. Han skapar sin egen förhistoria och bygger vidare på en finlandssvensk litteraturhistoria som han egentligen hittat på alldeles själv. Men han lider brist på material och får verkligen söka med ljus och lykta efter författare som kan kallas finlandssvenska och beklagar ofta att de författare han hittar är så dåliga.

Mörne ville skapa en litteratur som var programmatiskt svensk även om få av de samtida författarna levde upp till hans ideologiska krav. I sitt eget

T.v. Grubblaren Arvid Mörne förhöll sig ambivalent till svenskans bevarande och slets mellan sina olika roller som svenskhetsivrare och arbetaraktivist.

T.H. Jacob Tegengrens litteratur ter sig i dag föråldrad. Men enligt Michel Ekman är han intressant, eftersom han i sin samtid var så uppbliven samtidigt som hans åsikter framstår som naiva.

författarskap skildrade han en rural svenskhet förankrad i den nyländska skärgården. Den svenska jorden är grunden för finlandssvenskheten och skärgården laddas med stark symbolik, där de svenskspråkiga kustborna liknas vid uthålliga martallar som lever ett hårt liv bland karga kobbar och snåla vindar. Samtidigt var Mörne besviken på

det svenska borgerskapet som svek det svenska arvet.

– Han kritiserade starkt de svenska herrarna som bara hade ekonomiska intressen och var beredda att sälja bort Svenskfinland till finnarna bara de fick pengar för det. Sedan hade han stora problem med sin egen roll som högskolelärare, eftersom han insåg att undervisning av folket leder till modernisering och modernisering i sin tur till att svenskheten försvagas. Han motsatte sig industrialisering och urbanisering, men samtidigt var det väldigt besvärligt för honom eftersom han också var arbetaraktivist. Det gick inte ihop, säger Ekman.

Den splittrade Mörne

Ambivalensen hos Arvid Mörne är något Michel Ekman ofta återkommer till. Mörnens sociala patos lade krokben för hans svenska ideologi och han ställdes inför valet att vara antingen svenskhetsivrare eller arbetarkämpe.

– Det var en konflikt som ledde till att han å ena sidan ansåg att finlandssvenskarnas överlevnad krävde att skärgårdsborna skulle stanna kvar ostörda till tidens ände, men å andra sidan såg den ekonomiska

» De finlandssvenska författarna tenderade att privatisera samhällsproblemen. När de skrev om inbördeskriget eller om urbaniseringen så för de tillbaka det på små privata konflikter och ser inte de stora samhällsrörelserna.»

ojämlikhet som rådde i Svenskfinland och insåg att en ökad jämlikhet kräver modernisering. Hans författarskap är skarpt tudelat. I sitt tidiga författarskap försöker han komma till rätta med problemen men inser sedan att de är olösliga och blir mer av en centrallyriker och allmän filosof.

En lösning som Mörne erbjuder återfinns i novellsamlingen *Strandbyggaröden*, där en framgångsrik biologistuderande överger sina studier och en väntande karriär i staden för att bli jordbrukare och rädda sin hemgård från att bli såld. Därmed bevarar han även en liten bit av den svenska jorden från förfinskning. Sådana individuella lösningar var enligt Michel Ekman typiska för den svenskspråkiga litteraturen vid denna tid.

– De finlandssvenska författarna tenderade att privatisera samhällsproblemen. När de skriver om inbördeskriget eller om urbaniseringen för de tillbaka det på små privata konflikter och ser inte de stora samhällsrörelserna. Det handlar på något sätt alltid om att du är arg på din granne och därför går du med på röda sidan eller något liknande. Jag har tänkt på att det kanske har att göra med att de var tvungna att avskärma sig från de stora sammanhangen för att de upplevde sin situation så prekär.

Den naive Tegengren

Avskärningsmekanismen är ännu tydligare hos en av Arvid Mörnens samtida, den österbottnische författaren och bankdirektören Jacob Tegengren (1875–1956).

– Tegengren hade en väldigt simplistisk version av svenskhetsproblematiken. Han förnekade alla problem och menade att svenskheten lever vidare så länge vi sjunger svenska sånger och dansar svenska folkdanser. Alltså ska vi alla stanna kvar i våra byar i Österbotten som om ingenting händer ute i världen. Han framstår som en politisk idiot. Det är intressant

att ta upp honom, eftersom han var så respekterad samtidigt som han gav uttryck för väldigt förenklade åsikter, menar Michel Ekman.

Enligt honom var Mörne en författare som ständigt vändades och problematiserade sina åsikter medan Tegengren var betydligt mer naiv. Arvid Mörne insåg att människor flyttade till städer för att få ett bättre liv, medan Tegengren anklagade folk för att vara nöjeslystna och gjorde utfall mot ungdomen som hellre såg revyer i stan än sjöng folksånger, och därmed gav upp den finlandssvenska kulturen.

– Tegengren slöt beslutsamt ögonen för alla ekonomiska förändringar i samhället samtidigt som han var bankdirektör. Han trodde att det var den enskilda individens beslut om Finland urbaniseras och industrialiseras. Decennium efter decennium höll han tal på alla möjliga finlandssvenska sammankomster och sade att allt blir bra så länge vi inte flyttar bort från våra fädernehemman.

Från ideologisk svenskhet till tvåspråkighet

Både Mörne och Tegengren skildrar en finlandssvenskhet som är starkt knuten till den svenska jorden, men medan Mörne skildrar livet i skärgården så besjunger Tegengren den österbottniska slätten. I sina dikter använder han sig av dialektala uttryck och beskriver ett ideallandskap som laddas med erotiska undertoner.

– Det är en beskrivning av den bästa plats där man över huvud taget kan leva och på det viset är det också självklart att man inte ska lämna den, säger Ekman som ändå inte ger speciellt mycket för Tegengrens poesi i dag.

” Tegengren hade en väldigt simplistisk version av svenskhetsproblematiken. Han förnekade alla problem och menade att svenskheten lever vidare så länge vi sjunger svenska sånger och dansar svenska folkdanser.”

– Ens med modesta krav på läslighet så kan man väl säga att en rätt liten del av Tegengrens dikter är intressanta. Också Mörnes författarskap är ytterst ojämnt, men det är idéhistoriskt intressant och han borde få en biografi som uppmärksammar hans samhälleliga roll.

Betraktar man Tegengrens och Mörnes ideologiska litteratur är det inte mycket som överlevt till i dag, trots att finlandssvenskheten överlevt både modernisering och urbanisering. Hur skulle litteraturhistorikern Mörne se på den moderna finlandssvenska litteraturen och alla Mörnepristagare?

– Han skulle bli glad över att den finns, fast inte så överraskad för han trodde nog att den svenska litteraturen skulle leva kvar. Men för en person som inte accepterar begreppet tvåspråkighet skulle nog den berättande prosan i dagens Finland te sig rätt märklig, menar Michel Ekman. ■

Michel Ekman har intresserat sig för en period när förhållandena för det svenska och det finska språket förändrades snabbt och dramatiskt. Hans bok *Må vi blicka tillbaka mot det förflutna* utkommer på SLS:s förlag i mars 2011.

TIDIG FINLANDSSVENSK LITTERATUR

Narren *versus* skalden

Hur blir man en lyckad författare? Frågar man den franske sociologen Pierre Bourdieu så handlar det om mycket mer än om att skriva bra. Utseende, bildning, klass och kontakter kan vara minst lika betydelsefulla. Litteraturvetaren Kristina Malmio har undersökt det litterära spelet på 1910- och 1920-talen för att se hur två finlandssvenska författare får en position på parnassen.

RONJA BOIJE

T.v. I många beskrivningar av Elmer Diktonius betonas att han med sitt kantiga utseende och ofta ovårdade yttre inte ser ut som en poet.

T.h. Jarl Hemmers gyllene lockar och fagra utseende förkroppsligade enligt kritikerna hans idealistiska diktning. (Åbo Akademis bildsamlingar)

” Jarl Hemmer har nog sjungit och sjunger fortfarande. I denna samling så väl som i de tidigare strömmar plaskande välljud ur hans lyra, ungmör bedåras gamlingar blir näsrörda kritiker får skrivkramp – men Dikt är det ej, allra minst ung. Hemmer är berömd för sin ”gnista” – han har den, det må sägas; han har en (topeliansk) porlande källa i sitt inre vid vars rand han (topelianskt) björkomsloten leker kuddamu med beskedliga (topelianska) poesi-talkottar under (topelianskt) blånande himmel. (*Ultra* 6/1922)

När Elmer Diktonius recenserar den samtida författaren Jarl Hemmer blir det genast tydligt att vi inte har att göra med någon mildt sinnad kritiker. Ironin dryper och en smula osympatisk verkar han allt, den där Elmer i sin roll som *enfant terrible*.

– Man måste komma ihåg att Diktonius importerade den här avantgardrollen från Europa och att han befann sig utanför de litterära kretsarna. Han hörde inte till de dominerande kulturkretsarna i Helsingfors vid den här tiden. Det var å ena sidan en brist att han saknade kontakter som skulle ha gynnat honom när han försökte komma in på det litterära fältet, men å andra sidan gav det honom en uppenbar frihet eftersom han inte var bunden vid den dominerande smaken, säger Kristina Malmio om Diktonius recension.

Hon har inom SLS:s forskningsprojektet ”Tidig finlandssvensk litteratur: program och praktik” forskat i vilken position författarna Jarl Hemmer och

» Den litterära situationen på 1920-talet handlade i hög grad om kampen om vem som bestämde vad som kännetecknar den goda smaken och vad som är litterärt värdefullt. Men jag tror inte på något vis att den här kampen handlade bara om litteratur, utan också om social klass.”

Elmer Diktonius hade på det finlandssvenska litterära fältet under 1910- och 1920-talen.

Men vi tar det från början, startandes från Malmios teoretiske inspiratör Bourdieu. Enligt Pierre Bourdieu handlar det litterära spelet om ren och skär maktkamp. Det handlar om vem som bestämmer och vems smak som dominerar. Din position på det litterära fältet är beroende av det kapital du besitter både i form av rent fyrk, men framför allt i form av allt det där som går under benämningen social status. Var du har fått din utbildning, hur du klär dig och vem din mamma är släkt med kan alltså påverka hur framgångsrik du blir som författare, förklarar Malmio.

Vi tar ett pedagogiskt exempel. När en Jarl Hemmer debuterade som poet 1914 hade han goda kort på hand. Han kom från en bankdirektörsfamilj med kulturförbindelser, han kände redan många viktiga författare och han skrev melodisk, vacker poesi precis som man skulle göra enligt den rådande smaken. Med allt detta och därtill sitt fluffiga änglahår var det inte konstigt att han snabbt blev utsedd till ”idyllens blonde sångare” och Skalden med stort S.

För Diktonius var läget ett annat. Han kom från knapra förhållanden och balanserade mellan arbetarklass och lägre medelklass. I sina texter strödde han in fula ord och obsceniteter och påstod sig höra till en helt ny typ av unga författare som senare kom att bli kända som modernister. När han debuterade som författare och kritiker i början av 1920-talet försökte han därför vinna berömmelse genom att väsnas så högt som möjligt och ta avstånd från samtidens litterära kelgris Jarl Hemmer. Och snart var ställningarna klara: traditionalister mot modernister, Hemmer mot Diktonius. Eller rättare sagt, det är den bild som levt kvar för eftervärlden.

– Det uppstod två klara poler, men en stor del av frontbildningen var något som modernisterna producerade. Ser man noggrannare på Hemmer finns det ganska mycket som vetter mot något nytt, och sen igen kan man se att Diktonius inte genomgående var så rebellisk och modern som bilden av honom har varit. Den här motsättningen skapades delvis av modernisterna i deras egna ärenden.

Genom att ta avstånd från allt gammalt försökte modernisterna alltså etablera ett nytt sätt att skriva men också ett nytt sätt att värdera vad som är god litteratur.

– Den litterära situationen på 1920-talet handlade i hög grad om kampen om vem som bestämde vad som kännetecknar den goda smaken och vad som är litterärt värdefullt. Men jag tror inte på något vis att den här kampen handlade bara om litteratur, utan också om social klass, menar Kristina Malmio.

Utseende och social position

Det låter krasst. En estetik som grundar sig på klass och maktkamp, snarare än på medfött konstnärsgeni. Hemmers roll som romantisk poet var en litterär strategi, en krigslist för att vinna inflytande, medan Diktonius anammande av en bohemisk avantgardiststil berodde på att han ville göra uppror mot det dominerande skiktet. Så lyder en sträng deterministisk tolkning, men Malmio betonar att författarrollen alltid är både medveten och omedveten, och att makt enbart är en aspekt bland andra när man undersöker den litterära världen.

Ändå är det uppenbart att klassfrågan var väsentlig i mottagandet av Hemmer och Diktonius, och det är uppenbart att kritikerna blandade samman text och person.

– Man drog paralleller mellan författarna och deras texter. Det ädla och höga i Hemmers dikter blev liksom en del av hans författarroll, på samma sätt som Diktonius användande av fula ord eller talande om snuskighet och sexualitet. Hemmer blev indirekt en representant för den bildade klassen, medan Diktonius även på basis av sina texter stämplades som mannen från rännen.

Deras olika sociala positioner syns också i beskrivningen av deras utseende.

– Hemmers utseende var så himla lämpligt och det blev en del av hans roll som poet. Recensenterna såg bilden av den blonde ynglingen med ängllockarna och han blev på något sätt sin poesi förkroppsligad. Hans skönhet var den yttersta garantin för äktheten i hans diktning, säger Malmio.

” Man drog paralleller mellan författarna och deras texter. Det ädla och höga i Hemmers dikter blev liksom en del av hans författarroll, på samma sätt som Diktonius användande av fula ord eller talande om snuskighet och sexualitet.”

Tolkningarna av Diktonius lyfte däremot ofta fram hans robusta och lite osnygga utseende.

– Man tog indirekt avstånd från Diktonius kropp på ett sätt som gjorde honom till en representant för underklassen eller arbetarklassen. Man signalerade hela tiden att han inte hör hit, utan i kvarteren någonstans på andra sidan Långa bron.

Uppmärksamhetens kval

Diktonius ställning som rebellisk narr hade fördelen att han kunde göra vad han behagade, samtidigt som det tog tid innan han fick en maktposition inom den litterära världen. Som litterär kändis var Hemmer å sin sida bunden till kritikernas smak och när han försökte förnya sin diktning blev han kritiserad för att inte skriva så vackert som han brukade. Ändå vill

Kristina Malmio betona att Hemmer inte var något offer som hamnade i kläm mellan konservativa kritiker och spefulla modernister, utan att också han skapade sig själv som författare även om han ibland tvivlade på sin position.

– På något sätt var han som gjord för den här rollen, men i hans dagböcker finns samtidigt en stor ambivalens. Hemmer skriver å ena sidan om hur han föraktar all den uppmärksamhet han får och känner sig obekvämt, samtidigt som han å andra sidan skriver om hur underbara kvinnoblickar riktas mot honom i egenskap av poet.

Underbara kvinnoblickar och litterärt kändisskap är aktuellt även i dag när man funderar på vad som utmärker det litterära fältet i vår egen tid.

– Man kan väl säga att litteraturen går mer och mer mot att författaren står i centrum. Författarna ska hålla på och blogga och vara intressanta för den stora allmänheten som ett slags popstjärnor, menar Malmio.

Blir man inte lite paranoid när man läst väldigt mycket Bourdieu och sedan ser maktkamper överallt?

– Jo, man blir framför allt paranoid gällande sin egen position. Det är så lustigt att å ena sidan teoretisera kring makt och å andra sidan vara helt insyltad i det där själv. Jag sitter i en jury och skriver alltid då och då kritik och uttrycker ju min bildning och min position genom att tycka att någonting är bra eller dåligt. Ja, det är en lustig värld och en lustig teori. ■

Kristina Malmios forskning handlar om hur makten fördelas och omförhandlas inom litteraturvärlden.

Blinda fläckar

De större undersökningar som tillkommit inom projektet "Tidig finlandssvensk litteratur" har ännu inte utkommit, men ett antal publicerade artiklar erbjuder redan intressant läsning. Här uppmärksammas uppkomsten av en finlandssvensk litterär institution med viktiga särdrag. Här diskuteras hur litteraturen präglas av sociopolitiska diskurser som givetvis också har internationella inslag, men på grund av nationalitetsrörelsernas och språkpolitikens speciella utformning kräver särskilda infallsvinklar.

Foto Åbo Akademi

Detta är dessvärre ingen självklarhet på andra sidan Östersjön, där den svenskspråkiga litteraturen i Finland alltför ofta uppfattas som ett slags bihang till den rikssvenska. Den utnyttjas och åberopas när det passar, men läses sällan på sina egna villkor. Ett författarskap som Edith Södergrans behandlas med högst varierande utgångspunkter. Biografisk-psykologiska perspektiv, textcenterade närläsningar eller stora litteraturhistoriska traditionssammanhang – den gemensamma nämnaren är alltför ofta att den speciella finlandssvenska språk- och kulturpolitiska kontexten lyser med sin frånvaro.

Omvänt tycker jag mig kunna se att den svenskspråkiga litteraturvetenskapen i Finland i sitt balanserande mellan finlandssvensk särart och internationella strömningar emellanåt har svårt att urskilja den rikssvenska särarten. Ett exempel är Pär Lagerkvists tidiga författarskap, som här ibland alltför lättvindigt betraktas som en parallell till Södergrans, trots att likheterna i stort sett torde inskränka sig till den formella nivån.

De blinda fläckarna blir kvar så länge vi inte på allvar börjar uppmärksamma den livliga, men ständigt föränderliga interaktionen mellan den rikssvenska och den finlandssvenska litteraturen: bokspridningen och översättningstrafiken, de individuella aktörernas relationer och de litterära nätverken, sist men inte minst de större kulturpolitiska sammanhangen. Men för det behövs naturligtvis ett helt annat projekt. ■

CLAES AHLUND

Claes Ahlund är professor i litteraturvetenskap vid Åbo Akademi

” Detta är dessvärre ingen självklarhet på andra sidan Östersjön, där den svenskspråkiga litteraturen i Finland alltför ofta uppfattas som ett slags bihang till den rikssvenska. Den utnyttjas och åberopas när det passar, men läses sällan på sina egna villkor.”

USA:s ambassadör Bruce J. Oreck (t.h.)
överbäckte Susan Sontag Foundations översättarpris till MA Benjamin Mier-Cruz, som förutom från svenska också översätter från norska, danska och isländska till engelska.

ELMER DIKTONIUS

goes

SUSAN SONTAG

Författarna Elmer Diktonius och Susan Sontag stod tillsammans med översättaren Benjamin Mier-Cruz i centrum under ett ovanligt seminarium på SLS i november. Anledningen var att Susan Sontag Foundation, med säte i New York, i år valt att prisbelöna Mier-Cruz för hans översättning av Diktonius brev.

AGNETA RAHIKAINEN

Susan Sontag Foundation är en stiftelse som grundades 2004 efter författaren, kulturjournalisten och essäisten Susan Sontags (1933–2004) död. Stiftelsen har som uppgift att dela ut ett pris till unga amerikanska översättare (under 30 år) som översätter litteratur från andra språk till engelska. I år var det tredje gången priset delades ut och denna gång gick det till MA Benjamin Mier-Cruz från universitetet i Berkeley i Kalifornien, för hans översättning av författaren Elmer Diktonius brev. Priset har tidigare gått till översättningar från tyska och spanska.

I år ville stiftelsen fokusera på skandinaviska språk och kontaktade universitetsinstitutioner runtom i USA för att informera om möjligheten att lämna in ett översättningsprov. Förvåningen var stor när det visade sig att priset skulle gå till en översättning av en finländsk författare, eftersom man inom stiftelsen planerat att satsa på finskugriska språk senare. Diktonius brev är naturligtvis till största delen skrivna på svenska och ingår därför i det skandinaviska språkområdet. I praktiken är de brev som blivit översatta tagna ur Svenska litteratursällskapet utgåva av Elmer Diktonius brev, utgivna av Jörn Donner och Marit Lindqvist 1995.

Priset överräcktes av USA:s ambassadör Bruce J. Oreck under högtidliga former på ett seminarium i SLS:s hus den 5 november. Seminariet arrangerades

des i samarbete med Susan Sontag Foundation, FILI – Finnish Literature Exchange och USA:s ambassad. Stiftelsens biträdande chef Johanna McKeon nämnde i sitt inledningstal att bara tre procent av all litteratur som utkommer i USA är översatt från andra språk. Att finlandssvensk litteratur uppmärksammas på detta sätt är således helt enastående.

På seminariet läste Benjamin Mier-Cruz några exempel på sina översättningar och det var lätt att förstå att en av jurymedlemmarna, författaren Siri Hustvedt fällt kommentaren att det här är texter som hon är övertygad om att Susan Sontag själv hade velat läsa. Övriga föreläsare på seminariet var litteraturvetarna Clas Zilliacus, Kristina Malmio och Julia Tidigs. Litteratursällskapets ordförande Max Engman hälsade välkommen, och Ilona Jokinen och Asta Lötjönen från Sibelius-Akademien framförde några av Diktonius översättningar.

Den 12 november arrangerades ett motsvarande seminarium i Scandinavia House i New York. I det medverkade Susan Sontags son, författaren och journalisten David Rieff, som är ordförande för stiftelsen, och översättarna Susan Bernofsky, Barbara Epler, Judith Thurman och Benjamin Mier-Cruz samt Agneta Rahikainen från SLS. Som avslutning visades den ena av Susan Sontags två filmer hon gjorde på svenska, *Duet for Cannibals* (*Duett för kannibaler*) från 1969. ■

Agneta Rahikainen är programchef vid SLS

Arkivens värld möter skolans

TVÅ ARKIVPEDAGOGISKA PROJEKT FÖR HÖGSTADIER

I Finland är begreppet arkivpedagogik relativt nytt. I Sverige har arkivpedagogisk verksamhet redan pågått i tjugo år och blivit en etablerad form för kompletterande skolundervisning. SLS:s arkiv satsar nu på att ta fram två arkivväskor som ska hjälpa elever att närma sig historien på ett nytt sätt, via de historiska källorna.

NELLY LAITINEN OCH KATJA HELLMAN

Vad är arkivpedagogik? Kort sagt handlar det om att via det självupplevda kunna tolka och förstå en förgången tid. Vi känner kanske bättre till begreppet museipedagogik – att genom iscensatta miljöer med verklighetstroga kläder, föremål och sysslor ta den interaktivt deltagande (barn)publiken med på en tidsresa.

På motsvarande sätt försöker man inom arkivpedagogiken få syn på den tid som varit och skapa en förståelse för de historiska omständigheter som ett arkivmaterial vittnar om. Helt konkret handlar det om att titta på välgjorda kopior av arkivmaterial, göra uppgifter som relaterar till materialet och tillsammans med läraren reflektera över nutiden betraktad mot sin historiska bakgrund.

Syftet med arkivpedagogisk verksamhet är att närma sig historien på ett annat sätt än via skolböckerna. I dem serveras historien oftast som en färdig berättelse, i arkiven finns det ingen sådan, bara källorna till den. Berättelsen uppstår via källorna.

Målet är att eleven får en insikt om att det handlar om en tid som funnits på riktigt och att det som varit kanske på något sätt kan belysa varför det är på ett visst sätt i dag. Samtidigt får eleven bekanta sig med de historiska källornas värld, med tolkning av text och bild, med källkritik och med arkivens roll i samhället.

Arkivväskan "Skolväskan"

Svenska litteratursällskapets arkiv påbörjade det arkivpedagogiska arbetet 2009. Enheterna i Helsingfors, dvs. Historiska och litteraturhistoriska arkivet, Folkkultursarkivet, Språkarkivet och biblioteket, har tillsammans utarbetat en s.k. arkivväska, som fått namnet "Skolväskan". I Skolväskan finns material som ur olika synvinklar har med skolhistoria, skolvård och skolmaterial att göra. Vi har strävat efter

Till uppgifterna i "Skolväskan" hör bl.a. att fundera på vad bilder ur äldre ABC-böcker kan säga om sin tid. *Abc. En bok så grann – Ett, tu tre Du alfabetet kan!*, Helsingfors: Helios ca 1910.

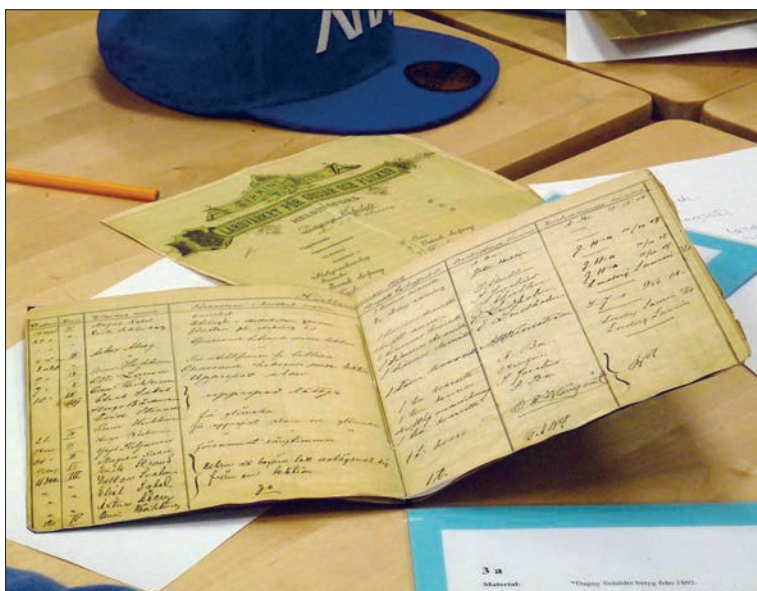
” Målet är att eleven får en insikt om att det handlar om en tid som funnits på riktigt och att det som varit kanske på något sätt kan belysa varför det är på ett visst sätt idag.”

att väskans innehåll ska kännas intressant för dagens skolelever och vara lätt att relatera till. Teman som skolmat och klädsel är lätta att närma sig, skolämnen förr och nu är snäppet knepigare. Det äldsta materialet är av naturliga skäl allra svårast att ta sig an.

Rent praktiskt är det tänkt att en skolklass (målgruppen är elever på 13–16 år) ska arbeta med arkivmaterialet under tre lektioner. Eleverna arbetar i grupp. De tittar på arkivmaterialet och gör uppgifter som hör ihop med materialet. I slutet av lektionen ska hela klassen gå igenom svaren tillsammans med läraren och ventilera tankar som uppstått kring dessa. Det är viktigt att knyta ihop lektionen med den här avslutande diskussionen. Målet är att man, via arkivmaterialet, tillsammans får syn på vad som är typiskt för skolan i dag och för nutiden. I arkivväskan finns också stödfrågor som läraren kan använda sig av i den avslutande diskussionen.

Väskan har testats på tre åttondeklasser i Högstadieskolan Lönkan i Helsingfors. Eleverna fick jobba i grupper om fyra till fem personer. Det optimala antalet elever per grupp är fyra för att de ska kunna jobba parvis inom gruppen. En lektion på 45 minuter visade sig vara väldigt kort så det lönar sig att i förväg förbereda eleverna på vad de ska göra och kanske berätta vad ett arkiv är, vad man gör i ett arkiv och varför sådana finns. Det visade sig att det ingalunda är självklara saker.

I slutet av testlektionen fick eleverna i Lönkan fylla i en enkät med några frågor om arkivlektionen.

nen. Många tyckte att det var roligt med omväxling, ja t.o.m. ”bättre än en vanlig hissatimme”. Vissa tyckte att man ”lärd sig mer än normalt”, andra var mindre entusiastiska och tyckte att det var tråkigt eller svårt. Testlektionerna visade också att det var stora skillnader mellan klasser och grupper. Om grupparbetet inte fungerade så blev det hela lätt ett virrvarr och responsen blev därefter. Om gruppen däremot var koncentrerad var kommentarerna efteråt positiva och ivriga.

En väska om bomullsfabriken i Vasa

Österbottens traditionsarkiv vid SLS:s arkivcentrum i Vasa gör en arkivväska i samarbete med Österbottens museum. Väskan utformas så att den passar in i temaområdet ”Deltagande, demokrati och entreprenörskap”, som finns inskrivet i läroplansgrunderna för den grundläggande utbildningen.

Väskans tema är Vasa Bomulls Manufaktur, eller Vasa Bomull, som från 1850-talet till 1980 var en stor arbetsgivare i staden och är en väsentlig del av stadens industrihistoria. Inom historieundervisningen är målet bl.a. att eleven ska lära sig att identifiera

Arkivväskan ”Skolväskan” testades på tre åttondeklasser i Högstadieskolan Lönkan i Helsingfors. Foto Nelly Laitinen

Innehållet i arkivväskan ”Skolväskan” finns till
påseende digitalt på www.sls.fi/Arkivvaskan
Väskan lånas ut gratis till högstudier.

förändringar i hemortens historia och beskriva förändringar som väsentligt har påverkat människornas liv. Industrialiseringen och urbaniseringen, förändringar i näringsstrukturen och dess inverkan på människors liv är teman som ryms inom dessa målsättningar för historieundervisningen.

En arkivväska med olika dokument, fotografier och ljudklipp som belyser en för orten betydelsefull industri är ett tacksamt sätt för arkivet och museet att erbjuda lärare undervisningsmaterial som motsvarar just dessa teman. I väskan kommer intervju-

er och fotografier ur traditionsarkivets samlingar att kombineras med arkivmaterial och föremål ur museets samlingar. Materialet och uppgifterna i väskan ska hjälpa eleverna att studera en lokal fabrik som företag, arbetsgivare och arbetsplats och samtidigt belysa de anställdas liv med anknytning till fabriken. Väskan riktar sig till skolor i Vasa och kommer att färdigställas under 2011. ■

Nelly Laitinen är arkivarie vid Historiska och litteraturhistoriska arkivet och Katja Hellman är förste arkivarie vid Österbottens traditionsarkiv

kläder och kost.

Då jag gick i skola 1931-39, bar ännu inga flickor långbyxor. Man hade klänning, förkläde och kängor eller skor på fötterna. Vintertid frös man om benen och blev man knuffad i en snödriva hade man kängan full av snö. Senare bar man damaskbyxor. Det var bättre.

Men ren och snygg skulle man vara. Skolkläderna togs av då man kom hem. Inget fusks med det. Den som kom smutsig till skolan fick snubbor av läraren. Och ve och fasa den som bar på löss i hår eller kläder! Men likväl fanns också nog av dem. Ibland kunde hela klassen bli nedsmittad av huvudlös. Då blev stor razzia i hela skolan. Man blev utsatt för kamningar, tvättningar sveda, kläda och värk. Slutligen blev dock den skyldige fast, och razzia följde i hemmet.

Till vägkost hade vi bröd, smör, stekt ägg, stekt fläsk eller kokt samt mjölk i en lemonadflaska med patentkork. Hade någon en etikett på sin skolflaska skulle den avlägsnas. Många barn hade enbart hårt svart bröd och mjölk. Första året jag gick i skola, hade jag en sidokamrat vilken alltid ville "byta" bröd med mig. Hennes bröd var hårt svart och utan smör. Jag kunde inte äta det.

Kl 12 hade vi matrast. Då hämtade var och en sin ryggväska från tamburen. Så breddes "matpappret" över pulpet locket, vi läste till bords: I Jesu namn till bords vi gå, väl-signa Gud den mat vi få. Amen! -

En berättelse om kläder och kost får eleverna läsa om hur det var i skolan på 1930-talet. Berättelsen är ett bidrag till Folkkultursarkivets pristävling nr 12 rörande minnen från skolåren. Den är skriven av en anonym kvinna född 1925 och behandlar hennes skolgång på 1930-talet.

Nytt liv i gamla herrgårdssamlingar

Herrgårdarna i Finland är en betydelsefull del av vårt kulturarv med sin arkitektur, sin agrikultur och sina traditioner. Gårdarnas arkiv och boksamlingar är av central betydelse för forskningen i Finlands historia och via materialet i herrgårdsarkiven kan man studera historiska fenomen ur många olika perspektiv. För att uppmärksamma detta kulturarv har ett nytt samprojekt startats.

PETRA HAKALA

Karta i Stensböle gårds arkiv över gårdens ågor med underlydande torparens åkrar och ångar.

SERRGÅRDSHISTORIA och herrgårdskultur har sedan länge intresserat forskarna och fr.o.m. slutet av 1970-talet har flera herrgårdsundersökningar utgetts i litteratursällskapets skriftserie, bl.a. om Karsby gård i Tenala, Sarvlaks gård och Malmgård i Pernå samt om herrgårdskulturen i Savolax. Under 2000-talet har också nya verk om Sarvlaks och Stensböle gård i Borgå utkommit. Brev och handlingar i herrgårdsarkiv har under senare år också utnyttjats flitigt för forskning i bl.a. politisk historia, personhistoria, kvinnohistoria och konsthistoria.

Herrgårdsarkiv finns utspridda på ett stort antal gårdar i Finland, men förvaras även i olika allmänna arkiv. Svenska litteratursällskapet i Finland äger och förvaltar flera stora gårdar, bl.a. Sarvlaks och Stensböle, och har även hand om gårdarnas arkiv med handlingar gällande såväl gårdsdriften som de släkter som bött på gårdarna. Andra gårdsarkiv som förvaras i SLS:s arkiv är bl.a. Virdois (Sysmä), Aholax (Säminge), Ratula (Artsjö) och Irjala (Janakkala). I SLS:s arkiv finns även ett stort antal släkt- och personarkiv med anknytning till olika gårdar, såsom släkterna Tandefelt och von Gerdten (Koskipää i Gustav Adolfs), Hagelstam (Westerkulla i Helsinge), Nordenswan

”Projektet samarbetar med herrgårdsforskare och vill inspirera till ny forskning i herrgårdskultur.”

(Toiva i Janakkala) m.fl. Även i andra arkiv och bibliotek, t.ex. Riksarkivet, Åbo Akademis bibliotek och Nationalbiblioteket, finns ett stort antal herrgårdsarkiv och herrgårdsrelaterade släktmaterial. I vissa fall kan brev och andra handlingar rörande en gård och dess ägare finnas i flera olika arkiv.

För att öka gårdsägarnas intresse för och kunskap om de arkiv och boksamlingar de förvaltar har SLS i samarbete med Finlands Riddarhus, Riksarkivet, Nationalbiblioteket och Åbo Akademis bibliotek hösten 2010 startat ett tvåspråkigt projekt kallat ”Nytt liv i gamla herrgårdssamlingar – Kartanoiden kokoelmat kukoistamaan”. Avsikten med projektet är dels att samla information om herrgårdarnas arkiv och boksamlingar i en databas, dels att engagera gårdsägarna i vården av dessa samlingar genom att initiera inventerings-, katalogiserings- och konserveringsprojekt på herrgårdarna. Projektet samarbetar med herrgårdsforskare och vill inspirera till ny forskning i herrgårdskultur. De medverkande institutionerna kommer att stå till tjänst med konsult hjälp, t.ex. handledning av arkivförtecknare, och med information om arkiv- och bokvård. Vid behov kan arkivinstitutionerna även ta emot herrgårdsarkiv, förteckna dem och göra dem tillgängliga för forskare.

Råd om användning och skötsel

Under den temadag för herrgårdsägare som hölls i Riddarhuset i oktober 2010 och som utgjorde startskottet för projektet, gav två historiker, docent Henrika Tandefelt och professor Kirsi Vainio-Korhonen, exempel på hur brev och annat källmaterial i herrgårdsarkiven kan användas för olika slag av historiska undersökningar. Henrika Tandefelt har 2010 redigerat en bok med ny forskning kring Stor-Sarvlaks gård och Kirsi Vainio-Korhonen har använt privat korrespondens från 1700-talet för sin kvinnohistoriska forskning. I sitt inlägg lyfte Vainio-Korhonen också fram forskarnas etiska ansvar gentemot det privata material de får ta del av för sin forskning.

Under temadagen diskuterades även praktiska frågor kring bevarande av arkivmaterial och böcker. På SLS:s webbplats finns råd om hur man ska ta hand om arkivmaterial och äldre boksamlingar. De är tillgängliga på både svenska och finska på adressen www.sls.fi/arkivering och www.sls.fi/arkistointi. Med tanke på herrgårdsägarna har också en broschyr med kortfattade råd om arkiv- och bokvård sammanställts. Broschyren tillhandahålls av de medverkande institutionerna. Vid behov kan representanter för projektet bistå bl.a. vid bedömning av arkivens och boksamlingarnas kondition.

Den som är intresserad av projektet kan kontakta någon av de medverkande institutionerna. Kontaktpersoner är förste arkivarie Petra Hakala (SLS), riddarhusgenealog Johanna Aminoff-Winberg (Finlands Riddarhus), överinspektör Kenth Sjöblom (Riksarkivet), informationsspecialist Eila Kupias (Nationalbiblioteket) och enhetschef Catherine af Hällström (Åbo Akademis bibliotek). ■

Petra Hakala är förste arkivarie vid Historiska och litteraturhistoriska arkivet vid SLS

Tidigare forskning utg. av SLS

- Lönnqvist, Bo et. al, *Finländskt herrgårdsliv. En etnologisk studie över Karsby gård i Tenala ca 1800–1970*, Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland (SSLS) 480, Helsingfors 1978.
- Sirén, Olle, *Sarvlaks. Gårdshushållningen och gårdssamhället från 1600-talet till 1900-talet*, SSLS 488, Helsingfors 1980.
- Sirén, Olle, *Malmgård. Grevliga ätten Creutz' stamgods*, SSLS 527, Helsingfors 1985.
- Åström, Anna-Maria, *'Sockenboarne'. Herrgårdskultur i Savolax 1790–1850*, SSLS 585, Helsingfors 1993.

Exempel på ny forskning

- Degerman, Henrik, Torsten Edgren & Olle, Sirén (red.), *Stensböle i Borgå. En herrgård under 700 år*, SSLS 666, Helsingfors 2004.
- Lappalainen, Mirkka, *Suku, valta, suurvalta. Creutzit 1600-luvun Ruotsissa ja Suomessa*, Helsinki 2005 (svensk övers. 2007).
- Tandefelt, Henrika (red.), *Sarvlax. Herrgårdshistoria under 600 år*, SSLS 735, Helsingfors 2010.
- Vainio-Korhonen, Kirsi, *Sophie Creutzin aika. Aateliselämä 1700-luvun Suomessa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1183, Helsinki 2008. (Utk. på SLS:s förlag våren 2011)

Emilie Björkstén: Några minnen
G. W. Edlund, 1871
[Bound in/Covers from Stockholm]

Emilie Björkstén: Mosaiker
G. W. Edlund, Helsingfors 1874
[Bound in/Covers from Stockholm]

Internationell bokhistorisk konferens i Helsingfors

I augusti var SLS medarrangör för den årliga bokhistoriska SHARP-konferensen med temat "Book Culture from Below". Förutom att "den vanliga människans" läsande behandlades på olika sätt, diskuterades också digitaliseringsens effekter ingående.

VALTER HOLMSTRÖM
FOTO: JOHANNA BRÄDD

Bokhistoria är ett mångfasetterat område som innefattar allt från förlagshistoria till paleografi och från sociologi till litteraturvetenskap. De flesta områden som på ett eller annat sätt tangerar böcker, läsande, skrivande eller förlag kan med lite flexibilitet knytas till detta forskningsfält, vilket i sin tur skapar en tvärvetenskaplig bredd med både svagheter och styrkor.

Vad bokhistoria egentligen är var ett populärt ämne för talarna vid den årliga bokhistoriska SHARP-konferensen (Society for the History of Authorship, Reading and Printing) som hölls i Helsingfors den 17–20 augusti 2010.

SLS:s verksamhet ligger mer än väl innanför ramarna för denna typ av forskning, vilket gjorde att sällskapet kunde vara med om att organisera den internationella konferensen tillsammans med bl.a. Finska Litteratursällskapet och Helsingfors universitet. Årets SHARP-konferens var den 18:e i sitt slag och över 200 deltagare från olika hörn av världen deltog. Föreläsningarnas innehåll var rikt och varierande till den grad att man som intresserad åhörare grämde sig över att inte kunna delta i alla; ofta hölls tio sessioner parallellt. Utöver att vara delaktig i organiseringen bidrog SLS även med utrymmen för två sessioner, dvs. för sex kortare föreläsningar.

Pol.mag., teol.dr h.c. Anna Perälä, tidigare specialforskare och bibliotekarie vid SLS, föreläste om förlagsband i Jarl Pousars boksamling på den bokhistoriska SHARP-konferensen. Perälä har nyss färdigställt en bok om Pousars samling som utges av SLS.

En av sessionerna på Riddaregatan behandlade forskning kring bokband och databaser. SLS:s tidigare bibliotekarie Anna Perälä berättade om Jarl Pousars vackra och imponerande, nu digitaliserade, bokbandssamling. Andra talare var Nicholas Pickwoad som presenterade en av föregångarna på området, det brittiska projektet Ligatus med fokus på digitalisering av information om bokband och konservering i ett historiskt perspektiv. De svenska forskarna Helena Strömquist och Maria Berggren presenterade ett motsvarande svenskt projekt. Anna Perälä kunde för sin del visa upp databasen över Jarl Pousars samling, som samtidigt lanserades. Ett bokband kan berätta mycket om bokens ägare eller bokmarknaden i allmänhet. Eftersom årets konferenstema dessutom var ”Book Culture from Below” passade dessa föreläsningar väl in i temat; hur en bok ser ut avgör även vem som rimligen har råd att äga den.

”From below” verkar även annars ha varit ett inspirerande tema, med tanke på det stora antalet konferensdeltagare. Denna typ av forskning har man redan en tid ägnat sig åt i de nordiska länderna och i och med konferensen fick ansatsen en större internationell synlighet. Utöver att tillföra ett socialt per-

spektiv till föreläsningarna gav det en ny välkommen vinkling på bokhistoria. Vad underifrån-perspektivet egentligen innebär blev också definierat och omdefinierat på många olika sätt under konferensen, men huvudsakligen syftar uttrycket på s.k. vanligt folks läsande och bokägande. Allt från läsvanor till tillgång, efterfrågan, tillämpning och form på det skrivna ordet genom tiderna samt mycket därtill hann behandlas ingående under SHARP 2010.

Möjligheter och utmaningar

Föreläsningarna under konferensen belyste också en del av den roll som SLS i dag har inom forsknings-samfundet. Insamling, katalogisering, forskning, utgivning, digitalisering: dessa komplexa verksamheter är i ständig omvälvning på grund av den snabba tekniska utvecklingen. Ny teknik möjliggör nya forskningsfrågor och -resultat. Ökat internationellt samarbete, vilket det relativt unga SHARP-konceptet måste ses som ett uttryck för, öppnar också nya dörrar.

Det finns emellertid inte kapacitet att digitalisera allt och därmed finns det även stora utmaningar. Ett återkommande diskussionsämne under konferensen var just digitaliseringens effekter. I mera dramatiska ordalag skulle man kunna säga att digitaliseringen ter sig som ett tveeggat svärd för universitet och forskning. Även om det digitala har underlättat och gett nya möjligheter, finns det bland universitetens personal en oro för att vanan att få alla svar med ett knapptryck ska fjärma studenter och forskare från den mödosamma men nödvändiga forskningsprocessen. Andra farhågor rör det digitalas förgänglighet samt resursbrist. Det som inte ses som viktigt, eller lönsamt nog, att digitalisera löper risken att lämnas utanför. I den avslutande paneldiskussionen under den sista konferensdagen underströks även vikten av att med egna ögon få se originaldokument, i stället för enbart digitala kopior på en datorskärm. ■

Valter Holmström studerar historia, praktiserade denna sommar vid SLS:s bibliotek och var konferensassistent vid SHARP 2010

” Ny teknik möjliggör nya forskningsfrågor och -resultat. Ökat internationellt samarbete, vilket det relativt unga SHARP-konceptet måste ses som ett uttryck för, öppnar också nya dörrar.”

 Book Culture
from Below

SHARP Helsinki 2010

Konferensprogrammet finns på adressen
www.helsinki.fi/sharp2010

Jarl Pousars samling finns på adressen
www.sls.fi/pousar

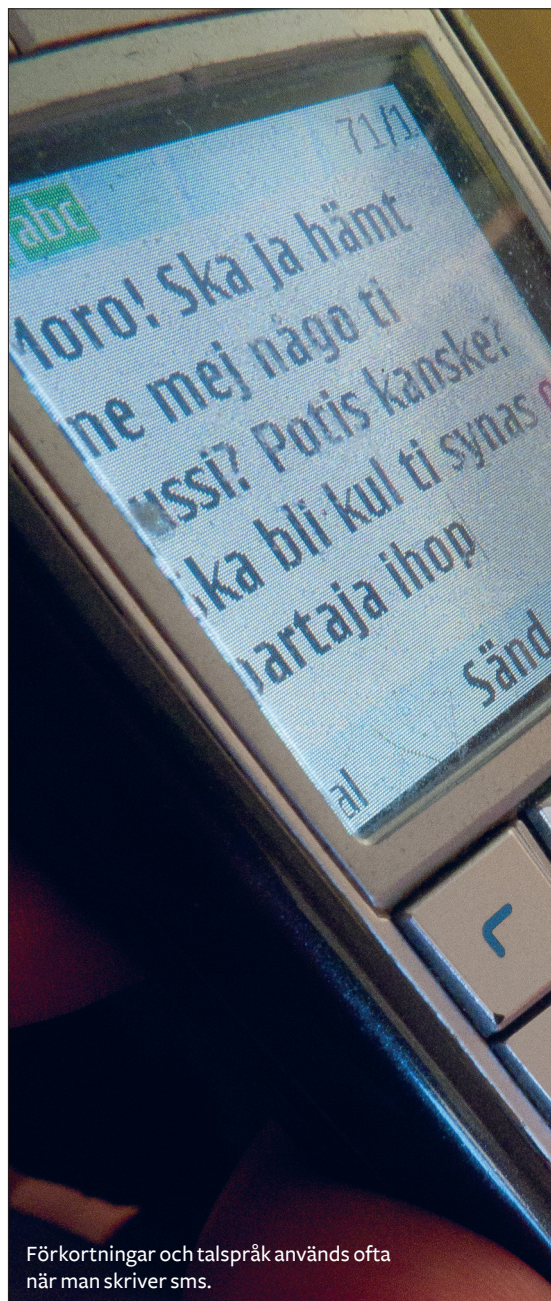

Skriivär du taalsprååk?

EN ENKÄT OM TALSPRÅK I SKRIFT

Talspråk i skrift är ett ämne som delar meningarna. En del upplever talspråket som ett naturligt sätt att ge uttryck för sin identitet, andra hävdar att det leder till missförstånd och ger ett slarvigt intryck.

LISA SÖDERGÅRD

Förkortningar och talspråk används ofta när man skriver sms.

Under sommarmånaderna 2010 genomförde Språkarkivet vid SLS en enkät om talspråk i skrift. Enkäten, som publicerades på webben, bestod av sammanlagt 16 frågor om hur, när och varför man använder talspråk eller dialekt i skrift.

Hela 337 personer i åldern 14–78 år besvarade frågorna. Majoriteten av alla som svarade, ca 70 %, är födda på 1960-, 1970- eller 1980-talen. Ca 10 % är födda på 1990-talet medan återstående 20 % är födda på 1950-talet eller tidigare. Omkring 80 % av dem som svarade är kvinnor.

Talspråk kan användas på många olika sätt i en text eller ett meddelande. Förkortningar används flitigt, speciellt i sms: *det* blir *de* eller *d*, *är* blir *e*, *dig* blir *dj* och *kommer* blir *komr* eller *kmr* för att nämna några exempel. En del skriver orden som de uttalar, medan andra skriver på dialekt. Bland de äldre svararna är det flera som uppger att de skriver skriftspråkligt, men kryddar sitt språk med särskilt talande uttryck ur talspråket. Talspråk används också när man vill citera vad en person sagt.

Snabbt och kort framför allt

Praktiska skäl anförs ofta som orsak till varför man skriver talspråk: det går snabbare och blir kortare, vilket är en klar fördel i t.ex. sms och chatt.

Snabbheten är avgörande. Det är ju frågan om kommunikation fast skriven. Det är undantagslöst frågan om snabb kommunikation på nätet och då är formuleringen mindre viktigt bara tanken går fram. Det är ju fråga om samtal i skrift. I en blogg skulle jag skriva annorlunda så det är inte mediet i sig som avgör utan formen för kommunikationen som är viktig. (Man f. 1956, mellersta Nyland)

Det är många som upplever att talspråk är naturligt i informella sammanhang. Det signalerar en närhet till den man skriver till och kan också tjäna som motvikt till de texter man skriver i arbetet eller i sina studier.

” Det är många som upplever att talspråk är naturligt i informella sammanhang. Det signalerar en närhet till den man skriver till och kan också tjäna som motvikt till de texter man skriver i arbetet eller i sina studier.”

Det känns som en trevlig motvikt till mitt akademiska skrivande, som ska vara så korrekt och högtravande. När jag skriver blogginlägg skriver jag som privatperson, och om jag då har lust att krydda mitt ord med uttryck på dialekt eller på ett annat språk, för att jag upplever att det uttrycket säger mer än standardsvenskans motsvarighet, är det så skönt att ingen kommer in och refuserar och redigerar utan man kan skriva precis som man vill. (Kvinna f. 1962, norra Österbotten)

Talspråket är också en viktig identitetsmarkör. Det ger texten personlighet och berättar vem skribenten är. Ofta är det mottagaren som avgör hur man skriver. I synnerhet de yngre svararna upplever att det skulle vara konstlat att skriva standardsvenska till jämnåriga som de vanligtvis talar dialekt med. Bland de äldre svararna är det vanligare att man skriver dialekt till några få utvalda personer, t.ex. en familjemedlem eller en nära vän.

Talspråk, eller dialekt, använder jag i två sammanhang: när jag skriver textmeddelanden eller e-post till mina systar (men inte till min bror) eller som en kort mening i någon informell text där man vill understryka eller framhäva något speciellt. (Kvinna f. 1954, norra Österbotten)

På Finns folkhögskola i Esbo kallas elevkiosken ”Tjåskin”. Foto Tomas Grönvall

Bland de äldre svararna är det flera som uppger att de vill se till att dialekten bevaras och det är en av orsakerna till att de använder den också i skrift.

Delade meningar

Det råder emellertid delade meningar om talspråk passar i skrift. Omkring 20 % av dem som besvarade enkäten uppger att de aldrig eller väldigt sällan skriver talspråk. Att skriva talspråk upplevs som svårt, det tar lång tid både när man själv skriver och när man läser andras texter. Risken för missförstånd upplevs vara större ifall man skriver talspråk.

Några svarare påpekar att man också kan skriva standardspråk på många olika stilnivåer:

Jag tycker det ger ett mer vuxet och ”intelligent” intryck att använda språket korrekt, även om jag inte tycker illa om dem som skriver mer vardagligt. Det är nästan utmanande att skriva skriftspråk och ändå få texten att verka ledig i inofficiella sammanhang. (Kvinna f. 1989, östra Åboland)

En del är väldigt negativa till talspråk i skrift och menar att det ser fult, slarvigt eller ovärdat ut. Också en del yngre svarare är negativa till talspråk i skrift:

Jag tycker att det låter grötigt, klumpigt och osmidigt att skriva på dialekt. Jag använder ofta ”svårare” ord och då skär det sig med dialekten. (Kvinna f. 1991, norra Österbotten)

Det finns också en oro för hur det påverkar språket på längre sikt:

Tycker inte om det! Och tror/vet att det kan leda till osäkerhet i skrift. (Kvinna f. 1952, Åboland)

De som själva skriver talspråk framhåller att det är ett medvetet val. Det är situationen och mottagaren som avgör vilken stil man använder. Ibland passar det att använda talspråk eller dialekt – ibland inte.

Den tekniska utvecklingens påverkan

Största delen av dem som svarat kan koppla ihop sitt talspråksskrivande med en ny teknik som medfört nya sätt att hålla kontakt med vänner och familj. Många nämner att det var i slutet av 1990-talet eller början av 2000-talet som de började skicka sms. Det påverkade också språket, bl.a. för att man var tvungen att begränsa sina meddelanden till 160 tecken.

Chattandet är ett annat kommunikationssätt som uppges ha inspirerat till att använda talspråk i skrift.

Orsaken är att chattandet genom sin direkthet och snabbhet upplevs som ett muntligt samtal.

Jag har skrivit talspråk så länge jag haft kontakt med vänner över Internet. Det faller sig helt naturligt på msn och liknande att skriva till dem på det språk jag skulle använda i samtal med dem öga mot öga. (Kvinna f. 1986, norra Österbotten)

Det finns också personer, framför allt bland de lite äldre svararna, som uppger att de börjat skriva talspråk alldeles nyligen, i fjol eller året innan. I sådana fall är det huvudsakligen Facebook som inspirerat till mer informellt skrivande.

Det finns också exempel där tekniken haft motsatt effekt, dvs. att skribenten övergått till skriftspråkligt skrivande. Då är det telefonens T9-funktion, dvs. ett program för automatiska stavningsförslag, som gjort att det blivit besvärligt att skriva talspråk.

Det är inte enbart tekniken som gett upphov till talspråksskrivandet, också åldern har betydelse. Flera svarare nämner att de i ungdomen använt talspråk i skrift. Det kan röra sig om att man skrivit lappar till klasskamrater, skrivit dagbok eller revytexter. Delvis handlar det om en vilja att göra uppror mot vuxenvärlden.

Jag var nog i tonåren, och jag tror att jag började med det för att det kändes befriande att inte behöva följa regler. Det kan ha varit då man skrev brev eller lappar med kompisar. (Kvinna f. 1986, västra Nyland)

Vinnare

i webbenkäten ”Skriva talspråk”

Ett stort tack till alla som deltog! Bland de 337 personer som svarade på webbenkäten utlottades usb-minnen och bokpris.

De som vunnit ett usb-minne är: **Niklas Englund**, Nykarleby. **Charlotta Sandberg**, Åbo. **Britt-Marie Witting**, Oravais. **Pia Raunio**, Grankulla.

De som vunnit ett bokpris är: **Ulla-Maj Hagvik**, Edsevö. **Tina Jansén**, Föglö. **Tiina Storback**, Malax. **Jenny Lindberg**, Kristinestad. **Yvonne Näsman**, Västerhankmo. **Marie-Louise Knipström**, Västerhankmo.

Språkarkivet gratulerar vinnarna!

Efterlyses:

Texter på dialekt eller slang

Skriver du kåserier, dikter och sångtexter på dialekt eller slang? Använder du dialekt i din blogg eller på din hemsida? Språkarkivet samlar in texter skrivna på dialekt eller slang – skicka in dina egna bidrag!

Sommaren 2010 gjorde Språkarkivet en webbenkät om när och varför människor skriver talspråk, men vi är naturligtvis också intresserade av hur texterna ser ut i praktiken. Du kan bidra till insamlingen genom att skicka in dina egna texter för arkivering i Språkarkivet. Vi är speciellt intresserade av texter skrivna på 2000-talet men äldre texter går också bra.

Vi vill gärna ha så mycket information om texten som möjligt, t.ex. när du skrevit den, i vilket sammanhang, om det är din egen originaltext eller en översättning osv. Noggrannare upplysningar om hur du ska gå till väga för att bidra till insamlingen får du av Janina Öhman: janina.ohman@sfs.fi, 09-618 775 27. Skicka in dina texter senast den 31 maj 2011.

Om du inte skriver själv men känner till andra skribenter som använder dialekt eller slang i sina texter kan du också tipsa oss om dem.

Också flera äldre svarare minns att de skrev talspråk i tonåren och konstaterar att de återkommit till det i och med de sociala medierna.

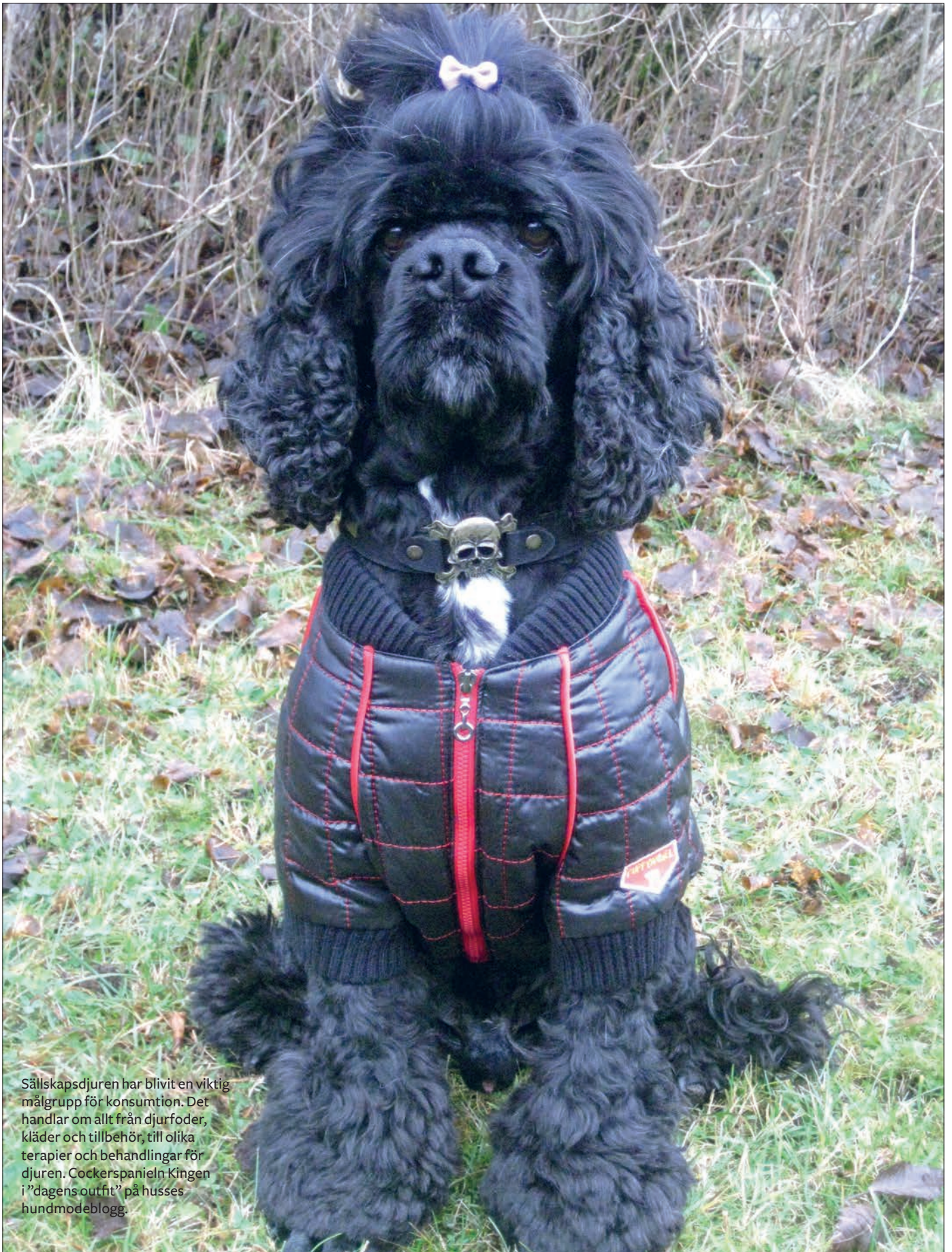
Någon gång i ungdomen, i 15–20-årsåldern, skrev vi sketcher eller sångverser för ortsbefolkningen. Nu när jag är 57 år gick jag med i Facebook och märkte att det var helt tillåtet där. Man blir väl barn på nytt ... (Kvinna f. 1953, Åland)

Frihet eller förvirring

Det stora antalet personer som besvarade Språkarkivets webbenkät tyder på att talspråk i skrift är ett ämne som engagerar, om än på olika sätt. När en del upplever avsaknaden av regler som en befrielse, tycker andra att det skapar förvirring och missförstånd.

Den tekniska utvecklingen har haft en stor inverkan på att hur sättet att skriva utvecklats. I slutet av 1990-talet började många skicka sms eller chatta. Det var korta och snabba meddelanden som gällde, det blev nästan som om man talade trots att man gjorde det skriftligen. Under 2000-talet har de sociala medierna, inte minst Facebook, blivit en kommunikationskanal där man skriver till vänner och bekanta. Talspråk och dialekter används flitigt i statusuppdateringar och kommentarer, av både yngre och äldre skribenter. ■

Lisa Södergård är arkivarie vid Språkarkivet vid SLS

Sällskapsdjuren har blivit en viktig målgrupp för konsumtion. Det handlar om allt från djurfoder, kläder och tillbehör, till olika terapier och behandlingar för djuren. Cockerspanieln Kingen i "dagens outfit" på hussens hundmodeblogg.

SÄLLSKAPSDJUR

till glädje och tröst

Berättelser om människans bästa vän

Sällskapsdjur engagerar, men åsikterna om rätt och fel i djuruppfostran varierar. Bland annat det här går att utläsa av svaren i Folkkultursarkivets pristävling om sällskapsdjur. Berättelserna är personliga, roliga och gripande, och beskriver en vardag som innehåller både arbete och glädje. Många filosoferar också över mera allmänna etiska principer i människans förhållningssätt till djuren.

MARIKA ROSENSTRÖM

Frågelistan om sällskapsdjur lockade 105 personer att svara. Farhågorna om att endast hund- och kattälskarna skulle vilja delta visade sig vara obefogade. Det kom också in svar om möss, hamstrar, marsvin, sköldpaddor, papegojor, undulater, kaniner, får, getter, hästar – ja till och med om en tam fälthare. Arkivet har dessutom fått ta emot över 400 fotografier av olika slags sällskapsdjur. Med frågelistan sökte vi svar på frågorna vad sällskapsdjuren betyder för nutidsmänniskan och huruvida synen på djuren har förändrats. Många frågor handlade om det praktiska livet, om skötsel, matvanor, tillbehör, uppfostran, veterinärbesök osv., men i listan tog vi också upp etiska synpunkter på bl.a. djurplågeri, djurbegravningar och den intrikata frågeställningen om var gränsen mellan djuriskt och mänskligt ska dras.

Många av Folkkultursarkivets meddelare har svarat samvetsgrant och detaljerat på frågorna, medan andra har valt att berätta fritt i form av korta anekdoter ur den gemensamma vardagen. Hur skribenten än har gått till väga löper den starka tillgivenheten mellan djur och människa som en röd tråd genom svaren. De beskriver ett ömsesidigt beroendeförhållande som för med sig både ett förpliktande ansvar och en stor glädje. För många djurägare betyder sällskapsdjuret ett innehåll i livet.

I dag lever många sällskapsdjur ett "lyxliv" med egen specialjord mat, egna kläder, leksaker och

bäddar. Djuren blir ompysslade och aktiverade, de får den vård de behöver och blir kanske rentav litet bortskämda. Djuren får både kosta och ta plats, och många hundar och katter får sova i mattes eller huses säng. Vi integrerar ofta djuren i familjen och betraktar dem nästan som barn.

Sällskapsdjur – ett mänskligt behov?

Trots att sällskapsdjuren i dag utgör en så viktig del av många människors liv, hittar man inte många noteringar om dem i arkivmaterialet. Folkkultursarkivet har tidigare samlat in uppgifter om bl.a. boskapskötsel, fårmärkning och namnskicket på hus- och sällskapsdjur, men här är det alltså huvudsakligen bruksdjuren man intresserat sig för. År 2006 undersökte emellertid en av arkivets fältstipendiater sällskapsdjuret inom familjen (Lund 2006).

Den svenske etnobiologen Ingvar Svanberg har konstaterat att sällskapsdjuren hittills har blivit styvmoderligt behandlade i den kulturhistoriska litteraturen. Vårt förhållande till djuren berättar mycket också om oss människor. Inom den nya vetenskap som kallas etnologi, som utforskar den kulturella mångfald som människans relationer till naturen gett upphov till, utgör studiet av djuren därför ett viktigt inslag. Svanberg citerar den brittiske idéhistorikern Keith Thomas som hävdar att tre saker skiljer sällskapsdjuren från övriga djur: de tillåts komma in i hemmen, de får personliga namn och de äts inte upp.

Också små sällskapsdjur ska skötas dagligen. ”Single äter hö, butiksköpt torrfoder för marsvin och grönsaker och frukter. Single får mat från 7.00–9.30 på morgonen och på kvällen 19.30–20.30. Då får hon hö, torrfoder och grönsaker och frukt. Hon äter i buren men ibland brukar hon äta i min famn.”

” Oavsett om sällskapsdjuret är en hund, en katt, en hamster eller en råtta skänker det både fysiskt och psykiskt välbehag att få hålla ett mjukt, varmt och levande väsen nära sin egen kropp.”

Vi håller oss alltså med sällskapsdjur mest för den personliga känslomässiga tillfredsställelsens skull.

Liv Emma Thorsen, den norska etnolog som skrivit sin doktorsavhandling om hunden, hävdar att hunden är vårt äldsta och mest utbredda husdjur, i konkurrens med hästen. Människan gjorde en hund av vargen för mer än 15 000 år sedan och den har följt henne troget sedan dess och blivit både sällskap, vän och familjemedlem. Under tidigare århundraden var hushållen fulla med djur som åt vad som slängdes åt dem under bordet. Synen på hygien var en annan än i dag och man både åt och sov med djuren. Det kan verka paradoxalt att samtidigt som renlighet blev formulerat som ett av det sena 1800-talets viktigaste påbud blev keldjuren, med hunden som klar favorit, inlemmade i den borgerliga familjens intimsfär.

De personer som vuxit upp på landsbygden för kanske femtio eller sextio år sedan, kan vittna om ett rätt så annorlunda förhållningssätt till djuren jämfört med vad de flesta djurägare har i dag. Sällskapsdjuren var samtidigt också nyttodjur. Hunden var jakt- och vakthund, medan katten tog möss i fähusen och kaninerna blev gryta då de vuxit till sig. Djuren vistades mycket utomhus och sällan hade de egna bäddar att sova på. De åt de matrester som blev över då husfolket fått sitt. Det betyder förstås inte att djuren skulle ha varit mindre viktiga, men vår inställning till djuren har definitivt förändrats.

Pekka [ett får] gladdde oss hela sommaren, han kom åkande i kärra med farfars bror Knut, och tog våra hjärtan med storm. Vi lekte tillsammans, han sprang efter cykeln till och från stan, simmade tillsammans med oss. Hans svarta ull ändrade färg till rödbrunt av solen och saltvatten. [...] Pekka fick också sluta sina dagar som mat, det var en sorgens dag för oss, vi ville helst inte äta upp vår lekkamrat, och än i dag har jag litet svårt för fårkött och minns vår älskade Pekka. Hans ull spanns till garn och vi fick ”långstrumpor” som kliade förfärligt.

I en urban värld där de flesta är avskurna från kontakten med djur blir sällskapsdjuren ett levande band till naturen. Också pedagogiska och emotionella aspekter är av stor betydelse och har sannolikt blivit allt viktigare med en förändrad syn på barnens uppföstran. Ett sällskapsdjur i familjen betyder ofta att det är barnen som får ta ansvar för att djuret får mat och motion när de kommit hem från skolan. Samtidigt ger djuret sällskap och innehåll under långa eftermiddagar. Det känns bra att någon blir glad när man kommer hem till en i övrigt tom bostad.

Liv Emma Thorsen menar att samvaron med hundar har en mentalhygienisk funktion som kan vara av lika stor betydelse för människor i dagens samhälle som hundens egenskaper som jakt- och vakt-hund för tidigare generationer. En hund kräver att bli rastad minst tre, oftast flera, gånger per dag och då hålls också mattes eller husses fysiska kondition i skick. Men oavsett om sällskapsdjuret är en hund, en katt, en hamster eller en råtta skänker det både fysiskt och psykiskt välbehag att få hålla ett mjukt, varmt och levande väsen nära sin egen kropp. I dag finns vetenskapliga rön som visat att själva den fysiska kontakten, beröringen av djur, faktiskt gör oss friskare. Det är hormonet oxytocin, ett må bra-hormon, som frigörs hos både människan och djuret vid beröring, och som får blodtrycket och pulsen att sjunka. Dessutom sägs det stärka vårt immunförsvar. Djurens terapeutiska effekt utnyttjas i dag också inom både vården och äldreomsorgen.

Efter hans [katten Tigers] ankomst blev min hälsa bättre, blodtrycket blev normalt. Jag fick en ny livslust igen, efter mannens och en dotters död. För en ensam person kan ett litet djurs tillgivenhet betyda mycket, vi hämtar posten, går ut längs skogsvägen och till stranden, kollar fågellivet på sjön och vattenhöjden. Vi ser på TV, oftast djurprogram, han "hjälper" till att hålla reda på mina nystan när jag stickar, bistår vid matlagningen o.s.v. [...] Det känns viktigt att ha någon som "älskar" en utan förbehåll, visar sin tillgivenhet och är överlycklig när man kommer hem efter en stunds bortavaro. Alla ensamma som har möjlighet borde ta en liten vän att tala med och pyssla om, en katt tar inte så stor plats, och visar sin kärlek utan krav.

Utan hundar skulle mitt liv vara mycket fattigt. [...] Hunden finns där för dig om du behöver någon att prata med. Ada har många gånger tröstat mig då jag varit ledsen och gråtit. Utan mina hundar och alla våra gemensamma hobbyn, skulle jag säkert vara en helt annan person som inte hade något annat att fundera på än kanske jobbet.

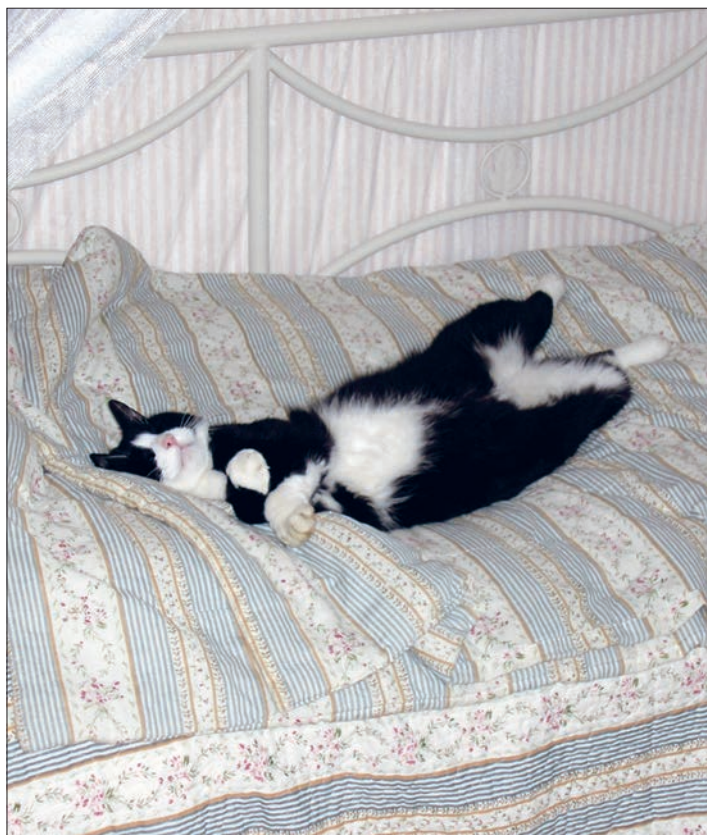
Sällskap och familjemedlem

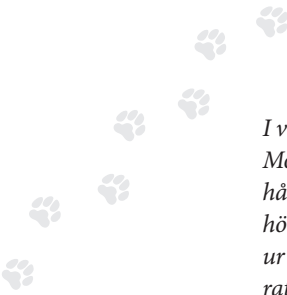
I det insamlade materialet kan man urskilja två olika kategorier av djurvänner, som jag vill kalla "amatörerna" och "proffsen". "Amatörerna" är de personer som skaffat ett sällskapsdjur just för sällskapets skull, kanske för att man lever ensam, är barnlös eller för att barnen så gärna vill ha ett eget djur. Det är också i den här gruppen som åsikterna går rätt så mycket isär angående hur djuret ska uppfostras och vilka

dess rättigheter är. Angående djurets ställning i den sociala hierarkin är de flesta överens om att djurets plats är lägst i rangordningen. Det är människans plikt och skyldighet att ta ansvar för och efter bästa förmåga sköta det djur man har skaffat.

När det gäller regler i vardagen kan åsikterna bland "amatörerna" i många fall vara ganska bestämda: en del anser att sällskapsdjuret ska få äta matrester eller slicka tallrikarna efter middagen, medan andra håller hårt på att det bara ska äta djurfoder. Vissa tycker också att det är skönt att sova med hunden eller katten i sängen, andra anser bestämt att djuret inte får komma upp i sängar, på soffor eller bord. Djuren i de här familjerna blir högt älskade familjemedlemmar som givetvis inverkar på rutinerna. De delar människornas vardag och fest, men man kan inte säga att de styr hela familjens liv. Man har kanske en mera avslappnad attityd till djuret som en självständig, och ibland något besvärlig, medlem av flocken.

Sällskapsdjuret uppfattas som en familjemedlem med personliga egenskaper och ibland besvärliga later: "Hampus kallas ofta 'Unge herrn', 'Svagger', 'Big boss', 'Pojken', 'Lilla gubben' mm. Han är väldigt 'macho'. Han är svårare att ha än honan, tidvis har han 'märkt' inomhus, men är väldigt kelen och god samtidigt."

I vår familj lärde sig alla lyda utom Mollan [en tax] [...] Mollan sa ifrån från början att hon inte tänker äta de där hårda små priplorna som lär innehålla allt en hund behöver. Flickorna la sig på mage på golvet och åt priplor ur hennes kopp. Mollan tittade på dem som om de förlo rat förståndet. Hon åt samma mat som vi, helst rostbiff, knackkorv, lever och glass [blev 17,5 år gammal].

Djuret blir betraktat som en individ i familjen, med eget namn och egna saker. Det verkar ha blivit vanligare än förr att man kallar katten, hunden eller kanningen för ”han” eller ”hon”, i stället för ”den”. I regel tycks det var så att en obekant hund kan vara ”den”, medan det egna keldjuret uppfattas mycket personligare, men här varierar språkbruket. När det gäller djurens namn kan man verkligen konstatera att ”kärt barn har många namn”.

Rockys [en cockerspaniel] riktiga namn är Bellmano's My Rockefeller. Alla i kullen hette något på bokstaven M, Rockys namn var lite speciellt då det var ett My framför Rockefeller. [...] Rockys mest använda smeknamn är Lorven. Den "lorvar" lite när den går, dvs. vaggar från sida till sida då den tassar muntert framåt, så det kommer därifrån. Kultakorven och Lilla Tosse är andra smeknamn. Namnen används vid olika tillfällen, Lorven då jag pratar om den med andra människor, Kultakorven då vi gosar, t.ex. då jag kommit hem från jobb och vi hälsar och pussas. Och så lilla Tosse då den kommer sömnigt intassande sent på kvällen i vardagsrummet och ser på mig och ser ut att tänka: Matte, ska du inte komma och tutta snart?

Djurmänniskorna känner ofta en stark samhörighet med andra djurägare och den sociala gemenskapen med t.o.m. obekanta personer är ett tema som återkommande tas upp i svaren. Hundägarna vet att det är nästan omöjligt att vara osocial då man möter andra hundar ute på motionsrundan. Medan hundarna hälsar på varandra byter ägarna oftast något ord med varandra. Åtminstone brukar man förhöra sig om hundens kön och ålder, men ibland kan samtalen bli både långa och givande. Alltid är man kanske inte på prathumör men det är svårt att vara sur när hundarna är så ivriga att umgås. Kanske är det så att det vänliga intresse som hundarna vanligen visar varandra smittar av sig på ägarna?

Designkläder, specialfoder och terapi

”Proffsen” bland djurvännerna är kanske inte lika många, men de är en i mångt och mycket mer homogen grupp, där umgänget med sällskapsdjuret spelar

en aktivare roll i vardagslivet än hos ”amatörerna”. Hit hör personer som ägnar hela sin fritid åt djuret eller djuren i familjen – ofta finns det flera. Det kan vara fråga om olika slags skolning, för hundar t.ex. lydnadskurser, agility, freestyle, svampsök och jaktprov. Till den här gruppen hör givetvis också de som brukar delta i djurutställningar och de som själva föder upp djur. Många av dem är medlemmar i någon förening (t.ex. för en viss hund- eller katt ras) och följer aktivt med vad som skrivs i bloggar, eller har kanske själva en egen blogg där de regelbundet berättar om sina djur, lägger ut fotografier och tipsar om webbshopar där man kan köpa diverse tillbehör till djuren.

”Proffsen” verkar ofta också mera intresserade av olika specialprodukter för djuren, allt från mat och kläder till alternativa behandlingsmetoder och terapier. Djurfoderbusinessen har vuxit sig stark under de senaste årtiondena också i Finland, medan kläder för hundar ännu inte har slagit igenom lika stort som t.ex. i USA, Storbritannien och t.o.m. Sverige. Kläder för hundar är säkert en trend som växer sig starkare i takt med dvärgrasernas ökande popularitet också här. Djur som lever tillsammans med ”proffsen” lider ingen brist på vare sig aktiviteter eller prylar. Sällskapsdjuren har, liksom barnen, blivit en viktig målgrupp för konsumtion.

Tillbehör har vi i parti och minut. Jag älskar att shoppa åt hundarna. [...] Vi har olika koppel och halsband för olika behov (träning, utställning, promenader), selar åt småhundarna, lina för den stora, olika borstar och kammar, egna schampon och balsam, fleeceoveraller för smättingarna då det är jättekallt, två mantlar för bara lite kallt väder, massor av olika filtar, leksaker i alla material och storlekar, många hundskålar, en ställning att ha matskålarna i för den stora, bilboxar för de små, reflexvästar. [...] Hundarna får alltid julklappar, och jag filmar vanligtvis med videokamera då de öppnar sina paket. Födelsedagarna kommer vi ihåg med en hundkaka eller lite extra godis och vanligtvis en present.

När djuret dör

Att ha ett sällskapsdjur innebär mycket glädje, men när det oundvikliga händer, att djuret dör, blir sorgen desto större. Det är just frågorna om djurets död som också har fått de mest engagerade och personliga svaren. Det är ett stort ansvar man som djurägare har att kunna fatta de rätta besluten i rätt tid, för att undvika onödigt lidande för djuret.

När jag första gången hade anledning att ringa och beställa en avlivningstid för en cancersjuk råtta [...] sa personen i telefonen att jag skulle komma och visa råttan, så får de se om avlivningen är befogad. Det var alltså inte jag utan veterinären som skulle bestämma den saken. Jag var faktiskt imponerad av deras omtanke om min lilla råtta. Väl hos veterinären diskuterade vi länge olika avlivningsmetoder, och hon höll nog med om att råttan måste hjälpas över gränsen. Det var första gången jag var med om detta, och i förväg hade jag oroat mig för att inte klara av det. Men till min förvåning höll jag mig lugn så länge råttan behövde mig, och först när allt var över och veterinären sa att få människor bryr sig så mycket om sitt djur som jag, som hade tagit reda på och grubblat så mycket i förväg, då brast jag i gråt. Veterinären och mottagningsköterskan beklagade sorgen, och när jag kom hem såg jag att det på räkningen stod en kondoleans, och ett utdrag ur en dikt om sorg av Eeva Kilpi. Då grät jag en skvätt igen. Jag var verkligen rörd över den respekt som visades en grå liten råtta.

Många djurägare vill begrava sitt sällskapsdjur antingen på ett vackert ställe på den egna tomten eller på en begravningsplats ämnad för djur. Andra kanske bevarar askan av det kremerade djuret i en urna hemma i bokhyllan. När det gäller traditionerna kring ett sällskapsdjurs död går meddelarnas åsikter isär: för en del är det naturligt med en grav, kanske med en gravsten, en skulptur eller t.o.m. ett kors, medan andra tycker att de religiösa symbolerna ska vara förbehållna människan. För somliga är det viktigt att minnas de döda keldjuren genom att pryda graven med ljus eller blommor vissa dagar under året, medan det för andra räcker att ha ett fotografi av djuret framme i hemmet. Sorgen och saknaden efter ett älskat djur behöver inte vara mindre än efter en människa.

Det var inte svårt att fatta beslutet om den goda döden, därför att det var den sista gåvan jag kunde ge min vän, som jag hade ansvaret för. Veterinärkliniken skötte kremeringen, och askan är nu nergrävd vid en buske på landet där Jola [en schäfer] älskade att vara. Saknaden väller upp med tårar, till exempel just nu när jag skriver detta, men det är tacksamhet och varm sorg. Nyligen mötte jag [på] gatan matten till en stor brun hanhund som varit extra förtjust i Jola. Hon var ensam, och jag fick höra att också den stora bruna hade fått eutanasi. Vi stod där på gatan och grät tillsammans, och hon sade att det kändes gott att få göra det. – Tänk att hundarna orkar med oss tassiga människor, sade hon sedan.

”Djur som lever tillsammans med ’proffsen’ lider ingen brist på vare sig aktiviteter eller prylar. Sällskapsdjuren har, liksom barnen, blivit en viktig målgrupp för konsumtion.”

Sorgen och saknaden efter ett älskat djur kan vara stor och tung att bära. Katten Wille lades i en hemsnickrad träkista med kors på locket och sänktes i en grav på smådjurens gravgård i Nystad 1995. Graven pryds av ett träkors, granris, blommor och ett brinnande ljus.

Det är fruktansvärt tomt, när man blir utan hund. Man tycker sig höra klirret av klor eller halsband, hundens snarkningar eller andra ljud, men hundkorgen förblir tom. Saknaden efter en hund kan vara minst lika stor som efter en människa hur man än intalar sig att "det är bara ett djur". Man glömmer inte sin döda hund, men har man möjlighet att snart skaffa en ny hund eller åtminstone tala om att skaffa en annan hund, är man på god väg ut ur sorgen.

Var går gränsen?

Till de etiska frågor som diskuteras i svaren hör huruvida en del katter och vissa andra sällskapsdjur ska behöva vistas inomhus hela tiden, och om det är rätt att hålla djur som fåglar eller hamstrar instängda i burar. På de här svåra frågorna finns heller inga lätta eller entydiga svar, men de flesta meddelare verkar vara av den åsikten att ett djur som levt hela sitt liv i "fångenskap" inte heller kan sakna sin frihet.

En åsikt som tycks förena alla djurvänner är att djurplågeri – och hit räknar man också kupering av hundarnas svansar och öron – är helt förkastligt. I dagens Finland är kuperingen i lag förbjuden, men för inte så länge sedan var den ännu kutym för vissa raser.

Men var går då gränsen mellan djur och människa? Kan vi alltid tillgodose djurets behov eller förvandlar vi sällskapsdjuret till vår avbild? Flera meddelare anser t.ex. att daghem för djur är bra för dem som i annat fall skulle vara tvungna att tillbringa långa dagar ensamma hemma, medan matte eller husse jobbar borta. Också kaféer för hundar (och människor) eller olika terapiformer för djur får oftast godkänt, medan t.ex. kyrklig välsignelse av sällskapsdjur för många innebär att man gått för långt i att förmänskliga djuren. För vissa kan det ändå kännas alldeles naturligt att hunden sitter med vid matbordet eller sover i husses eller mattes säng.

Nutidens människor förstår ibland heller inte sina husdjurs artspecifika behov utan behandlar dem fel, antingen av ren okunnighet (men i största välvilja) eller också för att de ser djuren som en statussymbol eller accessoar som är till för människans skull. Man förmänskligar djuren, klär på dem, ger dem olämplig mat och tillskriver dem en förmåga att känna och resonera som de faktiskt inte har.

Gemensamt för alla djurvänner tycks vara den tacksamhet de känner gentemot djuren som lärt dem så mycket, om både sig själva och livet i stort. Ibland har sällskapsdjuret under vissa livsskeden betytt mer än

” Ibland har sällskapsdjuret under vissa livsskeden betytt mer än en annan människa och har också kunnat leda till stora förändringar i livet.”

Djurägare känner ofta en stor tacksamhet gentemot sina sällskapsdjur, som har lärt dem så mycket i livet. ”Rocky är den enda varelsen som älskar mig mest av allt och alla i hela världen. Och den skulle aldrig, aldrig svika mig. Den är min hund tills våra vägar skiljs. Och den gav mig viljan att leva tillbaka.”

en annan människa och har också kunnat leda till stora förändringar i livet.

Det var ingen tillfällighet att min första hund, en estetiskt fulländad varelse och en vindsnabb dröm i en salukis skepnad, fick namnet Sarab, som är arabiska och betyder hägring. Minnet av den första hunden kommer alltid att omges av en alldeles särskild strålgans. [...] Sarab betydde vändpunkten i mitt liv, och gav en rejäl knuff åt mitt sociala beteende. Jag har ibland undrat hur mitt liv hade format sig, om jag fått min hund tio år tidigare, då jag så intensivt längtade efter den. Den mur av tystnad, som jag så gärna och omsorgsfullt byggt upp, började nu rämna och jag fann inte bara nya vänner utan också en identitet.

Också ett litet djur kan betyda mycket för en människas personliga utveckling. Det kan dela glädjen i vardagen, och i tider av kris och olycka kan sällskapsdjuret vara till stor tröst. Folkkultursarkivet tackar alla meddelare som så generöst velat dela med sig av sina upplevelser, och avslutar med ett känslomättat men tankeväckande brevcitat som ingår i en meddelares svar. Brevet är skrivet av en mamma till hennes nästan vuxna son som flera år tidigare fått uppleva att hans familj splittrades. I brevet meddelar mamman att pojken gamla kanin är död. Citatet sammanfattar och förmedlar hela essensen i fenomenet ”människans bästa vän”:

Han hade fullgjort sin uppgift här på jorden. Han fanns till hands, när han behövdes. Han var varm, mjuk och tyst, och han tröstade en liten pojke, vars värld låg i spillror. Han var ett levande väsen i den tysta lägenheten, när du kom från skolan. Du fick prata med honom, krama honom, gräla på honom och älska honom. Han var Crownflower, Fläskbollen, Fettisen. Han var världens mest älskade ka-

nin. [...] Kronblom levde ett långt och lyckligt kaninliv – bara lyckliga kaniner lever länge. Men han var inte bara en kanin. Han var en symbol för att livet alltid fortsätter på något sätt. Han lärde oss att ingen katastrof är så total, att det inte finns åtminstone en liten, liten ljusglimt någonstans – om också bara en kanin i en bur! Nu är han borta – vi måste ta nya tag. Det sista bandet till din barn-dom brast, men jag vet att du klarar dig. ■

Marika Rosenström är arkivarie vid Folkkultursarkivet vid SLS

Källor och litteratur

SLS 2175 Människans bästa vän – en frågelista om sällskapsdjur. Folkkultursarkivets pristävling nr 50. Marika Rosenström 2010.

SLS 2053 Sällskapsdjuret i mitt liv. Christel Lund 2004.

SLS 1437 Vad heter djuret? Folkkultursarkivets pristävling nr 23. Gunilla Harling-Kranck 1983.

Haverdahl, Anna-Lena, ”Inte utan min hund”, *Svenska Dagbladet* 25.1.2009.

Lund, Christel, *Sällskapsdjuret inom familjen – ett kultur-analytiskt perspektiv*, Etnologiska institutionen, Åbo Akademi 2006. Pro gradu, otryckt.

Sjöström, Bodil, ”Beröring av djur gör dig friskare”, *Hufvudstadsbladet* 11.8.2010.

Svanberg, Ingvar, *Siskeburar och guldfiskskålar. Ur sällskapsdjurens kulturhistoria*, Studia Ethnobiologica 11, Växnamo 2001.

Thorsen, Liv Emma, *Hund! Fornuft og følelser*, Oslo 2001. Diss.

Vinterlycka, Sarah, ”När hunden själv får välja – om hunden i konsumtionssamhället från 1950 till 2000-talets början”, framlagt vid *Kultur – Natur. Konferens för kulturstudier i Sverige*, organiserad av Advanced Cultural Studies Institute of Sweden (ACSIS) i Norrköping den 15–17 juni 2009. Linköping University Electronic Press. [http://www.ep.liu.se/ecp/040/024_s_271-290_\(28.9.2010\)](http://www.ep.liu.se/ecp/040/024_s_271-290_(28.9.2010))

Wiræus, Julia, ”Kelgrisen är guld värd”, *Hufvudstadsbladet* 22.3.2009.

Vinnare i pristävlingen om sällskapsdjur

1:a pris, 250 euro: **Birgitta Lönnqvist**, Vanda 2:a pris, 200 euro: **Eva Hannus**, Helsingfors

3:e pris, 150 euro: **Inger Pietiläinen**, Åbo 4:e-7:e pris, 100 euro: **Eva Hellsten**, Tessjö. **Pia Honkasalo**, Pikis.

Monika Mattsson, Helsingfors. **Anna-Maria Nordman**, Karperö.

Utlottningspriser, 50 euro: **Börje Backholm**, Sundom. **Elise Niemi**, Vasa.

DVD-priser: **Elina Andersson**, Karis. **Monika Antikainen**, Rusko. **Josefin Backman**, Karis. **Paula Wolontis**, Helsingfors. **Elisabeth Österberg**, Övermark.

Bokpriser: **Kristina Eriksson**, Lovisa. **Kerstin Fredriksson**, Karis. **Anita Hagman**, Linköping, Sverige. **Synnöve Hartman**, Esbo. **Berit Holm**, Sjundeå. **Claes Holmgren**, Klintehamn, Sverige. **Maria Johansson**, Pargas. **Yngvill Martola**, Karis. **Leif Paulin**, Vasa. **Maire Peltonen**, Åbo. **Ines Sandberg**, Purmo. **Marianne Tapper**, Västankfjärd. **Sanna M. Wiklund**, Munsala. **Gunnevi Winberg**, Ekenäs. **Bodil Vocke**, Esbo.

Tur, tydor och trolldom

våra traditionsarkiv finns stora samlingar trosföreställningar och magiska bruk som hört ihop med äldre tiders världsbild och vardagsliv. I ett förändrat samhälle har mycket av de gamla föreställningarna försvunnit. Folkmedicinen har åsidosatts av skolmedicinen, väderleksrapporterna har ersatt vikten av ta väderlekstydor ur naturen, spådomskonsterna i samband med livets och årets högtider har blivit underhållningstradition.

Men mycken folktro förekommer också i dag. Man knackar i trä, spottar efter svarta katter och noterar med obehag att det är fredagen den 13. Många vägrar tända sin cigarett från ett levande ljus eller lägga nycklarna på bordet.

Ofta känner man inte till bakgrunden till dessa automatiska och skämtsamt uppfattade bruk. Professor Leea Virtanen som undersökte vardagsskrocket bland finländare för 20 år sedan konstaterade i sin bok *Nykyrmagian sanakirja* (Tammi 1988) att skrock per definition är något den "upplysta" delen av befolkningen anser vara humbug, grundlösa trosföreställningar som står i strid med dagens rationella tanke- och trosvärld. Hon noterade emellertid att en skarp linjedragning mellan rationellt och irrationellt kan vara svår att göra i vårt vardagliga tänkande.

Det magiska tänkandet grundar sig på uppfattningen att det i världen finns ett härskande system av orsak och verkan. Varje livsskede, varje handling och varje arbete förknippades i äldre tider med tydor och magiska handlingar. En livfull inblick i detta ger t.ex. V.E.V. Wessmans utgåvor *Folktro om människan och Folktro om djuren och naturen* i materialutgåvan *Finlands svenska folkdiktning*.

I dag baserar vi vår tro på individuella och exceptionella händelser. Om två av-

vikande händelser äger rum samtidigt har vi en tendens att sammankoppla dem. När vår egen trygghet är hotad förvrids vår kunskapsbehandling och våra slutledningar blir oklara. Medan folktron förr tjänade gemensamma behov är dagens folktro emellertid ofta individuell och gäller de personliga önskingarna och förhoppningarna.

Leea Virtanen noterade att dagens övertro har en skämtsamt och underhållande fasad. Ändå visade hennes undersökning att det alltid fanns *någon* som åtminstone i *någon* situation verkligen *trodde på* de olika föreställningarna. Hon ville genom sin undersökning uppmuntra folk att ge akt på denna vardagliga, ofta nästa omärkliga, tradition som fortfarande omringar oss. Tankar kring tur, tydor och trolldom är fortfarande en del av vår världsbild, en del värd att undersöka.

I år vill Folkkultursarkivet undersöka vardagsskrocket bland dagens finlands-svenskar. Vi hoppas att du ger dig tid att besvara frågelistan som denna gång består av många små frågor. Varje fråga kan ges ett kort svar, men det är speciellt roligt om du också kan berätta lite om dina egna åsikter och erfarenheter kring temat.

Frågelistan kan besvaras skriftligt via brev eller mejl, men en elektronisk version kommer i januari 2011 att läggas ut på Svenska litteratursällskapets webbplats, www.sls.fi. Insamlingen pågår till den 31 mars 2011. Som vanligt delar vi ut ett antal penning- och bokpris. Sänd in ditt svar per post eller e-post till Folkkultursarkivet/Ekrem, Riddaregatan 5, 00170 Helsingfors eller carola.ekrem@sls.fi. Jag svarar också gärna på frågor kring insamlingen per e-post eller tfn 09-618 77 460. Vi ser fram emot ditt svar!

CAROLA EKREM

FRÅGOR OM TUR, TYDOR OCH TROLLODM

Lycka, olycka och andra följder

1. Vad händer om man tappar ett föremål och det faller i bitar/skärvor?
2. Vad betyder det om man söndrar en spegel?
3. Vad händer om en gravid kvinna blir rädd?
4. Vad betyder det att man får mandeln i julgröten?
5. Vad betyder det om det regnar på bröllopsdagen?
6. Har du hört uttrycket "tredje gången gillt"? Vad betyder det?
7. Har du hört uttrycket "inte två utan den tredje"? Vad betyder det?

Har du hört att

8. man inte skall ge saltkaret direkt i handen åt en annan vid bordet? Varför?
9. man inte skall hälsa på någon över tröskeln? Varför?
10. man inte skall gå under en steg? Varför?
11. man inte skall tända mer än två cigaretter från samma tändsticka? Varför?
12. man inte skall tända sin cigarett från ett brinnande ljus? Varför?
13. man inte skall lägga nycklarna på bordet? Varför?
14. man inte skall fälla upp ett paraply inomhus? Varför?
15. man inte skall stiga på skarvarna i gatubeläggningen? Varför?
16. man inte skall avslöja barnets namn förrän dopet är förrättat? Varför?
17. bruden inte får visa sig för brudgummen förrän i kyrkan? Varför?
18. Har du hört om något annat man absolut inte "får" göra?

Folktro om kläderna och kroppen

19. Vad skall man göra om man råkat ta på sig ett plagg avigt?
20. Vad händer om man provar någon annans vigselring?
21. Vad händer om man provar studentmössan innan man hört examensresultaten?
22. Vad betyder det om man hittar ett främmande hårstrå på sina kläder?
23. Vad betyder det om ens kinder blossar?
24. Vad betyder det om det ringer i öronen?
25. Vad betyder det om näsan, handen, foten eller ögat kliar?
26. Vad skall man göra när man tappat en tand?
27. Har du hört någon folktro om hårklippning, eller klippning av skägg och ögonbryn?
28. Vad betyder det att se på någon med "onda ögat"?
29. Vad betyder det att man stigit upp med fel fot först på morgonen?
30. Vad betyder det om man råkar svälja galet när man äter?

Folktro om djuren och naturen

31. Kan det betyda något speciellt om ekorren kommer nära huset?
32. Kan det betyda något speciellt om man ser en orm?
33. Kan det betyda något speciellt när man hör göken ropa?
34. Brukar du göra något särskilt när du ser en nyckelpiga?
35. Vad betyder det om en svart katt går över vägen?
36. Kan det betyda något speciellt när en hund ylar?
37. Kan det betyda något speciellt om en fågel flyger mot fönsterrutan eller in i rummet?
38. Får man döda spindlar?
39. Finns det andra djur du hört någon folktro om?

40. Finns det blommor som man inte skall ge i gåva? Är antalet blommor viktigt?
41. Har du hört att folk påverkas av fullmånen? Hur är det med dig själv?

Tur och otur

42. Har du hört att det betyder otur att möta en kvinna?
43. Vad tror du om fredagen den 13?
44. Brukar du ge lyckosparkar? När?
45. Brukar du hålla tummarna? När?
46. Brukar du knacka i trä? När?
47. Har du något lyckoföremål eller någon maskot?
48. Har du något lyckotal? När använder du det?
49. Följer du speciella "ritualer" när du köper en lott, lottar eller spelar bingo?
50. Tror du att en del människor har mera tur i spel än andra?
51. Har du någon turdag i veckan? Varför?
52. Har du någon turfärg? Vilken och varför?

Spådomar

53. Har du hört om något sätt att få reda på vem man skall gifta sig med?
54. Har du hört om något tecken som förebådar död?
55. Har du hört någon ramsa man kan räkna på knappar med?
56. Har du hört om något sätt att på förhand ta reda på ett barns kön?
57. Har du besökt någon spågumma eller siare? Berätta!
58. Brukar du stöpa nyårslyckor? Hur tolkar du dem?
59. Brukar du spå i kort? Hur går det till?
60. Brukar du spå på annat sätt? Berätta!

Tecken, föremål och märken

61. Vad kan en fyrklöver betyda?
62. Vad kan en hästsko betyda?
63. Får man ge knivar eller vassa föremål som gåva?

64. Vad kan det betyda att se två föremål som ligger i kors?
65. När gör man korstecken?
66. Finns det stenar (t.ex. i smycken) som betyder tur eller otur?
67. Berätta om andra tur- och otursföremål!
68. Vad skall man göra om man råkar fälla brödet eller smörgåsen på golvet?
69. Vilka gåvor skall man hämta till ett nytt hem?
70. Vad betyder det om man lyckas blåsa ut alla ljusen på födelsedagstårten?

Har du hört att man får önska

71. om man ser ett stjärnfall?
72. om man kastar en slant i en fontän? Har du själv gjort det?
73. om man lyckas söndra ett kex i ett visst antal bitar eller får den större delen av "önskebenet" när man äter höna?
74. om man ser något speciellt (t.ex. en vit häst, en sotare, ett visst antal bilar av någon speciell färg)?
75. när man viker en ny, slät sedel första gången?
76. när man råkar sitta mellan två syskon?
77. om man råkar säga samma sak samtidigt som någon annan?
78. Har du hört om andra tillfällen när man får önska?

Drömmar och horoskop

79. Tror du på sanndrömmar? Berätta!
80. Tror du på horoskop? Berätta!

Berätta också gärna om dina egna funderingar kring tro och övertro. Hur har man sett på saken i din familj och vilka seder och bruk iakttar man i din vänkrets? Berätta också om sådant som inte tagits upp i frågorna ovan och om individuella ritualer eller "magiska" bruk!

Villaavslutning, venetiansk afton eller veneziad

EN WEBBENKÄT OM SOMMARENS SISTA FEST

I augusti gjorde Österbottens traditionsarkiv en webbenkät om hur villaavslutningen eller venetiansk afton firades i landskapet detta år. Syftet var att i en snabb och kort form kartlägga hur traditionen ser ut just nu. Många berättade ivrigt om den stämningsfulla högtiden som tycks vara särskilt viktig för barnfamiljer.

PIA-MARIA NIEMITALO OCH KATJA HELLMAN

Enkäten om villaavslutning eller venetiansk afton gjordes som en uppföljning till ett liknande upprop från 1994. Den gången var tillvägagångssättet ett annat. Då gjordes uppropet i dagspressen och i några skolor skrev elever och berättade om sitt firande. Årets webbenkät om villaavslutningen fick 52 svar, vilket är ett mycket gott resultat. De som svarade på enkäten representerar en verklig bredd i ålder; den äldsta är född 1932 och den yngsta 1990. Åldersfördelningen är ganska jämn, men 80-talisterna är bäst representerade. Den stora spridningen i ålder och de många yngre meddelarna är särskilt glädjande, då det brukar vara svårt att nå yngre åldersgrupper med enkäter och frågelistor. Webbenkäten som insamlingsform bidrar säkert till att också yngre personer svarar på frågorna – då man hittar enkäten på webben är det enkelt att svara på frågorna och genast sända in sitt svar.

Eftersom enkäten i första hand riktade sig till traditionsarkivets verksamhetsområde Österbotten och handlade om en tradition som främst förknippas med detta landskap, är det naturligt att de som svarade i huvudsak är bosatta runtom i Österbotten, från Kristinestad i söder till Uleåborg i norr. Ensta-

En brasa vid stranden hör till villaavslutnings-traditionen i största delen av Österbotten.
Foto Mickel Sahlström

ka svar inkom också från Nyland, Egentliga Finland och Åland. Enkäten fick gott mottagande i både dagspress och radio i Österbotten och i Svenskfinland, och en personlig uppmaning om att gå in på webben och svara skickades till personer som tidigare svarat på liknande enkäter från SLS:s arkiv. Detta nätverk av drygt 200 personer som uppgett sitt intresse för att svara på flera enkäter eller frågelistor på webben gav också genast resultat, många av de som kände sig berörda av ämnet i denna enkät gick in och svarade kort efter att uppmaningen sänts ut.

Frågorna som informanterna ombads svara på var konkreta och gällde hur man firade villaavslutning eller venetiansk afton 2010 i stort och smått. En fråga gällde vad man kallar själva festen. De flesta som svarade kallar den för villaavslutning, medan en del kallar den venetiansk afton, venetiansk, venetziad eller venezi. Benämningen har en viss regional variation. I de södra och mellersta delarna av Österbotten, från Kristinestad till Nykarleby, talar man om villaavslutning, medan benämningen venetiansk afton eller bara venetiansk används av dem som är bosatta eller uppvuxna i Jakobstadstrakten. I Karleby med omnejd säger man venezi eller veneziad.

Nostalgisk kväll

Villaavslutningen firas på ganska liknande sätt runt om i Österbotten den sista lördagen i augusti. Man samlas med familj, släkt eller vänner på någon ”villa”, eller sommarstuga, som helst ska vara belägen vid vattnet. Enligt två svar i materialet är skillnaden mellan en villa och en sommarstuga den att en villa ligger vid vattnet medan stugan inte gör det. Om ingen villa finns till förfogande går det även bra att fira villaavslutningen hemma hos någon, menar en del av de som svarat. Majoriteten av de som svarat har firat villaavslutning eller venetiansk afton sedan barnsben och en del uppger att de anammat traditionen sedan de bosatt sig i Österbotten.

Väl på villan, eller på den plats där man firar, badar man ofta bastu och tar sommarens sista dopp, man äter och dricker gott, umgås, skjuter raketer och smällare samt tänder marschaller, lyktor, brasor m.m. För dem som år efter år firar högtiden på samma ställe följer firandet ett bestämt mönster, medan firandet för dem som byter plats och umgänge från år till år kan variera i någon mån. Huvuddragen i firandet är dock samma oberoende var och med vem man firar. Villaavslutningen är liksom andra fester och högtider för många starkt förknippad med minnen och nostalgiska känslor. Många av de som svarat

” Villaavslutningen är liksom andra fester och högtider för många starkt förknippad med minnen och nostalgiska känslor. Många av de som svarat har starka, mycket positiva minnen från barndomens villaavslutningar.”

har starka, mycket positiva minnen från barndomens villaavslutningar och en del säger sig fira främst för att barnen tycker att det är så roligt.

Maten har stor betydelse i firandet, så gott som alla firare berättar om den goda maten som avnjuts högtiden till ära. Det finns däremot ingen självklar meny som hör ihop med villaavslutningen, menyn kan variera från familj till familj och från år till år. Många berättar att de grillar kött, fisk och kyckling med bl.a. sallader, salta pajer och potatis till. Som efterrätt kan man äta tårta, paj och snacks av olika slag. En del kombinerar kräftska och villaavslutning. När det gäller rollfördelning i förberedelser och firande nämner en del att kvinnorna tillreder middagen medan männen tänder brasor, marschaller och facklor – en mycket traditionell uppdelning av sysslor och ansvar med andra ord.

Mörker och ljus, kyla och värme

Vad gäller dekorationerna under denna högtid var de svarande överens på flera punkter: det ska vara marschaller, ljuslyktor och facklor utomhus och levande ljus inomhus. Några berättar att man tävlar med grannarna om vem som har den ståtligaste illuminationen. Många säger att de själva tillverkar facklorna genom att fylla plåtburkar med trassel och brännolja. Inomhus verkar det vara rätt vanligt med papperslyktor i olika färger. Vad gäller brasor finns det delade meningar. En del tänder en brasa vid stranden då skymningen faller, men flera uppger att den traditionen fallit bort eftersom det är så mycket bestyr med att vakta elden. Brastraditionen är utspridd kring hela Österbotten, men av svaren framgår det att eldar inte hör till villaavslutningen i Nykarlebytrakten. När de tända ljusen, brasorna och raketerna speglas i vattnet uppstår den ”venetianska” stämningen.

När det kommer till fyrverkerier är de flesta positivt inställda, men kritiska röster påpekar också att husdjuren lider och att det skjuts alldeles för mycket och för tidigt. Raketskjutandet regleras av brandmyndigheterna, som ger specialtillstånd att skjuta

» Några berättar att man tävlar med grannarna om vem som har den ståtligaste illuminationen. Många säger att de själva tillverkar facklorna genom att fylla plåtburkar med trassel och brännolja.”

raketer mellan vissa klockslag då villaavslutningen går av stapeln. Många skjuter inte själva raketer, utan nöjer sig med att beundra andras. För andra är skjutandet av raketer och smållare av olika slag firandets höjdpunkt. På basis av de svar som kommit in kan man konstatera att ungdomar och barnfamiljer är de flitigaste raketskjutarna, medan de äldre åldersgrupperna nöjer sig med att iaktta grannarnas fyrverkerier. Raketskjutandet faller vanligen bort när barnen blivit stora. Förutom fyrverkeri, bastubad, middag och att man tändar många ljus, lyktor och marschaller förekommer oftast inget särskilt program som förknippas med villaavslutningen, utan det är fri samvaro som gäller. Endast några få nämner att man brukar ha allsång och leka någon lek, t.ex. spela kubb eller hålla frågesport.

Vad är det då man firar på villaavslutningen? Flera av de svarande upplever att villaavslutningen är en fest som avslutar sommaren och villasäsongen. När traditionen fick sin början i kuststäderna i slutet av 1800-talet och etablerades mera allmänt i Österbotten i början av 1900-talet, markerade den en avslutning på villasäsongen och att det var dags att flytta tillbaka till stan då skolåret inleddes den 1 september. I dag är säsongsboendet inte lika strikt inramat och skolorna har redan börjat när det är dags att fira villaavslutning eller venetiansk afton. Många stugägare i Österbotten besöker också sin stuga främst under semestern, under veckoslut och för kortare besök när vädret lockar till stugliv. Trots att man firar villaavslutning kan villasäsongen fortsätta även efteråt. Många beskriver festen som en stämningsfull och rentav magisk högtid förknippad med kontrasterna mörker, ljus, kyla och värme. De ljusa sommarnätterna är förbi och mörket återvänder. Det som verkar vara det mest väsentliga då det gäller firandet är gott sällskap. De svar som undersökningen resulterat i tyder på att villaavslutning och venetiansk afton uppfattas vara en viktig tradition som lär fortleva ännu ett bra tag i Österbotten. ■

*Pia-Maria Niemitalo är praktikant och Katja Hellman
förste arkivarie vid Österbotten traditionsarkiv*

Många kombinerar villaavslutningen med kräftskiva. Foto Katja Hellman

Alexander Armfelt

MINISTERSTATSSEKRETERARE I S:T PETERSBURG

Gustaf Mauritz Armfelts son Alexander Armfelt har inte på samma sätt som sin far blivit uppmärksammas av historieskrivarna. Men nu ska den inflytelserike ministerstatssekreterarens politiska insatser lyftas fram i en större biografisk studie.

ROBERT SCHWEITZER

Motsats till det äventyrliga liv som fadern Gustaf Mauritz Armfelt levde var Alexander Armfelt (1794–1876) betydligt mer stationär. Han tjänstgjorde i 44 år vid ministerstatssekretariatet i S:t Petersburg, varav 34 år (från 1842 till sin död) som dess chef. Hans uppgift var att framföra de finska ärendena för kejsaren, som fattade det formella och slutliga beslutet. Armfelt kan tilldelas erkänslan för att framgångsrikt ha förhandlat fram Finlands fullt utvecklade autonomi i det ryska imperiet efter Krimkriget (1856), då Alexander II gick in för en reformering och modernisering av sitt rike. Armfelt lyckades hitta en utväg genom att presentera en reform som Finland behövde och ville ha och samtidigt övertyga kejsaren om att den inte stred mot de ryska intressena eller ifrågasatte en rysk överhöghet över Finland.

Alexander Armfelts insatser för Finland kan jämföras med dem som Otto von Bismarck gjorde för Tyskland. Båda tjänade sina länder i decennier och båda lyckades bekämpa den misstänksamhet som fanns i deras omedelbara närhet, vare sig det gällde de europeiska stormakterna eller förespråkare för den ryska nationalismen. Båda lyckades tänja på gränsen för vad som var möjligt.

Det är överraskande att en man som kan jämföras med Bismarck har väckt så lite intresse bland forskarna. Hans Hirns två verk om Armfelt, som utkom 1939 och 1948, omfattar dennes ungdomsår och de första tio åren i S:t Petersburg som assistent till ministerstatssekreterare Robert Henrik Rehbinder. En biografi över Armfelts tid som ministerstatssekreterare utarbetas därför av undertecknad inom ramen för ett SLS-projekt.

Mäktiga beskyddare

Alexander Armfelt föddes i Riga 1794 medan hans far befann sig i landsförvisning i Ryssland. Han studerade i Uppsala, Edinburgh och från 1813 vid Åbo akademi där han erhöll sin rättsexamen. Efter det gick han in för den militär banan, bl.a. som adjutant hos generalguvernör Fabian Steinheil och generalguvernör Arsenij Andrejevitj Zakrevskij. Armfelt var ett nära vittne när Zakrevskij demonterade Kommittén för finska ärenden, som Armfelts far hade skapat för att tygla generalguvernörens inflytande. Nedmonteringen skedde med kejsarens stöd. Nikolaj I ansåg att Finlands grundlagar var privilegier vilkas beviljande och bevarande var beroende av hans vilja och Rysslands intressen. Armfelt beklagade sig senare ofta över finländare som var oförmögna att se ”vår verkliga position i det ryska imperiet”.

Zakrevskijs efterträdare Alexander Menschikoff (1831–1855) blev Armfelts mäktiga beskyddare. Menschikoffs mor hade en dotter som var halvsystem både till Menschikoff och till Alexander Armfelt. Redan 1831 blev Armfelt beordrad att tjänstgöra vid statssekretariatet och 1834 blev han personlig adjoint hos ministerstatssekreterare Rehbinder. För det mesta lyckades han med uppgiften att fungera som medlare mellan Rehbinder och generalguvernören, och redan då hyste han tankar om att återinrätta en kommitté för de finska ärendena i S:t Petersburg. Men Lars Gabriel von Haartman, som var vice ordförande i senatens ekonomidepartement och en inflytelserik man i Finland, ville inte ha en konkurrent till senaten och var därför motståndare till att kommittén skulle återupprättas.

” Utgående från Armfelts formuleringar framhöll Menschikoff för kejsar Nikolaj I att de finska lagarna var källan till finländarnas lojalitet, som kunde rubbas ifall de inte fick behålla sina egna lagar.”

År 1841 dog två av de personer som hade stått Armfelt närmast, nämligen hans hustru Sigrid och ministerstatssekreterare Rehbinders. Kejsar Nikolaj I, som tyckte om att arbeta med människor han kände väl, gav Armfelt order om att genast överta Rehbinders uppgifter. Många hade föreställt sig von Haartman som Rehbinders efterföljare. Menschikoff ville emellertid inte ha en maktfullkomlig rival i S:t Petersburg, utan en skicklig administratör i Helsingfors, och såg därför Armfelt mera lämpad för posten.

Armfelt hade varit ministerstatssekreterare endast en kort tid när han blev inblandad i frågan om kodifieringen av Finlands lagar enligt ryskt mönster. Armfelt hade noterat att Menschikoff var mycket irriterad över att den ryska kodifikationschefen personligen kontrollerade arbetet i Finland och att generalguvernören hade åsidosatts. Menschikoff var därför lyhörd för de argument som Armfelt framförde mot att kodifieringen skulle genomföras. Utgående från Armfelts formuleringar framhöll Menschikoff för kejsar Nikolaj I att de finska lagarna var källan till finländarnas lojalitet, som kunde rubbas ifall de inte fick behålla sina egna lagar. Argumentet övertygade kejsaren, och arbetet förhalades och begravdes slutligen av Alexander II.

När Krimkriget bröt ut 1854 blev Menschikoff i egenskap av marinminister och amiral ledare för de marina krigsoperationerna. Menschikoff misslyckades med sin uppgift och i februari 1855 avsattes han från sina tjänster. Nikolaj I:s död samma år erbjöd ljusa framtidsutsikter för Armfelt. Han hade nämligen byggt upp en förtroendefull relation till den nya härskaren Alexander II. Som tronföljare hade Alexander II varit kansler för Kejsarliga Alexanders-Universitetet i Helsingfors och då Armfelt vid samma tid var tjänstgörande kansler hade han för den blivande kejsaren redogjort för alla angelägenheter rörande universitetet.

I mars 1856 besökte den nya kejsaren Helsingfors och inför senaten dikterade han ett reformprogram som senaten skulle förverkliga. Både Armfelt och

L. G. von Haartman hade bidragit till innehållet i reformprogrammet. Den nya generalguvernören Fredrik Wilhelm Rembert Berg kom inte överens med von Haartman, som fick avsked från sina ämbeten i april 1858. Greve Berg var den första generalguvernören på 25 år som bosatte sig i Helsingfors.

Armfelts stora förtroende hos kejsaren gjorde att ministerstatssekreteraren, utan generalguvernör Bergs vetskap, kunde utarbeta ett förslag till återinrättande av Kommittén för finska ärenden. Förslaget godkändes 1857. I kommittén satt två personer från senaten i Finland och en person kunde utses av kejsaren. Kommittén blev ett stöd för ministerstatssekreteraren som tillsammans med kejsaren bestämde vilka ärenden som skulle föras till kommittén. Den fungerade också som en kanal för att påverka senaten och möjliggjorde expertishjälp och information från Finland. Viktigast av allt var dock att även de finska ärenden som generalguvernören förde direkt till kejsaren kunde prövas i kommittén.

Kravet på lantdag

I början av 1860-talet drogs Armfelt in i frågan om sammankallandet av lantdagen, som ju inte hade varit sammankallad sedan 1809. Armfelt var kluven i frågan. Han var osäker på vilka reaktioner kravet skulle få i Ryssland, men samtidigt insåg han att vissa reformer var omöjliga att genomföra om inte lantdagen sammankallades. Kejsaren gav sitt tillstånd till att ett ständerutskott, det s.k. januariutskottet, sammankallades 1861. Utskottet var ett tillfälligt ersättande organ för lantdagen och syftet med det var att lugna Finland utan att samtidigt allt för mycket provocera Ryssland och Polen, där ett parlament inte kunde tillåtas i den rådande labila situationen. Armfelt var en av dem som hade förordat januariutskottet. Utskottet tillsattes utan generalguvernörens medverkan. Som en följd av detta begärde Berg avsked som generalguvernör i november 1861. Januariutskottet kallades samman, med blev aldrig något mer än ett beredningsorgan.

Armfelt förordade Platon Ivanovitj Rokassovskij till Bergs efterträdare, eftersom han visste att denne skulle bli en svag generalguvernör. Innan Rokassovskij anlände till Helsingfors meddelade kejsaren honom att lantdagen nog i sinom tid skulle sammankallas, och 1863 öppnades den av kejsaren själv.

Motsättningarna mellan Armfelt och generalguvernören tillspetsades när en förvaltningsreform lades fram i lantdagen 1863–1864. På Armfelts förslag ville en ”reorganiseringskommitté” göra sena-

Alexander Armfelt tjänstgjorde över fyrtio år vid ministerstatssekretariatet i S:t Petersburg, men har i historieskrivningen fått stå i skuggan av sin äventyrlige far Gustaf Mauritz Armfelt.

» Arbetsfördelningen var speciell så till vida att Adlerberg försvarade storfurstendömets målsättningar och krav, medan Armfelt ansträngde sig för att dämpa de liberalt och nationellt sinnade finländarnas ambitiösa strävanden.”

ten mera funktionsduglig genom en omorganisering: senatens justitie- och ekonomidepartement skulle skiljas åt. Detta hade betytt att generalguvernören förlorat sin ställning som senatens ordförande.

Samtidigt påbörjade en annan kommitté arbetet att kodifiera de grundlagar som Alexander I hade garanterat vid Borgå lantdag 1809. Armfelt förhandlade om instruktionerna i detalj med kejsaren. I instruktionerna ingick en nästan obemärkt formulering som de facto innebar en fortsättning på Finlands konstitutionella doktrin: Finland skulle styras genom dess egna institutioner och lagar. Generalguvernören lyckades kort innan han avgick 1866 uppmärksamma kejsaren på att detta skulle betyda att man gav upp alla lagliga möjligheter att kontrollera Finland. Alexander II hade förlitat sig på de svenska grundlagarna från 1772 och 1789, vilka gav monarken möjligheter att ensam fatta beslut i många ärenden som berörde Finland. Beslutanderätten hade dock kraftigt minskats redan i instruktionen till kodifieringsprojektet.

Frågan om autonomi

När kejsaren fick upp ögonen för de faror som låg i reformen beslöt han att arbetet skulle upphöra. Armfelt och hans rådgivare överlevde detta nederlag. Kejsaren ville uppenbarligen fortsätta med den politik som gynnade Finlands autonomi, men dess grundsatser kunde inte definieras i juridiska termer och en bindande konstitution enbart för Finland kunde inte godkännas. Finland ville för sin del inte godkänna Rysslands och hela rikets legitima intressen, eftersom de inte förekommit i de svenska grundlagarna. Samarbetet mellan Armfelt och den nya generalguvernören Nikolaj Adlerberg fungerade väl och de etablerade en förtroendefull relation. De utvecklade sina politiska lösningar i nära samarbete och höll Alexander II à jour om läget genom att till kännedom sända honom sin detaljerade icke officiella korrespondens. Arbetsfördelningen var speciell så till vida att Adlerberg försvarade storfurstendömets

målsättningar och krav, medan Armfelt ansträngde sig för att dämpa de liberalt och nationellt sinnade finländarnas ambitiösa strävanden. Detta lyckades mindre väl för Armfelt. Han fick bakslag på bakslag, trots att han utnyttjade den finska kommittén för sitt syfte. I slutet av 1860-talet var han beredd att acceptera 1869 års lantdagsordning i stället för en grundlagskodifikation. Den reglerade lagstiftningsarbetet i Finland och betydde ett indirekt godkännande av autonomi. År 1872 lyckades Adlerberg och Armfelt övertala Alexander II att godkänna att en icke-officiell definition av Finlands autonomi utdelades som personlig information till alla ryska ministrar. Definitionen innehöll nästan alla punkter i den förkastade kodifikationen, men accepterades i mer än tio år som ett uttryck för kejsarens vilja.

I värnpliktsfrågan var Armfelt insatser ringa, eftersom han insåg den stora faran. Hans betydelse på det politiska fältet hade minskat på 1870-talet, men trots det var han inte beredd att avgå. Han fruktade att hans närmaste medarbetare och slutliga efterträdare Emil Stjernvall-Walleen skulle sköta ärendena på ett oansvarigt och lättsinnigt sätt.

För sina förtjänster upphöjdes Armfelt i nästan alla rang och tilldelades de högsta orden. Hans framgång berodde på Alexander II:s önskan att gömma undan konflikter med finländarna i stället för att köpslå med dem. När Armfelt visade kejsaren en väg som verkade garantera bådas intressen, var det lätt för denne att acceptera den. På detta sätt fick Finland exempelvis sin egen valuta 1865. Genom sitt lugn och sin uthållighet lyckades Armfelt få igenom många av sina egna initiativ samt avvärja sådana initiativ som kunde ha skadat Finlands autonoma ställning. Att kejsaren besökte Armfelt på dennes dödsbädd är ett tydligt bevis för den uppskattning han kände. ■

Översättning Christer Kuvaja

Robert Schweitzer arbetar, inom ramen för ett SLS-projekt, med att färdigställa en biografi över Alexander Armfelt och hans insatser för Finlands autonomi.

TALAD SVENSKA I FINLAND – i dag och i går

Något vi saknar i dag är en samlad framställning om variationen i det svenska talspråket i Finland. Enskilda undersökningar har gjorts, men den stora syntesen fattas. Arbetet på en sådan har nu satts i gång. Det sker inom projektet ”Svenskan i Finland – i dag och i går” som har SLS som huvudman.

ANN-MARIE IVARS

Språkprojektet ”Svenskan i Finland – i dag och i går”, som leds av professor Marika Tandefelt, kallar vi internt för ”nya Ahlbäck”. Vi tänker då på Olav Ahlbäcks lilla skrift *Svenskan i Finland* som kom ut 1956 och behandlar *folkmålen* och *riksspråket* i ett historiskt perspektiv.

Ahlbäcks skrift ska alltså nu följas upp med ett verk i tre volymer. Den första om talspråket redigeras av Ann-Marie Ivars, den andra om skriftspråket av Marika Tandefelt och den tredje om språkhistorien av Camilla Wide. För språkhistorien skapas samtidigt en textkorpus. Korpusen byggs upp vid Forskningscentralen för de inhemska språken och placeras vid Språkbanken i Göteborg, för att där bli lätt åtkomlig för forskare i svenska språket. År 2017 ska projektet till alla delar vara fullbordat.

Talspråksdelen av projektet har varit i gång sedan augusti 2010. Den ska beskriva dialekterna och stadsmålen, Helsingforssvenskan och finlandssvenskan. Den ska också handla om samtalspråk, ungdomsspråk och tvåspråkighet. Framställningen bygger i första hand på tillgänglig forskning, i andra hand på ny forskning som utförs inom projektet. Mina egna intressen i sammanhanget är dialekterna och stadsmålen utanför Helsingfors.

Traditionell, modern och regional dialekt

Traditionell dialekt är ett begrepp som dialektforskarna har tagit i bruk för att beteckna 1900-talsdialekterna som slutprodukt av den dialektsplittring som började på medeltiden och fortsatte fram till 1900-talets början. *Modern dialekt* kan då tjäna som namn på dialekterna som de talas i dag, när skillnaderna i skiftande grad är på väg att jämnas ut. Utjäm-

” Språkförändring tar tid, och traditionella och nya former kan leva sida vid sida i långa tider. En uppgift för projektet blir att ta reda på om och i vilken utsträckning det förekommer tendenser till regionalisering av dialekterna.”

ningens slutprodukt blir i sin tur *regionala dialekter*, som talas över ett större område än de gamla, ortsbundna dialekterna.

Frågan är om utvecklingen har nått så långt att vi kan urskilja regionala dialekter även i det finlands-svenska språkfältet. Det är en fråga som ännu inte är bekräftad genom någon empirisk undersökning. Folklingvistiken vet däremot berätta att regionala dialekter finns och har namn som *åländska*, *åboländska*, *västnyländska* och *östnyländska*. De har ändå inte ersatt de lokala dialekterna fullt ut, att döma av uttalanden från 1992:

Då jag träffar mina släktingar och bekanta ute i skärgården, skulle man tro att det pratas dialekt för ”fulla muggar”, men så är det inte. Samtalspråket är, ja man kan kalla det regionalt standardspråk, med benämningar på dialekt, eller ortens språk, för att förtydliga saker och ting. (Man f. i Nagu 1928; SLS 1746, s. 467)

Alla infödda pargasbor, som bor ute på landsbygden, pratar nog en sorts pargassvenska, mer eller mindre. (Man f. i Pargas 1927; SLS 1746, s. 487)

Språkförändring tar tid, och traditionella och nya former kan leva sida vid sida i långa tider. En uppgift för projektet blir att ta reda på om och i vilken utsträckning det förekommer tendenser till regionalisering av dialekterna. Åboland har valts ut för en sådan undersökning, och valet beror på att vi där har en monografi över de traditionella dialekterna att tillgå för en jämförelse, Kurt Zilliacus *Åboländska* (1992). Hur står sig de lokala dialekterna? Gör dagens talspråk skäl för namnet *åboländska*?

Dialektal variation

Det är de traditionella dialekterna som kommer att stå i fokus för beskrivningen av den dialektala variationen: från drag som är gemensamma för större områden och ner till den lokala nivån.

Samtidigt är det tänkt att nyare tendenser i dialektutvecklingen ska fångas upp. För det syftet kan nyinsamlad material från SLS-projektet ”Spara det finlandssvenska talet” komma beskrivningen till godo. Inspelningar med över tusen personer runtom i språkområdet ska kunna ge besked om vad som händer med de utpräglade lokala dragen, för det är de som löper störst risk att överges i en situation där dialekterna blir mer och mer lika varandra. Och det är inte bara påfallande drag i uttalet som ger vika. Många formord som ger lokalfärg har också lätt för att bytas ut, som när *gitta* blir *måste*, *full* blir *väl*, *tock* blir *sådan* och *hocken* blir *vem*.

En aspekt av variationen som inte kan försummas är dialektskillnadernas uppkomst. De flesta av dem har sina rötter i medeltiden och kan beskrivas som resultat av en utveckling som gått i otakt. Språkförändringarna har inte brett ut sig jämnt, här och där har de stött på motstånd och gett upphov till gränser mellan gammalt och nytt som kan, men inte alltid behöver, följa äldre administrativa gränser mellan eller inom våra landskap.

Till Finland har förändringarna kommit västerifrån. Finland är i själva verket en del av ett brett mittnordiskt dialektområde, som sträcker sig från Atlantkusten i väster till gränsen mot det finska Finland i öster. En sådan mittnordisk utbredning har t.ex. *t*-bortfallet (i ord som *löve*, *kasta*), bortfallet av slutvokalen i ord (som följer olika regler i olika trakter, i infinitiv *kåma* men *fall*, *kåmm* och *fall* eller *nära ti falla* men *fall ner*) och den

norrländska förmjukningen (*da:j*in ’dagen’, *vi:t*jen ’viken’).

Dialekthistorien kommer att belysas med kartor över drag som dels har rötter i urnordiskan (före år 800, *arkaismer*), dels är nybildningar i förhållande till urnordiskan (efter år 800, *novationer*). Det är novationerna som har något att berätta om tiden för den svenska inflyttningen och om kontakterna utåt under tusen år av svensk historia i Finland.

Social variation

För stadsspråken finns rätt få forskningar att tillgå. På 1990-talet studerades nämligen den språkliga variationen i Jakobstad, Kristinestad, Ekenäs och Lovisa. En pilotstudie för projektet ”Finlandssvenska stadsmål” genomfördes dessutom i Vasa och Borgå. Språkets funktion som markör för social tillhörighet ger sig tydligt till känna i städerna: ett folkspråk byggt på omgivande dialekter eller ett lokalt stadsmål förenar stadsbor med lägre utbildning inom en stad, *finlandssvenska* förenar stadsbor med högre utbildning från stad till stad.

Framställningen kommer inte att kunna täcka in alla (gamla) städer, men utöver de ovannämnda kommer residensstäderna Vasa, Åbo och Mariehamn att ha en viktig roll vid sidan av Helsingfors som vi redan har en del kunskap om.

En specialstudie av språkförhållandena i norr ska dessutom utföras med utgångspunkt i Kristinestad. Det lokala stadsmålet, i sig en 1700-talsprodukt av utjämning mellan inflyttardialekter och standard-språk, skulle i princip kunna stå modell för en regionalisering av dialekterna i omlandet, om en sådan vore på gång. Högstadiet och gymnasiet är gemensamma för staden och de 1973 inkorporerade Tjock, Lappfjärd och Sideby. Hur påverkas stadsmålet och dialekterna av mötet i skolmiljön? Finns det tecken som tyder på att en ny dialekt håller på att ta form, med skoldistriktet som regional räckvidd? Identifierar sig ungdomarna med sin egen åldersgrupp eller med byn/staden de växer upp i?

Från många håll i Norden rapporteras om en utveckling som går mot mindre skillnader mellan dialekterna, men spådomarna om deras död har inte slagit in. Så vad är hemligheten bakom dialekternas livskraft? Svaret finns i det urgamla behovet av att markera ett ”vi” mot ett ”dom”. Med det nedärvda språket uttrycker vi en egen identitet – granne mot granne, land mot stad, hög mot låg, Österbotten mot Nyland, Finland mot Sverige. Det sitter i. ■

Prof. em. Ann-Marie Ivars redigerar den första delen om talspråk i SLS:s stora språkprojekt, som ska ge ut tre böcker om den svenska som talas och skrivs i Finland. Språkutvecklingen ska också beskrivas ur ett historiskt perspektiv.

Hur lär sig finska elever SVENSKANS STRUKTURER?

En studie av verbmorfologi, adjektivkongruens och negationens placering

SLS forskningsprojekt ”På väg mot kommunikativ kompetens – tillägnet av svenskans struktur hos finska inlärare” hade som syfte att undersöka hur inläringen av den svenska grammatiken framskrider hos finska inlärare. Projektet fick sin början hösten 2007, eftersom speciellt svenskinläring under högstadietiden har undersökts relativt lite i Finland.

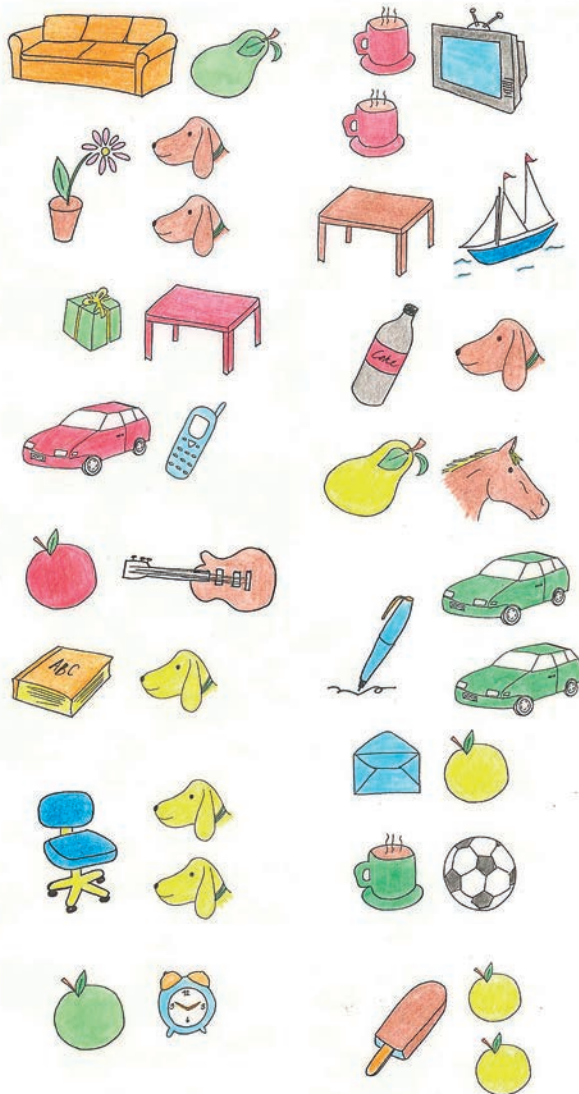
MARIKA PAAVILAINEN

Min licentiatavhandling, som är en delstudie i projektet ”På väg mot kommunikativ kompetens”, koncentrerar sig på finskspråkiga högstadielever och hur de klarar av vissa grammatiska strukturer i svenskan. Den teoretiska referensramen är processbarhetsteorin (PT; Pienemann 1998) som kan anses vara en av de mest aktuella teorierna inom andraspråkforskningen för tillfället. Syftet med min undersökning var att ta reda på i hur hög grad eleverna behärskar olika morfologiska och syntaktiska strukturer och att granska vilka former de använder i stället för de målspråksenliga varianterna, dvs. de former som är korrekta i målspråket. Ett ytterligare syfte var att fastslå en inlärningsordning för de observerade strukturerna. Jag samlade in muntligt material från sammanlagt 41 finskspråkiga elever som gick i tre olika skolor i Jyväskylä och Åbo. För att få eleverna att producera vissa strukturer använde jag fyra olika test. Eleverna deltog i testen i slutet av årskurs 8 och i början av årskurs 9.

Jag valde att granska verbmorfologin (presens, modalt hjälpverb + infinitiv, har + supinum), adjektivkongruensen (adjektiv som attribut och i predikativ ställning) och negationens placering (i huvud- och bisatser) av två orsaker. För det första bör de alla enligt Läroplansgrunderna tas upp i svenskundervisningen under högstadietiden. För det andra kan strukturerna relateras till PT som förutsäger en formell inlärningsordning för ett antal morfologiska och syntaktiska strukturer. Enligt teorin är presens den struktur som eleverna lär sig först av de analyserade strukturerna. Efter det lärs hjälpverb + infinitiv/supinum samt attributiv kongruens in. Sedan tillägnas sig eleven predikativ kongruens och till sist bisatsnegationen.

Analysen av verbmorfologin visade att eleverna på grupp-nivå bäst klarade av verbets grundform i samband med modala hjälpverb (*Flickan kan cykla*). Strukturen uppvisade en högre korrekthetsprocent (85,6) än målspråksenligt supinum i tempuset perfekt (*Pojken har hoppat*; 56,9) och användningen av presensformer (*Pojken sover*; 47).

Enligt PT tillägnas presens före strukturerna hjälpverb + infinitiv och har + supinum och de två sistnämnda före-

Vad finns bredvid blomman? Två bruna hundar. För att få eleverna att producera vissa grammatiska strukturer användes olika test. Här testet för adjektivattribut.

teelserna inlärs samtidigt. Implikationsanalysen visade dock att detta inte var fallet hos informanterna i min studie. Inläringen började i stället med att de först klarade av användningen av infinitiv, efter det presensändelserna och till sist tempuset perfekt. Att resultatet strider mot PT:s förutsägelse kan förklaras med att eleverna troligen utgår från verbets grundform när de ska böja verbet. Infinitiven är också den första formen som ges av verbet t.ex. i läroböckernas ordlistor.

På gruppnivå klarade eleverna bäst av att använda adjektivets grundform vid utrala substantiv (*En brun hund*; 83,1 % / *Hunden är brun*; 85,8 %) och nästbäst adjektivets a-form i plurala kontexter (*Gröna bilar*; 65,3 % / *Bollarna är gröna*; 62,2 %) medan användningen av t-formen vid neutrala substantiv (*Ett rött bord*; 41,3 % / *Bordet är rött*; 37,8 %) var signifikant svårare. Detta var fallet både när adjektivet var attribut och stod i predikativ ställning. En trolig förklaring till detta är att utrala substantiv (en-genus) har högre frekvens än neutrala (ett-genus) i svenskan. Att pluralis var lättare för eleverna än användningen av t-formen kunde förklaras med att numeruskongruensen är lättare för inlärnarna än genuskongruensen, eftersom det finns en semantisk distinktion mellan singularis och pluralis, vilket inte är fallet mellan utrum och neutrum. Implikationsanalysen bekräftade i sin tur resultatet av tidigare studier: utrum tillägnas före pluralis som i sin tur måste bemästras innan användningen av t-formen kan inläras. Den observerade utvecklingsgången tyder på att det måste finnas subnivåer både på nivå 3 (attributiv kongruens) och nivå 4 (predikativ kongruens) i processbarhetshierarkin.

Negationens placering

Som förväntat klarade eleverna bättre av att placera negationspartikeln *inte* i huvud- än i bisatser. 62,1 procent av huvudsatserna fick en målspråksenlig ordföljd, medan eleverna producerade negationen på rätt ställe endast i 14 procent av bisatserna. En mer detaljerad analys gav vid handen att den verbala kontexten, dvs. om satsen hade ett enkelt finit verb (... *som inte äter*) eller en verbkedja (... *som inte kan spela*), inverkade på satsernas korrekthet, vilket stämmer överens med resultaten av tidigare studier (bl.a. Hyltenstam 1978). Eleverna behärskade negationens placering bättre i de huvudsatser som innehöll en verbkedja (92,8 %) än i dem som innehöll ett enkelt huvudverb (65,7 %). I bisatserna var situationen den motsatta: bisatser med ett enkelt huvudverb uppvisade en högre korrekthet (36,4 %) än de med en verbkedja (3,4 %).

Ett intressant fenomen i materialet var att eleverna producerade negationen även efter det infinitiva verbet. Detta var fallet både i huvudsatser (*Pojken vill simma inte*) och i bisatser (... *som vill simma inte*). Liknande fall har även förekommit i tidigare studier där man har analyserat spontant tal. Företeelsen kan förklaras på olika sätt: en förklaring är att eleverna placerar negationen efter det informationsbärande huvud verbet oberoende av om detta är finit eller infinit. En annan möjlig förklaring är

» Ett intressant fenomen i materialet var att eleverna producerade negationen även efter det infinitiva verbet. Detta var fallet både i huvudsatser (*Pojken vill simma inte*) och i bisatser (*... som vill simma inte*).

att eleven uppfattar strukturen hjälpverb + infinitiv som en enhet som måste hållas samman.

Analysen av negationens placering med utgångspunkt i uppträdandekriteriet (*emergence*) visade att inläringen framskrider på ett systematiskt sätt. Den börjar med att inläroaren placerar negationspartikeln före det lexikala verbet både i huvud- och i bisatser. Nästa steg är att han alltid producerar negationen efter det lexikala verbet. Sedan börjar han uppmärksamma verbets finithet och börjar konsekvent placera negationen efter det finita verbet. Till sist börjar inläroaren göra en skillnad mellan huvudsatsordföljd och bisatsordföljd: han placerar negationen målspråksenligt, dvs. före det finita verbet, först i bisatser som innehåller ett enkelt huvudverb och sedan även i dem med en verbkedja.

När jag granskade förhållandet mellan presens, verbfraskongruens (hjälpverb + infinitiv/supinum), attributiv och predikativ kongruens samt bisatsnegation med hjälp av implikationell skalning kunde jag formulera följande inlärningsordning: verbfraskongruens < presens < attributiv kongruens | predikativ kongruens < bisatsnegation. Eftersom användningen av uppträdandekriteriet som ofta används för att fastslå inlärningsgångar kan kritiseras i vissa avseenden, valde jag att basera inlärningsgången på en procentuell analys. Resultatet talar för att verbfraskongruens tillägnas före presens, därefter inlärs attributiv och predikativ kongruens samtidigt. Sist kommer bisatsnegationen, som förutsätter att inläroaren bemästrar alla tidigare strukturer. Inlärningsgången strider mot PT:s förutsägelser eftersom verbfraskongruensen i mitt material tillägnades före presens och inte samtidigt med attributiv kongruens. En annan skillnad jämfört med PT är att den attributiva och predikativa kongruensen var samtidiga och inte temporalt ordnade. Det som är gemensamt med PT är att predikativ kongruens inlärs före bisatsnegatio-

nen som tillägnas sist av de analyserade strukturerna. Att verbfraskongruensen inlärs först kan dels bero på att den bestod av strukturerna hjälpverb + infinitiv och har + supinum. Informanterna behärskade den förstnämnda konstruktionen i högre grad än supinum och eftersom de två kontexterna slogs samman i min undersökning kan detta ha förvrängt resultatet. Den observerade inlärningsgången betyder därför inte nödvändigtvis att perfekt inlärs före presens utan den kan betyda att användningen av grundformen kommer före presens. ■

Litteratur

Hyltenstam, Kenneth, "Variation in interlanguage syntax", *Working papers No. 18*, Department of General Linguistics, Lund University 1978.

Paavilainen, Marika, *Inläring av svenskans morfologi, adjektivkongruens och negationens placering hos finskspråkiga högstadielöver*, Jyväskylä yliopisto 2010, <http://urn.fi/URN:NBN:fi:jyu-201011083066>

Pienemann, Manfred, *Language Processing and Second Language Development: Processability Theory*, Amsterdam 1998.

Jyväskyläforskaren Marika Paavilainen har skrivit sin licentiatavhandling inom ramen för SLS-projektet "På väg mot kommunikativ kompetens". Hennes doktorsavhandling har arbetsrubriken *Processbarhet och L2-svenska på högstadiet i grundskolan – inläring och behärskning av ett antal morfologiska och syntaktiska PT-variabler*.

Bland V. E. V. Wessmans fotografier i Folkkultursarkivet finns också det klassiska fotografiet av "Den finlandssvenska insamlaren", som Wessman kallats. På ateljéfotografiet är han avporträtterad med cykel och anteckningsblock efter återkomsten från en folkloristisk forskningsresa till Strömfors, Pyttis och Lapträsk i augusti 1905.

Författarmanus, fängelsebrev, fotografier och filmer

Nyförvärv till arkivsektorn

*Arkiven vid SLS fick åren 2009–2010 ta emot omkring 300 hyllmeter med nya arkiv och tillägg till tidigare arkiv och samlingar. Det handlar om allt från författararkiv och släktbrev till handskrivna tidningar och folkdanser. Det största nyförvärvet är Svenska Teaterns arkiv.**

PETRA HAKALA

Bland nyförvärven finns handlingar med anknytning till såväl avlidna som verksamma författare. Författaren Barbara Winkelmann (1920–2009) utgav under sin livstid 17 historiska romaner, flera av dem förlagda till Helsingfors. För sina romaner, som hon till största delen skrev för hand, gjorde hon ett grundligt förarbete och bekantade sig med såväl historiskt källmaterial som forskningslitteratur. I det material som nu överlämnats till Historiska och litteraturhistoriska arkivet (HLA) ingår basmaterial för flera av romanerna, teckningar och karakteristiker över olika romanpersoner samt manuskriptet till *Det är bara ett hus* (1995) och till filmatiseringen av *Din vredes dag* (1977).

I författaren och folkskolläraren V. V. Järners (1910–1997, Väinö Vilhelm Viherkoski till 1939) arkiv finns i sin tur ett stort antal pjäsmanuskript. Vid sidan av sin 30 år långa lärarkarriär utgav Järner både dikter och självbiografiska romaner, men han är mest känd för sin dramatiska produktion. Av det femtiotal pjäser som ingår i arkivet har ett tjugotal uppförts såväl i Finland som på nordiska scener, men endast en liten del har getts ut i tryck. V. V. Järner, som skulle ha fyllt 100 år i år, presenteras närmare på SLS:s webbplats i ett författarporträtt skrivet av dottersonen Fredrik Hertzberg.

Till fortfarande verksamma författare som överlämnat arkivmaterial till HLA hör lyrikern och konstnären Peter Sandelin (f. 1930), vars arkiv består av bl.a. korrespondens, manuskript till enskilda dikter och dikter i olika diktsamlingar samt dagböcker från 1940-talet till 2000-talet. Bildkonstnären Peter Sandelin framträder i arkivet bl.a. i anteckningar om skapande, diktande och målning samt i skisser och teckningar.

Brevsamlingar och fotografier

Hovrättsrådet Johan Fredrik Selin (1878–1949) hörde till de omkring 50 finländska jurister som i början av 1900-talet avtjänade ett straff i fängelset Kresty i S:t Petersburg för brott mot den s.k. likställighetslagen. Sommaren 2009 erhöll HLA hans korrespondens från fängelsetiden 1913–1914, dagboksanteckningar från Kresty, sympatiadresser och fotografier m.m. Det intressanta materialet är ett värdefullt tillägg till de handlingar om ”Krestymännen” som redan finns i arkivsamlingarna och som presenterats i en artikel i *Källan* 1/2007.

SLS har även tagit emot brev och handlingar rörande docenten i nordisk filologi, professor Vilhelm Eliel Viktorinus Wessman (1879–1958), sällskapets genom tiderna största insamlare av folktraditioner och dialekt. Materialet som är ett tillägg till Wessmans arkiv i HLA består bl.a. av familjekorrespondens, i synnerhet en samling brev från V. E. V. Wessman till sonen Alf vid fronten 1939–1944 och brev hem från sonen Lars, som stupade 1940. Tillsammans med Folkkultursarkivet fick HLA också låna in fotografier för digitalisering. Det är fråga om såväl familjebilder och fotografier från Wessmans yrkeskarriär som lärare vid bl.a. Ålands lyceum i Mariehamn och Ekenäs seminarium som bilder från forskarmöten och konferensresor i Norden.

*) Svenska Teaterns arkiv har presenterats av Maria Miinalainen i *Källan* 1/2010.

Österbottens traditionsarkiv i Vasa har i sin tur erhållit ett betydande tillägg till hembygdsrådet Lars Axéns fotografisamling. År 2000 donerade Lars Axén drygt 440 äldre fotografier ur sin digra fotografisamling från Kristinestadstrakten. Fotosamlingen kompletterades 2010 med ytterligare 920 fotografier som ordnats och beskrivits av Axén och en arbetsgrupp i Kristinestad. Fotografisamlingen är därmed en omfattande helhet, som innehåller både äldre och nyare fotografier från Sydösterbotten.

Handskrivna tidningar

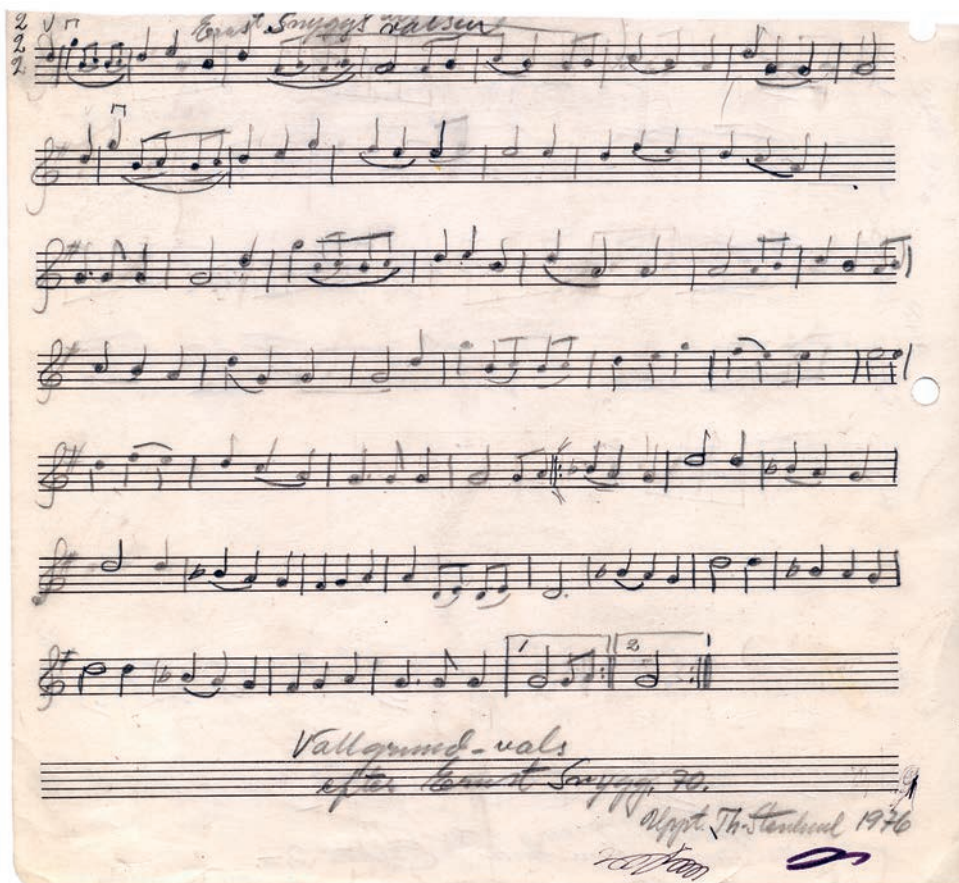
År 1929 bildade fyra pojkar i Helsingfors, Einar Nyberg, Sven Pettersson, Bertel Eklund och Åke Åkeson, en kamratförening kallad "Fyrväpplingen". Föreningen gav åren 1929–1940 ut en handskreven tidning, *Fyrväpplingsbladet*, bestående av 51 nummer som nu donerats till Folkkultursarkivet. Tidningen utkom ca sex gånger per år. Numren omfattar i allmänhet 30–40 sidor, men vissa jubileumsnummer kunde uppgå till närmare 200 sidor. Tidningen är rikt illustrerad med ritade bilder, inlimmade fotografier och illustrationer klippta ur tidningar. Nu 70 år senare är tidningen verkligt intressant läs-

Österbottens traditionsarkiv i Vasa tog 2009–2010 emot 14 donationer och några tillägg till arkiv och samlingar, bl.a. flera fotografisamlingar, brevsamlingar och personliga dokument. I Lars Axéns samling finns många fina bilder av människor i arbete tagna av sydösterbottiska bygdefotografer i början av 1900-talet. Övermarkfotografen Oskar Erikssons fotografi visar några unga flickor på en fåbodplats nära Högåsliden i Övermark på 1920-talet.

ning. De fyra pojkarna berättar om och kommenterar livet i Helsingfors, rikspolitik och världshändelser. De beskriver också sitt eget dagliga knog, blandat med skildringar av resor och upplevelser att minnas. *Fyrväpplingsbladet* ger en ungdomlig, personlig och fräsch tidsbild av Helsingforsvardagen, som saknar varken allvar eller ironi.

Urklipp, intervjuer, filmer och folkdans

Bland nytillskotten i Österbottens traditionsarkiv finns även två urklippssamlingar, den ena har tillhört tidningsredaktören Jarl Finne och omfattar åren 1928–1969 och den andra folkskolläraren Theodor Stenlund, som verkade som tidningskorrespondent 1939–1975. De båda urklippssamlingarna skildrar kultur- och samhällslivet i framför allt Vasa, Malax och Lappfjärd, och kompletterar varandra mycket väl. En intressant intervjusamling har donerats av

Till Finlands svenska folkmusikinstitut inlämnades 13 donationer under åren 2009–2010, bl.a. fotografier, video- och ljudinspelningar, vishäften, notsamlingar samt ett föreningsarkiv. På bilden ett handskrivet notblad ur Theodor Stenlunds samling.

hembygdsforskargruppen "Aktiv Närkultur", som åren 1979–1998 intervjuat personer i Malax och Petalax om olika ämnen.

Finlands svenska folkmusikinstitut har i sin tur fått ta emot en samling filminspelningar donerade av läraren Jonas Borgmästars från Esse. Samlingen består av sex DVD-skivor med överförda smal- och videofilmer inspelade i Överesse skola. Filmerna består av material från fester, skolutfärder, lektioner, teaterpjäser, musiktillställningar etc. som hölls i skolan från medlet av 1960-talet fram till 1989. De första inspelningarna för *En tid att minnas* var smalfilmer, som Jonas Borgmästars kompletterat med ljud i form av korta berättelser.

Till folkmusikinstitutet har också överlämnats närmare 30 videokassetter med originalmaterialet till videoutgåvan *45 Folkdanser* (1991), som utgetts av Föreningen Brage i Helsingfors. Utgåvan motsvarar publikationen *45 Folkdanser*, vilken har varit den finlandssvenska folkdansrörelsens viktigaste publika-

tion av dansinstruktioner under många decennier. I filmen uppför föreningens folkdansare alla danser i sin helhet, samt visar steg, fattningar och enskilda turer i detalj. Donationen omfattar både råmaterial och det redigerade materialet, och utgör ett viktigt dokument över hur några av folkdansrörelsens eldsjälur ville förmedla den finlandssvenska dansstraditionen 1991.

Slutligen kan nämnas att Språkarkivet fått ta emot en samling kartor som länge saknats i Bertel Fortelius samling Ortnamn i Korpo. ■

Petra Hakala är förste arkivarie vid Historiska och litteraturhistoriska arkivet vid SLS

Litteratur

- Hakala, Petra, "För lag och rätt – några finländska interner i Kresty 1913–1915", *Källan* 1/2007.
 Hertzberg, Fredrik, "V. V. Järner", www.sls.fi/doc.php?docid=750
 Miinalainen, Maria, "Nicken Rönngren och visionen om en finlandssvensk nationalscen", *Källan* 1/2010.

MANNERHEIMS DAGBOK NOMINERADES FÖR FACK-FINLANDIA

Bländ de nominerade för 2010 års Fack-Finlandiapris fanns Gustaf Mannerheims *Dagbok förd under min resa i Centralasien och Kina 1906–07–08* utgiven av asienkännaren och sinologen Harry Halén. Mannerheims resedagböcker, som utkommit på Svenska litteratursällskapets förlag, har inte tidigare utgetts i sin helhet. Urvalsnämnden gav bl.a. följande motivering till nomineringen: "I helheten som nu publiceras i tre delar, totalt nästan 1 200 sidor, finns utöver dagboksanteckningarna också mera personliga noteringar, teckningar, sinologisk terminologi och utförliga uppgifter om den utrustning som krävdes för resan. Av Mannerheims cirka 1 000 fotografier är 170 med. Många av dessa har inte tidigare funnits i tryck."

Priset gick till *Helsingin Sanomats* musikredaktör Vesa Sirén för en bok om finländska kapellmästare, *Suomalaiset kapellimestarit – Sibeliuksesta Saloseen, Kajanuksesta Franckiiin*. Pristagaren utsågs av Sinikka Salo, före detta direktionsmedlem i Finlands Bank. Detta var andra året i rad en bok från SLS:s förlag nominerades för Fack-Finlandia. År 2009 vann SLS:s författare Henrika Tandefelt priset med boken *Borgå 1809 – Ceremoni och fest*.

SEMINARIUM

Fiskarens vardagsliv

i den finska skärgården förr och nu

ONSDAGEN DEN 12 JANUARI 2011, KL. 13–17

i SLS:s hus, Riddaregatan 5 i Helsingfors

Seminarieriet är en del av programmet vid Vetenskapsdagarna i Helsingfors

- 13.15 Öppningsord, **Anna-Maria Åström** (professor, etnologi, Åbo Akademi, styrelsemedlem i SLS)
- 13.30 *Livet i Stenriket – ett fiskeläge i Bergö skärgård*, **Hans Hästbacka** (biolog och författare)
- 14.15 *Kust och utskär – förändringar i fisket under 1700- och 1800-talen*, **Niklas Huldén** (fil.lic., etnologi, Åbo Akademi)
- 15.00 Kaffe
- 15.30 *Fiskaren – från strömmingssaltare till produktutvecklare*, **Nils Storå** (professor emeritus, etnologi, Åbo Akademi)
- 16.15 *”Ro, ro till fiskeskär – men finns det ännu fiskar där?” Kustfisket i ett föränderligt norra Östersjön*, **Mikael Kilpi** (docent, Aronia/Miljöcentret Novia)

VETENSKAPERNAS NATT

Vi firar *Vetenskapernas natt*

TORSDAGEN DEN 13 JANUARI 2011 KL. 18–21

i SLS:s hus på Riddaregatan 5, Helsingfors

VARDAGLIGA FRÅGOR – VETENSKAPLIGA SVAR

- När kom svenskarna till Finland och när sticker de?
- Vad är en finlandssvensk martall?
- Vad är "ludiveeto"?
- Varför skrev Topelius så mycket?
- Hugga knarren, vad är det?

Kom och fråga experterna! **Stan Saanila** är kvällens konferencier. Bokförsäljning och servering. Fritt inträde.

Välkommen!

Programdetaljer inom kort på www.sls.fi

PÅ WEBBEN

Vandra virtuellt i ortnamnens Helsingfors

Starta vid *Arkadiabacken*, fortsätt längs *Manskun* och *Espen* vidare mot *Bronx* och *Lilla Moskva* – eller välj en annan rutt! På webbsidan *Vandra i Helsingfors* kan du bekanta dig med de inofficiella ortnamn som Språkarkivet vid SLS samlat in. Som användare kan du också kommentera namnen och bidra med egna benämningar på ställen i huvudstaden. » www.sls.fi/stadsvandringar

Webbutställning om väder och vind

Arstiderna och skiftningarna i väderlek, med storm, sol och regn står inte i mänsklig makt att påverka. Däremot påverkar väderleken oss människor, och väderet som allegori har använts för att uttrycka olika slag av idéer och sinnesstämningar. SLS:s arkiv har sammanställt historiskt, litteraturhistoriskt, etnologiskt, folkloristiskt och dialektologiskt material om väder och vind ur ett människonära perspektiv. Besök webbutställningen på

» www.sls.fi/vaderochvind

Följ SLS:s arkiv på mikrobloggen Twitter!

Under namnet *SLSarkiv* informerar vi på Twitter om aktuella händelser, nyheter och evenemang gällande samtliga arkiv inom SLS. För dig som är intresserad av SLS:s digitaliseringsfrågor finns ett annat twitterflöde under namnet *SLSdigi*. Om du redan har ett konto på Twitter kan du prenumerera på våra meddelanden och läsa de färskaste nyheterna direkt i ditt eget nyhetsflöde, men det går också bra att följa med vårt arbete utan att ha en egen twitterprofil.

» [www.twitter.com/slsarkiv](https://twitter.com/slsarkiv)

» [www.twitter.com/slsdigi](https://twitter.com/slsdigi)

Glöm inte heller SLS:s profil på **Facebook** och SLS-bloggen på adressen

» www.sls.fi/blogg

GULDKORN FRÅN

SLS-bloggen

”Dagens forskare glömmar ofta bort arkivens roll som källa för ett historiskt perspektiv. Fenomen kan återuppträffa i en ny kontext. Det nya intresset för att odla sina egna grönsaker handlar också i dag om hälsomässiga aspekter, att förbättra kostens kvalitet. De ekologiska och etiska värdena är däremot uttryck specifika för vår tid.”

Förste arkivarie **Yrsa Lindqvist** om intrycken från International Ethnological Food Research Conference

”Genom att placera i bekanta företag i närområdet istället för att söka spänning i placeringar i Långbortistan uppfylls även ett annat gammalt talesätt – skomakare, bli vid din läst. Det är inte bara vi som tänker på internationell diversifiering i dessa banor. Det gör Warren Buffet också, och han är ju ändå världens näst rikaste man.”

Placeringschef **Kristian Gerkman** om huruvida riskspridningen i en portfölj med i huvudsak finländska och svenska, internationellt verksamma bolag är tillräcklig eller inte

”Den bokhistoriska forskningen är livlig och den känns också viktig, eftersom vi lever i en tid av stor kulturell brytning. Nu när det tryckta ordets hegemoni är hotad, börjar vi faktiskt se vilken makt själva mediet har haft på vår kultur.”

Bibliotekarie **Martin Ginstrom** om bokhistoria som forskningsfält

”I skolboken serveras historien som en färdig berättelse, i arkivet finns det ingen sådan berättelse, det finns bara källorna till en sådan. Själva berättelsen måste man komma fram till själv. Svaren finns ju där, det knepiga är faktiskt frågorna!”

Arkivarie **Nelly Laitinen** om utmaningarna med arkivpedagogik

Nya böcker från SLS

Idel lovord för Fabian Dahlströms

Högtärade Maestro! Högtärade Herr Baron!

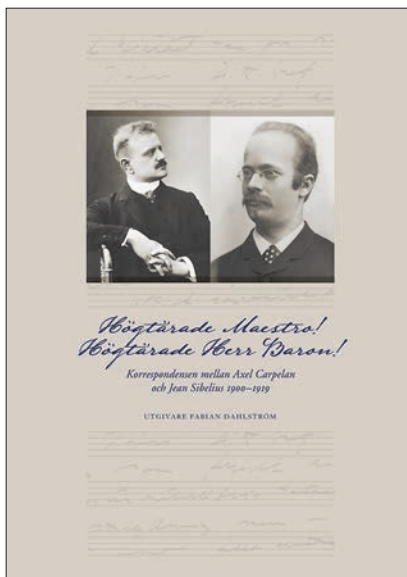
*Korrespondensen mellan Axel Carpelan
och Jean Sibelius 1900–1919*

Mars 1900 fick Jean Sibelius ett brev från en anonym avsändare X. Brevet var upptakten till en brevväxling som skulle få stor betydelse för Sibelius som kompositör. Den anonyme brevskrivaren var den excentriska Axel Carpelan, musikaliskt begåvad och mångsidigt bildad, som redan i sitt första brev dristade sig till att ge den beundrade kompositören uppslag och anvisningar.

I er nästa //Er symfoni N° 1 har det ej förunnats mig att höra.// symfoni kommer ni kanske att besjunga furuskogen – det skulle nog löna mödan. [...]

Ni har suttit väl mycket hemma, hr Sibelius, det är tid att ni reser ut. Senhösten och vintern tillbringar ni i Italien, det land, där man lär sig cantabile't, måttfullheten och harmonien, plastiken och linjesymmetrien, landet, där allt är skönt – äfven det fula.

Inom kort fick Sibelius veta vem den anonyme brevskrivaren var, det uppstod en vänskap mellan Maestron och Baron, och det till en början formellt artiga tilltalet i breven byttes ut mot vänskapligt förtroliga tilltal som "Käre vän Jannel!" och "Käre vän Axel!". För Jean Sibelius blev Axel Carpelan en inspiratör och ett bollplank som på många sätt hade inflytande över kompositionsarbetet, för Axel Carpelan gav vänskapen en uppgift i livet.

Fabian Dahlström, professor emeritus i musikvetenskap med Sibelius som en av sina specialiteter, har nu gett ut den unika korrespondensen mellan Axel Carpelan och Jean Sibelius i boken *Högtärade Maestro! Högtärade Herr Baron!*.

Stälände recensioner

Fabian Dahlströms utgåva har fått ett mycket gott mottagande i pressen. Här några klipp ur recensionsfloran.

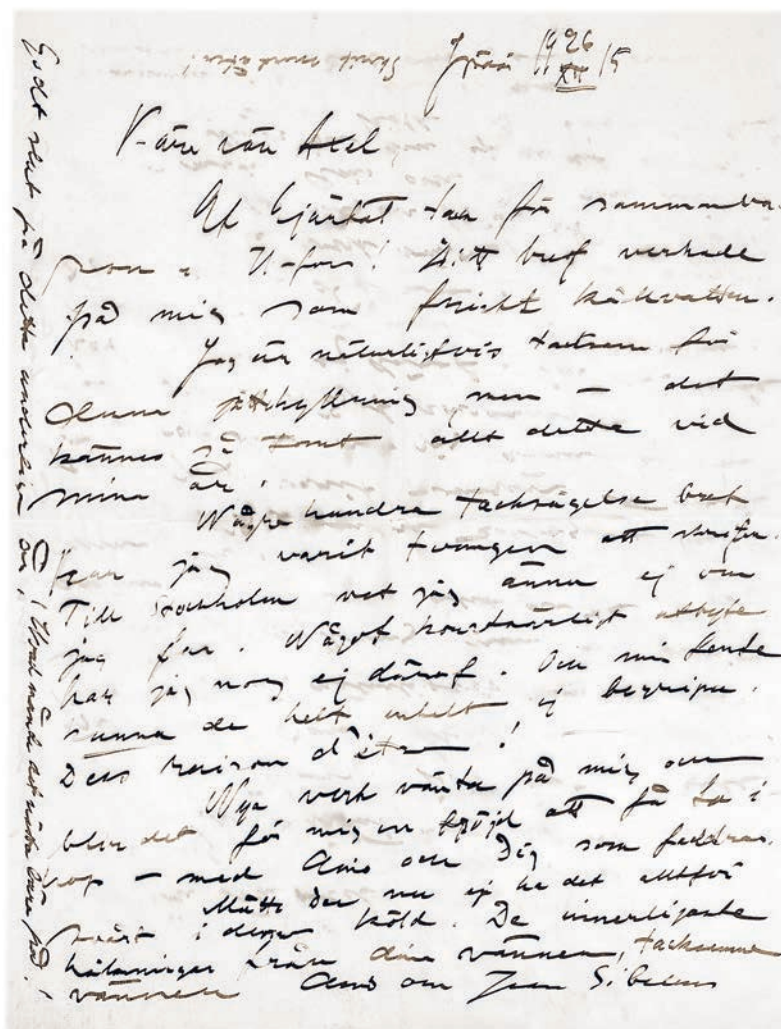
”[Praktverket] är en fyndort för den som vill komma den store kompositören närmare under hans intensiva skaparperiod, för den som vill smaka tidens atmosfär och den som vill stifta bekantskap med en sällsynt begåvad sörling.” (Håkan Möller i *Hufvudstadsbladet*)

”Det är ett stycke vibrerande kulturhistoria som reflekteras i den av Fabian Dahlström redigerade korrespondensen mellan Finlands tongivande gestalt och den excentriska friherren, vars livs innehåll och mening uppstod i kontaktytan till den beundrade vännen och hans musik.” (Mats Liljeroos i *Hufvudstadsbladet*)

”... att återgivandet av en brevväxling naturligtvis inte ger hela bilden av de båda människors kontakt, som också bestod av ett flertal besök och sammanträffanden, är givet. Ändå är boken, illustrerad med fotografier och snyggt layoutad, en inspirationskälla och en värdefull djupdykning i en musikalisk och konstnärlig allians som på något sätt inte var av denna världen.” (Kaj Hedman i *Vasabladet*)

”Korrespondensen mellan Carpelan och Sibelius har publicerats i Fabian Dahlströms detaljerade utgåva på originalspråket svenska. Dahlströms arbeten är

Nya böcker från SLS

Sibelius brev till Axel Carpelan med tack för besöket i samband med 50-årsdagen. Brevet förvaras på Riksarkivet.

alltid noggranna. Inledningen är på över 50 sidor, kommentarerna och registren fyller mer än hundra sidor. [...] utgåvan med Carpelanbrevet är ett storverk." (Vesa Sirén i *Helsingin Sanomat*, övers. NE-H)

”En läsning av boken fördjupar och vidare ytterligare bilden av denna ovanliga vänskap. Allra märkligast ter sig det som Tawaststjerna också noterar och kallar ’Axel Carpelans oförklarligt säkra intuition’. Hans inlevelseförmåga hade två sidor: han förutsåg kompositörens konstnärliga utveckling och han kunde tillgodogöra sig kompositionerna som om de var uttryck för hans egna djupas-

te varseblivningar. Han höll på det sättet upp en märklig spegel för Sibelius som djupt inne i spegelbilden fick avläsa en överväldigande bekräftelse, vilket inte är många konstnärer förunnat.” (Caterina Stenius i *Radio Vega* och *Ny Tid*)

”Lika osannolik som Axel är själva boken Högtärade Maestro! Högtärade Herr Baron! Som gör det möjligt att studera de båda vännernas brevväxling. För den inopportunityna utgåvan ska Svenska litteratursällskapet i Finland och förlaget Atlantis hedras samt inte minst 80-åriga utgivaren Fabian Dahlström, som med samma omsorg redigerat den lika påkostade volymen Sibelius dagbok, som

kom för fem år sedan.” (Tommy Sundin i *Västerbottens-Kuriren*)

”... relationen mellan kompositören och hans beundrare öppnar sig på ett alldeles nytt sätt. Att läsa om mötet mellan två så olika personer, om utvecklingen och svängningarna i deras relation, är nästan som att läsa en samtidsroman.” (Kimmo Korhonen i *RONDO*, övers. NE-H)

Högtärade Maestro! Högtärade Herr Baron!
Korrespondensen mellan Axel Carpelan
och Jean Sibelius 1900–1919
Utg. Fabian Dahlström
549 s., inbunden, illustrerad
Pris ca 40 €, ISBN 978-951-583-200-9

TOPELIUS *i tryck och digitalt*

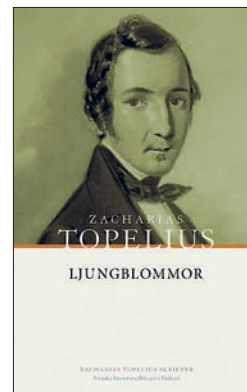
Utgivningen av Zacharias Topelius Skrifter har inletts. Detta är den första vetenskapliga utgåvan av hans författarskap, som hör till de mest centrala i Finland. Svenska litteratursällskapet är huvudman för utgåvan. Topelius verk och skrifter ges ut i en heltäckande digital utgåva (ZTe) och i ett betydande urval i tryck: 14 delar fördelade på 23 band. ZTe lanserades i samband med Helsingfors bokmessa i oktober 2010. I den kan man studera den etablerade texten parallellt med kommentarer, fullständiga varianter, faksimil av tidigare tryckta upplagor och manuskript m.m. Just nu är de två första delarna aktuella.

Ljungblommor och Finland framställt i teckningar

I oktober utkom den första delen i Topeliusutgåvan, *Ljungblommor*, utgiven av fil.mag. Carola Herberts i samarbete med prof.em. Clas Zilliacus. Denna första del i utgåvan innehåller diktsamlingarna *Ljungblommor I–III* (1845, 1850, 1854) samt kompletterande dikter ur den reviderade upplagan *Sånger I* (1860). Inledningen, av Clas Zilliacus, placeras in den tidiga lyriken i författarskapet och i tiden. Dikterna är försedda med kommentarer som ger dem en biografisk, historisk och litterär kontext, samt med ordförklaringar och bibliografier över tidigare forskning. Register dokumenterar dikternas genomslag i tonsättningar och översättningar.

Finland framställt i teckningar är Topelius första stort utplagda verk om Finland, om landets historia, geografi och folk framställda i text och bild. I sitt slag var det också det första i landet och här lades grunden till en helhetsbild av den nation som började utformas på 1840-talet. Utgåvan återger – för första gången sedan originalupplagan 1845–1852 – Topelius text och samtliga 120 litografier, kompletterade med en inledning, och med kommentarer och register. Utgivare är fil.mag. Jens Grandell och fil.dr h.c. Rainer Knapas. Verket utkommer både som bok och i digitalt format till Topeliusdagen den 14 januari 2011.

Ljungblommor och Finland framställt i teckningar utkommer både i tryck och digitalt. Den digitala versionen finns på adressen www.topelius.fi.

Zacharias Topelius, *Ljungblommor*, utg. Carola Herberts under medverkan av Clas Zilliacus 564 s., inbunden. Pris ca 26 €, ISBN 978-951-583-211-5

Zacharias Topelius, *Finland framställt i teckningar*, utg. Jens Grandell & Rainer Knapas 512 s., inbunden, utkommer i januari 2011. Pris ca 58 €, ISBN 978-951-583-217-7

Nya böcker från SLS

HÖSTEN 2010

ANNA PERÄLÄ

Vackert, vittert, lärt Jarl Pousars boksamling

Jarl Pousar (1941–2004) hade en livslång fascination för vackra böcker och skapade en unik boksamling, som han donerade till Svenska litteratursällskapet 1998. Här ingår böcker från olika länder och olika tider: skönlitteratur, humaniora, reseskildringar, barnböcker, psalmböcker och kartverk, sammanlagt 2 500 band. I den rikt illustrerade boken beskrivs samlingen ur ett bokhistoriskt perspektiv.

Ca 276 s., inbunden, illustrerad
Pris ca 40 €, ISBN 978-951-583-214-6

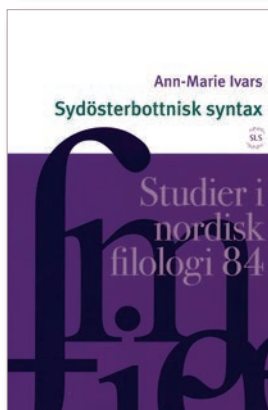
Blickfång

En tidsresa med Vöråfotografen Erik Hägglund

Red. Katja Hellman, Meta Sahlström & Monica West

Erik Hägglunds fotosamling är med sina ca 40 000 bilder ett av de största bevarade fotografarkiven i Finland. Under fem decennier, 1910–1962, fotograferade han den österbottniska landsbygden från Kvevlax i söder till Nykarleby i norr. Största delen av bilderna är dock tagna i hemsocknen Vörå. Via bilderna möter vi en landsbygd i förändring, miljöer med både traditionella och moderna inslag, människor i deras arbete och fritid, vardag och fest. I boken presenteras också mångsysslaren Hägglund själv – förutom fotograf var han även verksam som målare och snickare.

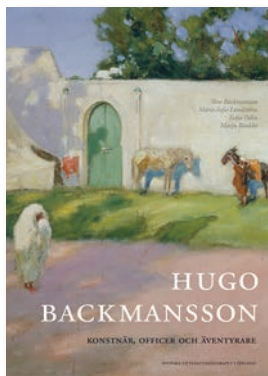
287 s., inbunden, illustrerad
Pris ca 32 €, ISBN 978-951-583-216-0

ANN-MARIE IVARS

Sydösterbottnisk syntax

Det finns förhållandevis lite forskning om syntaxförhållandena i svenska och nordiska dialekter. *Sydösterbottnisk syntax* beskriver fras- och satsläran i sydösterbott-

nisk dialekt. Undersökningsmaterialet för studien är framför allt från Övermark, Närpes och Lappfjärd från tiden 1967–1982 och beskriver seder och bruk vid livets och årets högtider.

Studier i nordisk filologi 84
319 s., häftad. Pris ca 30 €, ISBN 978-951-583-213-9

TOM BACKMANSSON,
MARIE-SOFIE LUNDSTRÖM,
TUTTA PALIN & MARJU RÖNKKÖ

Hugo Backmansson

Konstnär, officer och äventyrare

Konstnären och officeraren Hugo Backmansson (1860–1953) var en sann äventyrare och kosmopolit. I S:t Petersburg studerade han bataljmåleri för att sedan i rysk-japanska kriget delta som krigsrapportör och bataljmålare. Hans fascination för Nordafrika gav upphov till i ett stort antal målningar därifrån, men han var också en oförtruten porträtt- och landskapsmålare. I boken rekonstrueras hans brokiga och föga omskrivna livsöden, och hans konstnärliga verksamhet analyseras ingående.

239 s., inbunden, illustrerad
Pris ca 44 €, ISBN 978-951-583-207-8

Ögonblick och evighet

Kulturskatter i Svenska litteratursällskapets arkiv och bibliotek

Red. Carola Ekrem, Pamela Gustavsson, Mikael Korhonen, Nelly Laitinen & Jessica Parland-von Essen

En resa i en fascinerande värld av handskrifter, fotografier, kartor, teckningar och böcker. Här finns mycket att upptäcka och forska i, att glädjas, inspireras eller fångas av. Bokens urval av kulturskatter, som finns i Svenska litteratursällskapets arkiv och bibliotek, berättar samtidigt om den svenska befolkningens historia och kultur i Finland från 1800-talet till nutid.

191 s., häftad, illustrerad
Pris ca 26 €, ISBN 978-951-583-201-6

TUIJA LAINE

Carl Fredrik Fredenheim

En nyhumanist och hans klassiska bibliotek

Carl Fredrik Fredenheim, född och uppvuxen i Åbo, gjorde en uppmärksammad karriär i det sena 1700-talets Sverige, inom utrikesförvaltningen, vid hovet och som chef för det kungliga museet. Här står fokus emellertid på hans egen boksamling, genom Tuija Laines porträtt av samlaren, hans egen beskrivning över samlingen och ett faksimil av en auktionsförteckning över hans bibliotek.

183 s., inbunden, illustrerad
Pris ca 30 €, ISBN 978-951-583-210-8

OSCAR NIKULA

Augustin Ehrensvärd 1710–1772

Greven, fältmarskalken och fortifikatören Augustin Ehrensvärds inflytande på Finlands försvarshistoria var betydande, inte minst genom att han planerade och ledde byggnadsarbetet på sjöfästningen Sveaborg utanför Helsingfors. Med anledning av Augustin Ehrensvärds 300-årsjubileum ger litteratursällskapet ut Oscar Nikulas biografi från 1960 i nytryck.

579 s., häftad, illustrerad
Pris ca 32 €, ISBN 978-951-583-209-2

Historiska och litteraturhistoriska studier 85

Red. Stefan Nygård och Julia Tidigs

Årsboken inleds med en litterär dialog framförd av Ebba Witt-Brattström och Clas Zilliacus vid SLS:s 125-årsfest. Jessica Parland-von Essen presenterar en av de tre gustavianerna, Johan Fredrik Aminoff, hans familj och Rilax gård. Charlotta Wolff diskuterar handelspatriciatets kosmopolitism i 1800-talets Finland och Piotr Wawrzeniuk skildrar Herman Vendells resa till Gammalsvenskby och Nargö 1881. 150-årsjubilar

K. A. Tavaststjerna blir uppmärksammad av Arne Toftegaard Pedersen. Juhani Piilonen bidrar med en studie över titlar och utmärkelsetecken i det autonoma Finland och André Swanström undersöker finlands-svenska militärprästers förhållande till den högnationalistiska krigspropagandan under fortsättningskriget. Runebergskulten inom litteratursällskapet granskas av Agneta Rahikainen. Kanoniseringen av Jarl Hemmer inom det litterära fältet i Finland på 1910- och 1920-talen analyseras av Kristina Malmio och H. K. Riikonen diskuterar Yrjö Hirn som kulturhistoriker. Rebecka Eklund följer spår av bildkonst i Peter Sandelins 1980-talsdiktning.

272 s., häftad. Pris ca 28 €, ISBN 978-951-583-208-5

Suomeksi

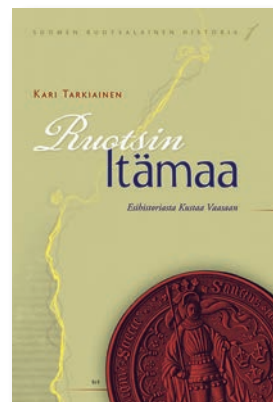
KARI TARKIAINEN

Ruotsin Itämaa

Esihistoriasta Kustaa Vaasaan

Ruotsin Itämaa käsittelee Suomen esihistoriaa, keskiaikaa ja 1500-lukua. Ruotsalaiset ja kehittyvä Ruotsin valtakunta vakiinnuttivat asemansa Pohjanlahden itäpuolella, ja alueista, joita ensin kutsuttiin "Itämaaksi", tuli vähitellen olennainen osa pohjoista kuningaskuntaa. Kirja käsittelee Suomen historian keskeisiä kysymyksiä, ottan huomioon erityisesti suomen ja ruotsin kielten aseman, talouden ja asutuksen, kirkollisen organisaation, hallintohistorian ja kulttuurimuodot niin maaseudulla kuin kaupungeissakin. Klassisia kiistakysymyksiä kuten ruotsalaisten saapuminen Suomeen, ensimmäiset ristiretket ja kysymys siitä, mitä paikannimet kertovat kieli- ja asutushistoriasta, käsitellään kattavasti. Perintöä vanhimmalta Ruotsin ajalta valotetaan monelta kannalta, uusimpaan tutkimukseen nojautuen.

Tekijän suomentama. 331 s., sidottu, kuvitettu.
Hinta n. 40 €, ISBN 978-951-583-212-2

Nya böcker från SLS

VÅREN 2011

STEFAN NYGÅRD

Henri Bergson i Finland *Reception, rekontextualisering, politisering*

Fransmannen Henri Bergson var 1900-talets första internationella modefilosof. Med Bergson som sökarljus presenteras nya perspektiv på en brytningstid i Finlands idéhistoria och på mekanismerna i kulturutbytet mellan länder. Idéernas väg från ett nationellt sammanhang till ett annat skildras genom en diskussion om hur bl.a. Eino Kaila, Rolf Lagerborg och Hans Ruin tog intryck av och kritiskt förhöll sig till Bergson.

Ca 290 s., häftad, utkommer i januari 2011
Pris ca 28 €, ISBN 978-951-583-215-3

MICHEL EKMAN

Må vi blicka tillbaka mot det förflutna *Svenskt och finskt hos åtta finlandssvenska författare 1899–1944*

I denna studie pejas åtta finlandssvenska författares förhållande till frågor om språk, nationell identitet, natur och hembygd under första hälften av 1900-talet. Genom en ingående närläsning av författarnas texter granskar Michel Ekman bl.a. hur den svenskspråkiga kulturens överlevnad under trycket av finsk expansion gestaltas i den samtida litteraturen.

Ca 270 s., häftad, illustrerad, utkommer i mars 2011. Pris ca 28 €, ISBN 978-951-583-220-7

Språk och politisk mobilisering

Red. Kimmo Grönlund

Finlandssvenskarna och politiken står i fokus i denna antologi. Hur röstar man i Svenskfinland och på Åland, och vilka frågor är viktiga när man väljer parti? Hur syns det svenska i det politiska skådespelet i Finland, som i allt högre grad försiggår i medierna – såväl de traditionella som de nya – och där enskilda politiker snarare än

partierna spelar huvudrollen? I boken belyses det finlandssvenska politiska fältet i ett brett perspektiv, genom såväl röstningsbeteende och regionala skillnader som demokrativisioner och jämförelser med andra minoriteter i Västeuropa.

Ca 250 s., häftad, utkommer i mars 2011
Pris ca 28 €, ISBN 978-951-583-224-5

Tidskrifterna Ultra och Quosego

Red. Lisen Sundqvist

Den finlandssvenska modernismens tidiga språkrör var tidskrifterna *Ultra*, som utkom med sju nummer 1922 och den lite mer långlivade *Quosego* med fyra tjocka nummer 1928 och 1929. Båda var radikala och i viss mån programskrifter som uttalade den nya expressionistiska litteraturens retorik. I den tvåspråkiga *Ultra* medverkade bl.a. Edith Södergran, Elmer Diktonius, Gunnar Björling och Hagar Olsson. Flera av dem medverkade också i *Quosego*, som även innehöll bidrag av Henry Parland. Tidskrifterna lades ner p.g.a. penningbrist och stridigheter mellan redaktionsmedlemmarna. Utgåvan innehåller en inledande artikel om tidskrifternas historia av Clas Zilliacus och utges i Vitterhetskommissionens klassikerserie.

Ca 400 s., häftad, utkommer i april 2011
Pris ca 20 €, ISBN 978-951-583-171-2

Erhållit Europa / vilket härmed erkännes

Henry Parland-studier

Red. Clas Zilliacus

Forskningen kring Henry Parlands författarskap har länge mest handlat om hans enda roman *Sönder* som utkom 1929. I denna volym samlas forskare från Ryssland i öst till USA i väst kring olika och helt nya aspekter på fenomenet Henry Parland (1908–1930). Här finns artiklar om hans poetiska uttryck på svenska och i översättning, hans syn på film och filmkritik, hans intresse för det urbana och för populärkulturen, hans dada-

ism och närhet till den ryska futurismen och hans sätt att komponera en romankaraktär.

Ca 300 s., häftad, illustrerad, utkommer i april 2011. Pris ca 32 €, ISBN 978-951-583-221-4

På fria villkor

Edith Södergran-studier

Red. Arne Toftegaard Pedersen

I antologin medverkar flera framstående nordiska forskare och författare som gett sin synvinkel på Edith Södergrans författarskap. Här finns artiklar av bl.a. Ebba Witt-Brattström, Torsten Pettersson, Vesa Haapala, Holger Lillqvist, Robert Åsbacka, Birgitta Boucht och Agneta Rahikainen. Flera artiklar fokuserar på vilken betydelse hennes författarskap har och har haft i de olika nordiska länderna. I boken ingår också hyllningsdikter till Edith Södergran, med början från Gunnar Ekelöf, Gunnar Björling och Elmer Diktonius till Eva Runefelt, Elisabeth Rynell och Catharina Gripenberg.

Ca 300 s., häftad, utkommer i maj 2011
Pris ca 30 €, ISBN 978-951-583-222-1

KIRSI VAINIO-KORHONEN

Sophie Creutz tid *Adelsliv i 1700-talets Finland*

En fascinerande berättelse om adelsfamiljernas levnadsätt och tankevärld i sydöstra Finland under 1700-talet. Huvudperson är grevinnan Sophie Creutz, som boken följer från vaggan till gravens. Hennes och näromgivningens liv färgades påtagligt av de politiska intrigerna mellan de svenska och ryska rikena. Boken tar oss med på flykt till andra sidan östgränsen, vandringar i Holsteins slottsträdgårdar, en fångelsevistelse i Ryssland, kurbad i Lovisa och krigsstrapatser i Svartholms fästning. Sophies långa vänskap med Göran Sprengtporten och hennes och maken Lars Glansenstiernas relation behandlas också.

Översatt av Camilla Frostell. Ca 350 s., inbunden, illustrerad, utkommer i maj 2011
Pris ca 38 €, ISBN 978-951-583-223-8

SLS kalender 2011

SVEN-ERIK KLINKMANN

I martallarnas, fänrikarnas och dixietigrarnas land

En resa genom det svenska i Finland

Genom att skärskåda historiska företeelser, populärkultur, skönlitteratur, metaforer, symboler med ett kulturanalytiskt raster tecknar Sven-Erik Klinkmann en bild av den finlandssvenska identiteten och den svenska kulturen i Finland.

Ca 350 s., inbunden, illustrerad, utkommer i maj 2011. Pris ca 38 €, ISBN 978-951-583-225-2

Finska vyer / Suomalaisia näkymiä

*1840-talets storfurstendöme i bilder /
1840-luvun suuriruhtinaskunta kuvissa*
Red. Petja Hovinheimo

I bildverket *Finska vyer* utges för första gången originalteckningarna till Zacharias Topelius stora verk *Finland framställt i teckningar* (1845–1852). Teckningarna, som litograferades i Tyskland, utfördes av 1840-talets främsta finska konstnärer, bl.a. Johan Knutson, Per Adolf Kruskopf och Magnus von Wright. Konsthistorikern Petja Hovinheimo har inventerat Museiverkets och Ateneums samlingar och kartlagt ett rikt bildmaterial som belyser verkets tillkomst, samtidens syn på landskapet och Finland på 1840-talet. I verket ingår också de färdiga litografierna och andra samtida verk med samma motiv som jämförelse. Boken är tvåspråkig.

Topeliana. Ca 250 s., inbunden, illustrerad, utkommer i maj 2011. Pris ca 42 €, ISBN 978-951-583-218-4

Årets kalender innehåller bilder tagna av fotografen Erik Hägglund som i över femtio års tid, 1910–1962, fotograferade den österbottniska landsbygden från Kvelax i söder till Nykarleby i norr. Största delen av fotografierna är dock tagna i hembyn Rökiö i Vörå där Hägglund hade sin ateljé. Den omfattande fotosamlingen med sin ca 40 000 glasnegativ är ett av de största bevarade fotografarkiven i Finland. Samlingen donerades till SLS 1972 och finns numera på Österbottens traditionsarkiv, som är en del av SLS:s arkivcentrum i Vasa. Hösten 2010 presenteras fotografierna också i en bok där samlingens mångsidighet kommer fram.

Kalendern kostar 12 euro och kan beställas per telefon 09-618 777 eller per e-post: info@sls.fi. Den finns också till salu i Vetenskapsbokhandeln (Kyrkogatan 14, Helsingfors).

Hjältar och ikoner

Om att konstruera nationella och litterära identiteter

*Föredragsserie våren 2011 i Svenska litteratursällskapets hus,
Riddaregatan 5, Helsingfors*

Måndagen den 17 januari kl. 18.00

Agneta Rahikainen: Hundra sätt att använda en nationalskald. Om kulturen kring J. L. Runeberg

Historisk konsert med **Hämäläis-Osakunnan Laulajat** under ledning av Esko Kallio i samarbete med Helsingfors stadsmuseum och Jere Jäppinen

Måndagen den 21 februari kl. 18.00

Andreas Nyblom: Kulturskald och medieprofil – Verner von Heidenstam i sekelskiftets offentlighet

Erik Höök: En tysk, en rysk och en Strindberg – Strindbergsbildens förvandlingar

Måndagen den 14 mars kl. 18.00

Tuomas Heikkilä: Om Sankt Henriksmyster

Kari Tarkiainen: Anakronismerna kring Mikael Agricola – myter eller ej?

Måndagen den 18 april kl. 18.00

Derek Fewster: Flamma forneld. Om den svenska forntidens konstruktion i Finland

Klas-Göran Karlsson: Den ryska identiteten – ett genealogiskt perspektiv

Måndagen den 23 maj kl. 18.00

Johan Strang: Vinnaren skapar traditionen – den analytiska filosofin i Finland och Sverige

Ann-Catrin Östman: När bonden blev man – om kön och bilden av det goda bondesamhället

Rätt till ändringar förbehålles. Vänligen observera att antalet platser är begränsat.